

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'DA NÜBÜVVET
PROBLEMİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman **Hazırlayan**
Doç. Dr. Mustafa Bozkurt **Abdurrahman Ubeydullah ÇİL**

Malatya-2020

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'DA NÜBÜVVET PROBLEMİ

(Yüksek Lisans Tezi)

**Hazırlayan
Abdurrahman Ubeydullah ÇİL**

**Danışman
Doç. Dr. Mustafa Bozkurt**

Malatya-2020

	KABUL ONAY FORMU	Doküman No	
		Yayın Tarihi	
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ		Revizyon No	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ		Revizyon Tarihi	
		Sayfa No	

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA NÜBÜVVET PROBLEMİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DOÇ.DR. MUSTAFA BOZKURT

HAZIRLAYAN
ABDURRAHMAN UBEYDULLAH ÇİL

Jürimiz tarafından 30,01,2020... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda bu tez **oybirliği /oyçokluğu** ile başarılı bulunarak Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul etmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvanı Adı Soyadı

1. Prof. Dr. Hamdi Gündoğar
2. Prof. Dr. Fikret Karaman
3. Doç.Dr. Mustafa Bozkurt

İmza

.....

.....

.....

O N A Y

Bu tez, İnönü Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilmiş ve Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../.../20... tarih ve 20.../..... sayılı Kararıyla da uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Mustafa BOZKURT danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'DA NÜBÜVVET PROBLEMİ adlı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün eserleri hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Abdurrahman Ubeydullah ÇİL

ÖNSÖZ

Allahu Teâla yarattığı kullarına, hem iki dünyada mutlu olmalarını sağlamak hem de ihtiyaç duydukları konularda onlara yol göstermek amacıyla elçiler göndermiştir. Elçilerin mevcudiyetini kabul etmek ve aralarında ayırım yapmaksızın hepsine iman etmek, temel inanç esaslarından biridir. Peygamberlik müessesesi, insanoğlunun var olmasıyla birlikte tezahür eden din hakikatinin beraberinde ortaya çıkmış ve bunun üzerinde çeşitli tartışmalar söz konusu olmuştur. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok kişi, insanda mevcut olan aklın her konuda yeterli olacağını bu sebeple de bir yol göstericiye gerek duyulmadığını öne sürerek peygamberlere karşı çıkmışlardır.

İslâm düşüncesine göre bir din varsa mutlaka bir peygamber gerçeği de vardır. Nitekim insanlar sadece akıllarını kullanarak bilginin kesinliğine ulaşamazlar. Dolayısıyla elçilerin insanlara olan rehberliği inkâr edilemez bir hakikattir.

İnsan akli insanlar için iyi bir rehberdir. Ancak akıl, vahiy ve peygamber olmadan tek başına bütün hakikatlere ulaşamaz. Bundan dolayı Allah, insanları akıl ile tek başına bırakmamış, insanlara her iki âlemin mutluluğunu kazanmaları ve kurtulaşa ermeleri için peygamberler göndermiştir.

Peygamberlik meselesi, kelâm ilminin üç temel konusundan biridir. Diğer hususların icabı ve reddi peygamberlik kurumunun kabulü veya reddi ile alakalıdır. Hz. Muhammed'in peygamberliği kabul edildikten sonra Allah tarafından gönderilen vahiy ve vahye bağlı gerçekleşen akîdelerin bir anlamı olmaktadır.

Nübüvvet kurumunun mevcudiyeti ve Hz. Muhammed'in nebî oluşu hakkında İslâm kelâmında pek tartışma meydana gelmemiştir. Bu konuda temel tartışmalar ve itirazlar, İslâm düşüncesinin dışından gelen anlayışlara karşı yapılmıştır. Sünnî ve Şîî düşüncede, birçok konuda olduğu gibi “nübüvvet” konusunda bazı farklı görüş ve yaklaşımlar vardır. Bu tez çalışmamızda, Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerine mensup kelâm âlimlerinin nübüvvet bahsindeki müşterek ve farklı görüşlerine temas edilmektedir.

Giriş bölümünde, nübüvvet, risâlet, rasul, nebî, bi'set, mûcize, vahiy, tebliğ gibi nübüvvetin temel konuları ele alınmıştır.

Birinci bölümde Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerine mensup âlimlerin nübüvvet görüşleri başlığı altında peygamberliğin gerekliliği ve temellendirilmesi, aklen gerekliliği, naklen gerekliliği, kadınların peygamberliği meselesi, nübüvvetin

ulaşamadığı kimselerin durumu, peygamber, diğer insanlar ve melekler arasındaki üstünlük Ü'l Azm peygamberler meselesi, nübüvvet ve vahiy, peygamberlerin sayısı gibi nübüvvetin temel konularına değinilmiştir.

İkinci bölümde ise birinci bölümün devamı olarak Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerinin görüşlerine ait nübüvvetin diğer konularına değinilmiştir. Peygamberlerin özellikleri, ismet sıfatı hakkındaki ihtilaf noktaları, nübüvvetin vehbiliği meselesi, şeriaat sahibi ülü'l-azm peygamberler, nübüvvetin ispatı, Hz. Muhammed'in peygamberliği, Hatm-i Nübüvvet meselesi ve nübüvvet ile bağlantılı olarak da İmâmet konuları ele alınmıştır.

Ekollerin görüşlerini nübüvvet bağlamında değerlendirerek sunduğumuz bu çalışmadaki gayemiz, nübüvvetle ilgili bazı konuları bir kez daha hatırlayarak nübüvvetle insan arasında, dolayısıyla ilahi hitapla muhatap olan insan arasında yeniden bir köprü kurabilmek, bir de bu bakış açısıyla nübüvvet konusunu gözden geçirmektir. Zira bu hususta yapılacak doğru değerlendirmeler sayesinde nübüvvet hususunda Ehl-i Sünnet ve Şîa görüşlerini doğru anlamamız kolaylaşacaktır.

Diğer yandan nübüvvet konusunda ittifak ettikleri görüşleri ve farklı görüşleri dile getirmek, hem konunun daha iyi anlaşılması adına hem de farklı görüşlerin altında yatan sebepleri anlamamızda büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan başta danışma hocam Doç. Dr. Mustafa BOZKURT'a, katkılarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Fikret KARAMAN'a, Prof. Dr. Hulusi ARSLAN hocalarıma, aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Abdurrahman Ubeydullah ÇİL

Malatya-2020

ÖZET

Allah, kullarını mükemmel olarak yaratmıştır. Bu mükemmellik ise insanın gerek maddi olarak gerek manevi olarak her şeyi ile uygun bir biçimde yaratılmış olmasından dolayıdır. Kulların sahih bilgilere ulaşabilmesi için onlara, özgür olma ve akletme gibi kabiliyetler bahşetmiştir. Ayrıca insanın benliğine ve dış dünyasına âyet ve nişaneler koymuş, vazifelendirdiği peygamberlere de kitaplar göndermiştir. Bunların hepsi Allah'ın mevcudiyetini kavramak ve O'nu birlemek, rahmet ve rızasına boyun eğmek, gazabına neden olacak durumlardan insanı alıkoymak amacıyla. Bundan dolayı peygamberlik, önemli bir görevdir. Peygamberlerin görevi, insanlara her iki dünyada mutluluk kazandırmaktır. Görevlerinin esası, hakikate kılavuzluk yapmaktır. Günümüzde insanlar Allah'ın varlığından ve birliğinden ziyade nübüvvet konusunda şüpheyeye düşmüşlerdir. Hatta daha da ileri giderek, nübüvvet inancını reddetmektedirler. Bundan dolayı kelâm âlimleri, bu konu üzerinde çalışmalar yaparak, çeşitli eserler telif etmişlerdir. Bizim de çalışmamızın amacı, dinimizin önemle üzerinde durduğu bu konu hakkında Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerinin görüşlerini araştırarak, her iki mezhebin konuya nasıl yaklaştıklarını incelemektir.

Giriş bölümünde nübüvvet kavramları üzerinde durduk ve bu kavramalar hakkında yalnızca iki mezhebin değil, diğer mezheplerin de görüşlerine yer verdik. Birinci bölüm ve ikinci bölümde ise, konumuzun esas yönünü oluşturan Ehl-i Sünnet ve Şîa'nın nübüvvet konusunda farklı ve ortak olan görüşlerini incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Allah, Nübüvvet, İnsan, Kelâm, Ehl-i Sünnet, Şîa

ABSTRACT

God Almighty created His servants flawlessly. It has given talents such as being free and thinking to enable its servants to access the right information. He also put verses and insignia on the human self and the outside world, and gave books to prophets. All of these exist to understand the existence of Almighty Allah and to know that He is the only Creator, to surrender to His mercy and consent, and to protect man from situations that would create wrath. Therefore, prophethood is an important task. The mission of the prophets is to bring people happiness in the world and the hereafter. Their mission is to guide truth. Today, people are skeptical about prophethood rather than God's existence and oneness, and even go further and do not accept the belief in prophethood. For this reason, Kalam scholars worked on this subject and wrote studies on this subject. The aim of this thesis is to examine the views of the leading Ahl-i Sunnah and Shiite scholars on this issue and to examine these issues which are very important for our religion and how the two sects approach this issue. In the introductory section, we focused on the concepts of prophethood and included not only the two sects but also the other sects. In the first and second chapters, we tried to examine the different and common views of Ahl al-Sunnah and Shia, the main purpose of our subject, about the prophethood.

Key words: God, Prophethood, Human, Kalam, Ahli Sunnah, Shia

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
A. KONUNUN KAVRAMSAL BOYUTU.....	1
a. Nebi/Resûl.....	1
1. Kur'ân'da Nebî Kavramı.....	2
2. Kur'ân'da Resûl (Risâlet) Kavramı.....	2
3. Kur'ân'da Resûl-Nebî Mukâyesesi.....	3
4. İslâm Kelâmında Resûl-Nebî Mukâyesesi.....	5
b. Vahiy.....	9
c. Bi'set.....	11
d. Tebliğ.....	13
e. Mucize.....	14

BİRİNCİ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA NÜBÜVVET MESELESİ

1.1.. Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliliği.....	16
1.1.1. Ehl-i Sünnete Göre Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliliği.....	16
1.1.2. Şîa'ya Göre Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliliği.....	20
1.2. Nübüvvetin Aklen Gerekliliği.....	25
1.3. Nübüvvetin Naklen Gerekliliği.....	27
1.4. Mucize Ve Nübüvvetin İspatı.....	29
1.4.1. Mûcizenin Şartları.....	30
1.4.1. Mûcize Türleri.....	37
1.4.1.1. Hissi Mûcize.....	37
1.4.1.2. Haberî Mûcize.....	38

1.4.1.3. Akfî Mûcize	38
1.5. Nübüvvetin Vehbilîği Meselesi.....	39
1.6. Nübüvvet ve Vahiy	45
1.7. Peygamberlerin Sayısı	47
1.8. Peygamber, Diğer İnsanlar ve Melekler Arasındaki Üstünlükle İlgili Görüşler ve Ul'ul Azm Peygamberler	49
1.9. Kadınların Peygamberliği	60
1.10. Nübüvvetin Ulaşamadığı Kimselerin Durumu	69

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ VE HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN PEYGAMBERLİĞİ MESELESİ

2.1. Peygamberlerin Özellikleri	74
2.1.1. Sıdk	74
2.2.2. Emanet.....	75
2.2.3. Tebliğ	75
2.2.4. Fetanet	76
2.2.5. İsmet.....	76
2.2.5.1. Ehl-i Sünnet'in İsmet Anlayışı	77
2.2.5.2. Şîa'nın İsmet Anlayışı	81
2.2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği	86
2.2.1. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Temellendirilmesi ve İmkânı	86
2.2.2. Bütün İnsanlara ve Cinlere Gönderilmesi	94
2.2.3. Şeriatının Kıyamete Kadar Devam Edeceği	95
2.2.4. Hatmü'n- Nübüvvet Meselesindeki Görüşleri	103
2.2.5. Nübüvvet ile Bağlantılı Konular (İmâmet)	110
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	127

KISALTMALAR

B	: İbn-Bin
Bk	: Bakınız
Çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İ.Ü.S.B.E	: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Mad	: Maddesi
S.A.V	: Sallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	: Tahkik eden
Tsh	: Tashih eden
Vb.	: Ve Benzeri
Yay	: Yayınları

GİRİŞ

A. KONUNUN KAVRAMSAL BOYUTU

a. Nebi/Resûl

Haber anlamına gelen n-b-e sülasi asıldan üretilmiş olup, ism-i fâil olarak “haber veren” ve ism-i mef’ûl olarak da “haber alan”, mânalarına gelmektedir¹.

Nebî'nin mastar hali “nübüvvet” olarak gelmektedir. Nebî, elçi anlamına geldiğine göre nübüvvet de “Allah ile kullar arasında, kulların her iki âlemin sıkıntıları ile ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi” mânasına gelmektedir.²

Ehl-i Sünnet âlimleri, nebî kavramını genel olarak Allah'ın kendisine ‘seni gönderdim’ dediği kimse şeklinde tanımlamaktadırlar.³ Bu tanımlama dar ve kapalıdır. Cürcânî, Allah ile elçileri arasındaki iletişim araçlarından hareketle onu “Allah'ın melek aracılığı ile veyahut ilham etmek suretiyle ya da salih rüya yolu ile ilâhî malumatları aktardığı kişiler” olarak tarif etmektedir.⁴ Şîa ise peygamberi, rüyada meleği görüp sesini işiten ve onlarla bizzat karşılaşmayan kişi olarak tanımlar.⁵

Resûl tabirinin kökü risl olup kolayca ve yumuşak bir şekilde yürümek anlamına gelmektedir.⁶ Kur’ân-ı Kerim’de resûl, peygamber göndermek amacıyla “irsâl” vezni kullanılır. Bu veznin ism-i mef’ûlü olan mürsel, resûl kelimesi ile aynı mânaya gelmektedir.⁷

Resûl şu mânalara gelmektedir.⁸

- a) Elçi, Allah'ın habercisi
- b) Risâlet ve tebliğ edici, elçilik görevini yerine getiren kişi

¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l Kur'ân*, (Beyrût: t.y.), 503; Abdurrahman b.Ahmed Adududdin el-İcî, *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keâm*, (Kahire, t.y.), 337.

² İsfahânî, *el-Müfredât*, 504.

³ İcî, *el-Mevâkıf fi 'ilmi'l-keâm*, 337.

⁴ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, (İstanbul: 1918), 239.

⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'küb b. İshâk el-Kuleynî, *Usûlü'l-kâfi*, (Beyrût: Menşurâtü'l-Fecr, 1428), 1: 176.

⁶ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 202-203; Zebîdî, *Tâcü'l-Ârus*, 8: 344.

⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 203; Cevherî, *Dâru'l-ilm*, 4: 1709;

⁸ Recep Önal, “Kur’ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım”, *Kader Kelâm Araştırmaları Dergisi* 11 (1) (2013): 329-350.

- c) Kendisini gönderenin haberilerini iletmede ve Allah'dan gelen haberlerde sadık olan kişi anlamlarına gelmektedir.

1. Kur'ân'da Nebî Kavramı

Bu kavram, Kur'ân'da 160 yerde geçmektedir. Bunların 69 adedi Mekkî, diğer 91 adedi ise Medenî olan âyetlerdedir.⁹ “Fazla yararı olan havadis mânasında kullanılan fayda temin eden havadis” mânasında “en-nebee” şeklinde hemzeli bir kökten meydana gelmiştir.¹⁰ En-nebee tabiri, Kur'an'da haber ve bilgi anlamındadır. “De ki, Bu Kur'ân büyük bir haberdur.” (Sâd 38/67)

Nebî, ism-i fail mânasında sıfat-ı müşebbehe olan “fe'il” kalıbında bir kelimedir. “Haberci” demektir.¹¹ Bir de nebî, hem fail hem de mef'ul anlamında kullanılan bir terimdir. Bundan ötürü nebî ifadesi, haber mânası taşıyan “n-b-e” eyleminden geldiği için ism-i mef'ûl kalıbında “haber alan; ism-i fâil kalıbında ise “haber veren” mânasına gelmektedir.¹²

Nebî elçi olduğuna göre, nübüvvet de “Allah ile insanlar arasında, insanların her iki âlemin dertlerini bitirmek için meydana getirilen elçilik anlamına gelir.¹³ Nitekim “Onlar kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Eğer şimdi onlar (inanmayanlar) bu söylenenleri inkâr ederlerse, biz inkâr etmeyecek olan bir kavmi, onlara vekil kılmışızdır.” (En'âm 6/89) âyeti de bu anlamda kullanılmıştır.

2. Kur'ân'da Resûl (Risâlet) Kavramı

Bu kavram, Kur'ân'da toplam 513 yerde geçmektedir. Bunlardan Medenî olanlar 218, Mekki olan ise 275 âyettir. Kur'ân'da eylem ve ad olarak çeşitli türevleri olan Resûl kavramı, Kur'ân'ın mâna dünyasında genel olarak şu anlamlarda kullanılmıştır:¹⁴

Allah, insanlar arasından bazılarını seçer ve o insanları hususi bir vazife ile gönderir. Bu gönderme işine irsâl, gönderilen peygambere resûl, resûllerin vazifelerine de risâlet denmektedir.

⁹ Muhammed Fuad Abdülbâkî, *Mu'cem'ül Mufehresli elfazi'l-Kur'âni'l Kerim*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 399.

¹⁰ İsfehâni, *el-Müfredât*, 503; İbn Manzûr, *Lisan-ül Arab*, 161.

¹¹ İsfehâni, *el-Müfredât* 503, 504; es-Sihâh Cevherî: *Tâcü'l-Luga ve Sihâhu'l-Arabiyye*, 6 2500.

¹² İsfehâni, *el-Müfredât* 504; Adudüddin el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keîâm*, 337; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmus*, 1: 122.

¹³ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 337.

¹⁴ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 338.

Kur'ân'da haberci mânasına gelen Resûl kavramı, bazen “Muhammed, ancak bir rasûldür. Ondan önce de resûller gelip geçmiştir.” (Âl-i İmrân 3/144) âyetinde olduğu gibi kullardan gönderilmiş Resûl, kimi zaman melekler, kimi zaman da risâletle görevlendirilmeyen elçiler için kullanılır.¹⁵

Kur'ân-ı Kerim'de Resûl kelimesi, cinlerden seçilen elçiler için de kullanılmıştır. “(O gün Allah şöyle diyecektir:) Ey cin ve insan topluluğu! İcinizden size âyetlerimi anlatan ve bugünle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran resûller gelmedi mi?” Onlar şöyle diyecekler: “Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz.” Dünya hayatı onları aldattı ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.” (En'âm 6/130). Ayrıca bu kavram, insanlardan seçilmiş olup risâlet ile görevli olmayan elçiler için de kullanılmıştır.¹⁶

Resûller, haber getiren elçiler olduklarından dolayı halktan seçilen fakat risâlet ile vazifeli bulunmayan elçiler için de aynı şekilde kullanılır. “Kral, “Onu bana getirin” dedi. Elçi (resûl), Yûsuf'a gelince (Yûsuf) dedi ki: Efendine dön de ellerini kesen o kadınların derdi ne idi, diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir.” (Yûsuf 12/50).

3. Kur'ân'da Resûl-Nebî Mukâyesesi

Kur'ân, kitap ve kurallar getiren elçilere “resûl” demektedir. Ayrıca kitap ve kural getirmeyen bazı elçileri de “resûl” diye nitelemektedir. Dolayısıyla Kur'anda nebî ile resûl kavramlarının farklı olduğuna alâmet eden âyetler var olduğu gibi, bu kavramların farklı olmadığına delalet eden âyetler de vardır.¹⁷

İki kavramın farklı olduğuna işaret eden âyet şunlardır: “Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûl'e, o ümmî nebîye uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar.” (A'râf 7/157); “Biz senden önce hiçbir resûl ve hiçbir nebî göndermedik.”

İki kavramın farklı olmadığına işaret eden âyetler ise şöyledir: “İşte resûller! Biz onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir”. (Bakara 2/253); “Daha önce kıssalarını sana anlattığımız resûller gönderdik. Anlatmadığımız (nice) resûller de gönderdik. (Nisâ

¹⁵ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 338.

¹⁶ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 340.

¹⁷ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 341.

4/164)”. Bu âyetlerde, nebî kavramını da içine alacak şekilde elçilerin bütünü resûl kavramı ile ifade edilmektedir.

“İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak nebîler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere kitapları hak olarak indirdi.” (Bakara 2/213); Bu âyette ise tüm peygamberler ve peygamberlik, nebî kavramıyla ifade edilmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’de hem “nebî” hem de “resûl” diye bahsedilen peygamberler de konu edilmiştir. “Kitapta, Mûsâ’yı da an. Şüphesiz o seçkin bir insan idi. Bir resûl, bir nebî idi. Kitap’ta İsmail’i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi.”(Meryem 19/51, 54).

Kur’ân-ı Kerim’de kitap ya da şeriat getiren peygamberler, kimi zaman “resûl” olarak vasıflandırılmıştır. “(Nûh onlara) şöyle dedi: “Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yok. Aksine ben, Âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir resûlüm” (A’râf 7/61); “Mûsâ dedi ki: Ey Firavun! Şüphesiz ki ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir resûlüm.” (A’râf 7/104); “Hani, Meryem oğlu İsa, “Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah’ın size, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir müjdeleyici (olarak gönderdiği) resûlüyüm demişti.” (Saff 61/6).

Bazı âyetlerde kitap ya da kurallar getirmeyen bazı elçiler nebî olarak da vasıflandırılmıştır. “Rahmetimiz sonucu kardeşi Hârûn’u bir nebî olarak kendisine bahsettik.” (Meryem 19/53); “Zekeriya mabette namaz kılarken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir nebî olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.” (Âl-i İmrân 3/39);

Netice olarak, Kur’ân’a baktığımızda bu iki kavram arasında ayrım olduğunu müşahade etmek imkân dâhilinde olduğu gibi, iki kavramın benzer olduğunu görmek de imkân dâhilindedir. İslâm âlimleri nebî ve resûl kavramlarını farklı şekilde tanımlamışlardır. Bu tanımlar, “yeni bir şeriat ve kitab” ölçüt alınarak yapılmaktadır. Bu ölçütlerin belirlenmesinde hangi kati delil veya delillere dayandırıldığını ifade etmek ise

imkân dâhilinde değildir. Bir de üstte geçen âyetlere bakıldığında bu ölçütün muteber olamayacağı da malumdur.¹⁸

4. İslâm Kelâmında Resûl-Nebî Mukâyesesi

Elçiler, Allah'ın peygamberleridir. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmektedir. Kavminin ileri gelen inkârcıları, “Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz. Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilâkis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz” (Hûd 11/27) dediler.

İslâm fikir hayatında peygamberlikten bahsedilirken genel olarak elçilik kurumu kastedilir. Kur'ân-ı Kerim'de elçilerden bahsedilirken kimi zaman nebî, kimi zaman da resûl kavramları seçilmesine karşın bizler güncel kullanımda hem resûle hem de nebîye elçi demektediriz. Fakat nebî ile resûl arasında fark olup olmadığı tartışma konusudur.¹⁹

Bu iki kavram arasında ayırım bulunmadığını iddia eden âlimlerin²⁰ yanı sıra resûl kavramının, nebî kavramından daha özel ve derece olarak da faziletli olduğunu söyleyen âlimler de mevcuttur. Onlara göre “her resûl nebî, ama her nebî resûl olamaz.” Bu iki kavram arasındaki en temel farka göre nebî, şahsına kitap ve şeriat verilmeyip, kendinden önce gelen elçilerin dinini tebliğ eden kişidir. Resûl ise kendisine kitap verilen veyahut şahsından önce gelen kuralların bazılarını kaldıran elçidir.²¹

İslâm mezheplerinin de konuya dair kitap, sünnet ve hadise dayanarak ortaya koydukları birtakım deliller vardır. Ancak her birinin kendi görüşü doğrultusunda delillere dayanması ve bu mevzunun dinin katiyet bildiren konuları arasında yer almamasından dolayı tam bir mutabakat sağlanmamıştır. Konu ile alakalı mezheplerin görüşlerini iki başlık altında bir araya getirmek mümkündür.²²

İlk olarak iki kavram arasında fark olmadığını iddia eden bilginlerin düşüncelerine ve dayandıkları delillere yer vermek istiyoruz. Bu âlimlere göre nebî, resûl; resûl de

¹⁸ Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 341.

¹⁹ Recep Önal, “İslâm Kelâmında Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013): 125.

²⁰ Mâverî Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *A'lâmü'n-nübüvve*, (Beyrût: Daru'l Sadr, 1994), 93; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse* 383; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Ankara:1995), 5:311.

²¹ Esbahânî İbni'l-Fazl et-Timîmi, *Delâilü'n-Nübüvve*, (Riyad: Dârü'l Esîme, 1992), 26; Muhammed Tahir b. Muhammed et-Tunûsî İbn Aşûr, 16 *Tefsîrü't-tahrîr ve't-tenvîr*, (y.y., ts.),127 vd.

²² Önal, "Kur'ân'daki Nebî-Resûl Kavramlarına Teolojik Yaklaşım", 345.

nebî demektir. Bu görüşte olanların başında Kâdî Abdülcebbar'ı zikredebiliriz. "Allah, nebî olan kişilere de ilahi mesaj gönderdi; bu nedenle her ikisi eşit derecededir." Şeklinde açıklama yapan Abdülcebbar, 'kulların doğru olan şeyleri görmelerine yardımcı olma' anlamı açısından bu iki kavram arasında farkın olmayacağını ifade etmektedir.²³ Mâverdî ise nebî kavramını 'Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştıran resûller' şeklinde izah ederek nebî ile resûl arasında bir fark olmadığını ifade etmektedir.²⁴ Cüveynî'ye göre peygamberlik; insanlar arasından birini seçip, Allah'ın 'sen benim resûlümsün' demesiyle olur.²⁵ Âmidî'ye göre peygamberlik, insanlar arasından seçtiği bir kişiye Allah'ın 'sen benim resûlüm ve nebîmsin' demesiyle meydana gelmektedir.²⁶

İkinci olarak bu iki kavram arasında ayrım olduğunu iddia eden âlimlerin fikirlerine yer vereceğiz. Kelâmcılara göre resûl tabiri, lügat mânası açısından nebî tabirinden ayrı olup daha kapsamlıdır. Bu görüşte olan âlimler, "Biz senden önce hiçbir resûl ve hiçbir nebî göndermedik." (Hacc 22/ 52), âyetin mealini gerekçe göstererek iki kavramın Kur'an-ı Kerim'de farklı bir şekilde geçtiğini bundan dolayı iki kavramın anlamlarının zikredildiğini, dolayısıyla bu iki kelimenin anlamlarının değişik olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşte olan âlimlere göre; iki kavram arasında "genel-özel-kesin" münasabeti mevcuttur. Şahsına kitap ve kural verilen elçiler resûl diye tanımlanırlar.²⁷ Bundan dolayı her resûl, bir nebîdir. Ancak her nebî, resûl değildir. Zira nebî, tebliğ ile sorumlu olsun veya olmasın, Allah'tan ilahi mesaj aracılığıyla emirler alan kişidir.

Mâtürîdî'ye göre nebî, kulların ihtiyaç duyduğu hususlarda onlara haber veren kimse; resûl, herhangi bir talebe bağlı olmaksızın tebliğ ile vazifeli ve her durumda onunla muhatap olan kişidir. Nebî, 'haber alan', Resûl ise 'insanlara gönderilen' şeklinde tanımlanmaktadır. Her resûl nebîdir. Zira başka insanlara verilecek emir için gönderilecek vahiy fakat öncelikle o elçinin, şahsına verilecek emrin mesajı olacaktır. Yani her resûl, nebî olmaz. Resûl ünvanı taşıyan elçiler, Cibrîl aracılığıyla Allah'ın ilahi

²³Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, (Beyrût: 2001), 383; Krş. Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyin*, (Beyrut: 1983), 1: 475; İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbar*, (İstanbul: 2002), 316.

²⁴Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve*, 65.

²⁵İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd İlä Kavâti'l-edilleti fi usûli'l-itikâd*, (Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 143.

²⁶Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-meram fi ilmi'l-keîâm*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 2004), 274; a. mlf., *Ebkârü'l-efkâr*, 4, 7 vd.

²⁷ Sadettin el-Teftâzani, *Şerhu'l-makâsıd*, (Beyrût: 1998), 5: 5-7; Seyyid Şerif el- Cürçânî, *Şerhu'l-mekâkif*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998), 8:241 vd.

mesajına mazhar olmuş kimselerdir. Nebî olan kimseler ise, ya başka bir ruhani varlığın vasıtasıyla vahye mazhar olmuşlar ya da şahıslarına ilham edilmiştir.²⁸

Nebî ve Resûl kavramını farklı tanımlayan Fahreddin er-Râzî de bu ikisinin birbirinin aynı olmadığını düşünmektedir. Râzî'ye göre, kendi şahsına Cibrîlin geldiği ve kendisine, kulları Allah'ın dinine davet etmeyi emrettiği kişi resûldür. Bu şekilde değil de şahsının elçi olduğunu rüyada gören kişi ise nebîdir.²⁹

Cürcânî Nebîyi, melek vasıtasıyla şahsına vahyedilen kimse, Resûlü ise, Allah'ın ilahi hükümleri tebliğ etmesi amacıyla yarattıklarına gönderdiği kimse şeklinde tanımlamaktadır.³⁰ Bir de resûllerin aldığı vahiy ile nebî olan kişilere gelen ilahi mesaj arasında ayırım bulunduğunu belirterek, resûl olan kimseye gelen ilahi mesajın peygamberlik mesajının üstünde ilahi mesaj olduğunu bu yüzden resûl olan kimse nebî olan kişiden efdal olduğunu belirtmektedir.³¹

Şîa'nın Resûl ve Nebî kavramlarını nasıl değerlendirdiği meselesine geldiğimizde ilk Şîi eserlerine baktığımız zaman Resûl ve Nebî kavramlarının farklı anlamlara geldiğini görmekteyiz. Şîa âlimlerinden Şeyh Müfid'e göre; Rasûl ve Nebî kavramları birbirinden farklıdır. Zira Nebî, ister yeni bir şariat getirsin, ister getirmesin elçilerin tümünü kapsarken, Rasûl; yeni bir şariat getiren peygamberleri kapsayan bir kavramdır.

Şîa'ya göre nebî kavramı üç farklı sülasi kökten gelmektedir:

1. Nebî kavramı; yücelik mânasına gelen “nübüvvet” mastarından gelir. Bu anlamda nebî kavramı şanı ve şerefi yüce olan demektir.
2. Nebî kavramı; yol mânasına gelen “nebe” kavramından gelmektedir. Bu anlamda nebî kavramı Allah'a kulları yönelten vesile demektir.
3. Nebî kavramı; haber mânasına gelen “neb'e” kavramından türetilmiştir. Bu anlamda nebî; Allah'tan haber getiren haber veren insan mânasındadır.³²

²⁸ Ebû Mansur el- Mâtürîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, (Beyrût: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2: 295; 3: 269.

²⁹ Fahreddin el-Razî, *Mefâtihu'l-Gayb et-Tefsîrû'l-Kebîr*, trc. Yıldırım Suat v.dğr. (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2002), 16: 337.

³⁰ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rifât*, (Beyrût: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 2003). 180.

³¹ Seyyid Şerîf el- Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf şerhi*, trc. Ömer Türker (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 8:241-242.

³² Ebû'l Feth el-Hüseynî, *Miftâhu'l-bâb*, (el-Bâbu'l-Hadi Aşara ile birlikte), (Meşhed: 1370), 179.

Şîa'ya göre nebî kavramının terim anlamı ise şöyledir: Allah'tan harici bir aracı olmadan haber veren insandır.³³ Bu tanımla ilgili olarak birtakım hususlara değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Özellikle Nebî olan kişinin, 'insan' olarak belirtilme sebebi, melek veyahut başka bir varlığın insanlara elçi olarak gönderilmeyeceğine işaret etmek içindir. 'Allah'tan haber getirme' ifadesine gelince de bununla harici varlıklardan haber getirmekte olanların bu adı alamayacağına vurgu yapmak içindir.³⁴ 'Harici bir aracı olmadan' ifadesine gelince, bu kısım Şîa'nın diğer ekollerden farklı bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Bu ifade, Allah ile nebî arasında Cebrâil'in aracılığını kabul ile birlikte onu, Allah'tan haber verdiği inanan imam, vasî gibi Şîa ekolünce kutsiyet atfedilen kimselerden ayırmak gayesiyle konulmuştur. Zira nebî ile Allah arasında beşer olanlardan herhangi biri aracılık etmez. Lakin imam ve vasîler ile Allah arasında nebî aracılık etmektedir.³⁵

Nebî ve resûl arasında farklılıklar mevcuttur. Her resûl nebîdir. Fakat her nebî resûl değildir.³⁶ Bu iki kavram aslında umum-husus farkı mevcuttur. Allah'ın nebîleri arasında daha önce gelmiş resûlün şeriatını korumaya alan ve resûlün makamında resûle hilafet etmiş olan nebîler resûl değildir. Resûl; daha önce gelmiş olan elçiyi tasdik ile birlikte yeni bir şeriat getiren nebîdir.³⁷

Şerif el-Murtazâ'ya göre her iki kavram aynı mânadadır. Murtazâ'ya göre rasûl kavramı sözlük anlamı açısından Allah'ın rasulu mânasına gelmese de örfen resûl denildiği zaman bundan Allah'ın resûlü anlamı çıkmaktadır. Nebî kavramı, "nebe" biçiminde hemzeli olduğu vakit haber mânasına gelmektedir. Nebîyy biçiminde hemzesiz ve şeddeli olduğu zaman ise pozisyon yüksekliği anlamına gelir. Ona göre nebî kavramı ister hemzeli ister hemzesiz kullanılsın, nebînin resûl olarak nitelendirilmesinde sıkıntı bulunmamaktadır. Fakat el-Murtazâ'ya göre gaye ta'zim ise, hemzesiz bir şekilde kullanılması gereklidir. Bir de kıymeti yüksek olan her kişiye nebî denilmez. Bu kavram sadece risâlet görevini yerine getirmeyi üstlenmesi bakımından pozisyonu yüksek olan kimse için geçerli bir isimdir. Aynı şekilde nebî kavramı, sadece

³³ Allâme el-Hillî, *el-Bâbuu'l-hâdî aşara*, (t.y.) 34; 34; Allame et-Tabatabat, *el-Mizan*, 1: 86.

³⁴ Halife Keskin, *Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 117.

³⁵ Krş: Mikdâd es- Siyûrî, *en-Nâfi'u yevme'l-haşri*, (t.y.), 34.

³⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Hasan İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâtî's-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, (Beyrût: 1987), 174; Bağdâdi, *Usûlü'd-Din*, 154.

³⁷ Şeyh Müfid, *Evail'ul makâlat fi'l-mezâhibi'l-muhtârât* (Tahran: Dânişgah-ı Tahran, t.y.), 44-45.

bu nitelemeyi taşıyan insan için kullanılmaktadır.³⁸

Muhammed el-Bâkır; nebîyi, ‘rüyada meleği görüp sesini işiten, fakat onlarla karşılaşmayan kişi’ şeklinde tanımlar. Resûl kavramını ise, ‘meleğin sesini duyup rüyada meleği gören, onlarla karşılaşan kişi’ olarak açıklamaktadır.³⁹

Küleynî’ye göre Resûl; şahsına Cebrâil meleği gelen, meleği müşahade eden ve melekle sözlü iletişime geçendir. Nebî ise, Hz. İbrahim gibi rüyasında görendir.⁴⁰ Anlaşılacağı üzere Şîa âlimleri, bu kavramlar hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazı âlimler, her iki kavramı aynı anlama gelecek şekilde kullanırken, diğer bazıları ise bu iki kavram arasında farklılıkların olduğunu ortaya koymuşlardır.

b. Vahiy

Lügatte “seri bir tarzda ve saklı bir şekilde söylemek, mânasındaki bu kavram terim olarak, “Allah’ın bir işi, yargıyı peygamberine gizli olarak bildirmesi” demektir.⁴¹ Bu kavram Kur’ân’da yetmiş aşkın yerde eylem biçimleriyle, altı yerde de “vahiy” şeklinde mevcuttur. Bu âyetlerin ekseriyetinde vahiy Allah’a, sonra iblise atfedilir. Allah’a izâfe edilen bu kavram peygamberlerin yanı sıra, ruhani varlıklara, kullara, gökyüzüne ve dünyaya müteveccihdir.⁴²

İblis’e izafe edilen bu kavram, sözlük mânası itibariyle İblis’in insan ve cinlerden arkadaşları olanlara, mümin olanlara düşmanlık beslemeleri amacıyla gizlice uyarıda bulunması şeklinde geçmektedir. (el-En’âm 6/112, 121). Bazı âyetlerde (en-Nahl 16/2; el-Mü’min 40/15) elçilere gelen ilahi mesajın “ruh” adıyla zikredilmesinin nedeni ilahi mesajın kulları, mecazi anlamda mevt anlamına gelen cahillikten ve inançsızlıktan alıp insanların hakikati öğrenmesine yardım etmesi durumuna bağlıdır. Kur’ân vahyi, kulun bu dünya hayatının menşeyini oluşturan öğeye benzetilerek gerçek anlamı dışında kullanılarak “ruh” kavramı ile karşılanmıştır.⁴³ (eş-Şûrâ 42/52). Bu açıdan Cebrâil hakkında “er-rûhu’l-emîn” denmesinin de ruhsal yaşamla alakalı ilahi mesaj getirmesiyle izah etmek imkân dâhilindedir.

³⁸ Şerif el-Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi’l-keîm*, (Kum: 1411), 322.

³⁹ Küleynî, *Usûlü’l-kâfi*, 176.

⁴⁰ Küleynî, *Usûl mine’l kafi*, 1: 329-330.

⁴¹ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, (Kahire: Dâru’l-Meârif, 1994), “vhy” md.

⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Vahiy”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42: 440-443.

⁴³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 27: 190.

Hz. İsa ile ilgili olarak da ruh kavramının kullanılması benzer bir nedenle açıklanabilir.⁴⁴

Kur'an'da açıklandığına göre Allah'ın elçilere vahyetmesi Hz. Âdem (a.s) ile başlamıştır. Âdem (a.s.) ardından Nûh (a.s) ve sonra gelen elçilere, son olarak Hz. Muhammed'e (s.a.v) vahyetmiş ve onu tüm kullara son elçi olarak yollamıştır. (en-Nisâ 4/163; el-Ahzâb 33/40). Kur'an-ı Kerim, Kadir gecesinde inmiştir (ed-Duhân 44/3; el-Kadr 97/1-3). Allah indinde değerli, itibarlı, güçlü, saygın ve güvenilir bir elçi olan Cebrâil meleğinin tebliğ ettiği sözdür. (et-Tekvîr 81/19-23). Önceki peygamberlerden farklı şekilde Cebrâil, Kur'an âyetlerini Resûlullah'a bir defada değil, zihnine ve kalbine yerleşmesi için parça parça apaçık bir şekilde okuyup tebliğ etmiştir. (el-Furkân 25/32). Bunun yanında âyetler Cebrâil tarafından Resûl-i Ekrem'e okunduğu sırada o, gelen vahyi tamamen kavrayıp bir daha unutmamak için acele ile tekrara başlamış, bunun üzerine Cebrâil'in okuması bitmeden kendisinin okumaya başlamaması hususunda uyarılmış (el-Kıyâme 75/ 16-19) ve Kur'an'ın Allah tarafından onun hâfızasına yerleştirileceği bildirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu özel durumu vahiy ürünü diğer ilâhî metinlerin hiçbirine nasip olmamıştır. Ayrıca Ramazan aylarında Cebrâil o zamana kadar inen âyetleri Resûlullah'a okur, o da bunları Cebrâil'e tekrarları. Bütün insanlara, geçmiş peygamberlere indirilen vahiyleri doğrulayan son vahye inanıp bağlanmaları emredilmiştir.⁴⁵ (el-Bakara 2/136-137; (Âl-i İmrân 3/ 84-85).

Kur'an'da elçiler haricinde insan olanlardan bazılarında da ilahi mesaj geldiği belirtilir. Bunlardan biri Hz. Mûsâ'nın annesidir. (el-Kasas 28/7) Âlimlerin ekseriyeti, Allah'ın Mûsâ peygamberin validesine indirdiği vahye ilham mânası vermektedir. Bununla birlikte bu vahyin, Hz. İsa'nın validesi Meryem'e olduğu gibi Cibrîl aracılığıyla irsal edildiğini düşünen âlimler de mevcuttur. Zira Allah'ın ruhani varlık vasıtasıyla sözünü tebliğ ettiği kulun mutlak bir şekilde elçi olması şart değildir.⁴⁶ Nitekim Allah, Hz. İsa'nın Havârilere "Bana ve Peygamberime iman edin" diye ilahi buyruk göndermişti. Havâri olanlara gelen bu ilahi buyruk, Allah'ın fuadlarına (kalplerine) bahşettiği anlamları yerleştirmesi tarzında açıklanmıştır. Kâdî Beyzâvî ise

⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 210-220.

⁴⁵ Yavuz, "Vahiy", 42:440-443.

⁴⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, (t.y.), 187; Mustafa Abdürrâzık, *ed-Dîn-vahy ve'l-İslâm*, (Kahire:1977), 50.

havârilere gelen bu çeşit ilahi mesajı, Allah'ın Hz. İsa aracılığıyla Havârilere iman etmelerini emretmesi tarzında yorumlar.⁴⁷

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın meleklerle vahyinden de bahsedilir. Allah'ın meleklerle, müminlere savaşma azmi telkin etmelerini vahyettiği belirtilir. (el-Enfâl 8/12). Bu ilahi mesaj, levh-i mahfûzdaki yazıların melekler tarafından okunması şeklinde de yorumlanmıştır.⁴⁸ Arıya, yer küresine ve göklere olan vahiylerle ise “ilham ve emir” anlamı verilmiştir. (en-Nahl 16/68; Fussilet 41/11-12; ez-Zilzâl 99/1-5).

c. Bi'set

Genel olarak peygamberlikle görevlendirilme, elçilik görevi ile vazifelendirilme, özel olarak da Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesi anlamına gelen bir kavram “Göndermek, yöneltmek, yaratmak” gibi mânalara gelen bi'set Kur'ân-ı Kerim'de “elçilikle/risâletle görevlendirilmek” (el-Bakara 2/129, 213), “ilham etmek” (el-Mâide 5/ 31), “ölüleri diriltmek” (el-Bakara 2/56, 259), “uykudan uyandırmak” (el-En'âm 6/60; el-Kehf 18/12), “Mûsâllat kılmak” (el-İsrâ 17/5) gibi değişik anlamlarda kullanılmıştır. Kelâm terimi olarak Allah'ın, kullarından dilediğini nübüvvet ve risâletle görevlendirmesi demektir. Kur'ân-ı Kerim'de daha çok resûlün bi'setinden bahsedildiği için⁴⁹ olacak ki Ebû'l-Bekâ bi'setin nebîlere değil resûllere mahsus olduğunu belirtir.⁵⁰ Ancak bazı âyetlerde nebîlerin de bi'setinden söz edilmesi (meselâ bk. el-Bakara 2/213), bu terimin resûlün yanında nebîye de şâmil olduğunu gösterir. Kur'ân'a göre bi'set ilk insan cemiyetinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Allah başlangıçta tek bir ümmet olan insanlara, tarihin en eski dönemlerinden itibaren müjdeleyici ve uyarıcı nebîler göndermiş, anlaşmazlıkları gidermek maksadıyla verilecek hükümlere esas teşkil etmesi için peygamberlerle birlikte kitap indirmiştir. (el-Bakara 2/213). İnsanların kendisine kulluk etmeleri ve azgın şeytandan (tâ-ğut) uzak durmaları konularında onlara yardımcı olmak, böylece âhirette bir bahane (hüccet) ileri sürmelerini önlemek için (en-Nisâ 4/165) her ümmete resûl göndermiş, (en-Nahl 16/36), peygamber gönderilmeyen insanlara azap edilmeyeceğini açıklamıştır. (el-İsrâ 17/15).

⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20:70; Beyzâvî, 1: 365; Abdürrâzık, *ed-Dîn-Vahy ve'l-İslâm*, 51.

⁴⁸ İsfehâni, *el-Müfredât* “vhy”, md.

⁴⁹ Abdülbâki M. Fuâd, *el-Mu'cem*, (t.y.), “b'as”, md. 124.

⁵⁰ Ebû'l-Bekâ, *Külliyât*, (Bulak: 1281), 99.

Kur'ân'da ismi zikredilen elçilerden yalnızca Hz. Mûsâ peygamberin bi'setine dair teferruatlı malumat verilir. Bir gece ailesiyle birlikte Medyen'den Mısır'a gitmekte olan Mûsâ mukaddes Tuvâ vadisine gelince Tûr dağı tarafında bir ateş görür ve ailesini bırakıp ateşe doğru ilerler. Mukaddes yerdeki vadinin sağ yanında bulunan ağaç yönünden duyduğu "Ey Mûsâ! Şüphesiz ki ben senin Rabbinim. Pabuçlarını çıkar; çünkü mukaddes bir vadidesin. Ben seni seçtim. Şimdi sana vahyedilene kulak ver" sözleriyle başlayan ilâhî hitapla peygamber olarak görevlendirildiği kendisine bildirilir. (Tâhâ 20/11-24).

Kullara Allah'ın âyetlerini okuyan, "kitap" ve "hikmet" öğreten, insanları kötülükten uzaklaştıran bir elçi olarak gönderilen (Âl-i İmrân 3/164; el-Cum'a 62/2) Hz. Peygamber'in görevinin nasıl başladığı hususunda Kur'ân'-ı Kerim'de detaylı bilgi mevcut değildir. Hadis metinlerinde ise bi'setin sadık rüyalar ile başladığı rivâyet edilir. Peygamberliğin ilk müjdesi kabul gören ve altı ay devam eden bu rüyalar zarfınca Hz. Muhammed tek vakit geçirmek arzusunda ve Hira'da bulunan bir mağaraya gidip tefekküre dalıyordu.

Hira dağına en son gidişinde "kulluk yapmak" (anlamında kullanılan tahannüs ile meşgul olduğu aktarılsa da bu kulluk yapmanın ne tarzda olduğu konusunda malumat verilmez. Hz. Peygamber'e nübüvvetin gelişinden sonra da bir Hanîf olarak İbrahim'in dinine uyma emrinin verilmesi (el-Bakara 2/135) bu görüşün doğruluğunu destekler mahiyettedir. Ancak o dönemin Arabistan'ında Hz. İbrahim'in dinine dair doğru bilgiye sahip kimselerin bulunmadığı ve Hz. Muhammed'in peygamberlikten önce "kitap ve iman ne olduğunu bilmediği" (eş-Şûrâ 42/52) dikkate alınacak olursa, onun sadece putlara tapmaktan uzak durduğunu ve Hira'da günlerini tefekkürle geçirdiğini söylemek mümkün olur. Hira'da bulunduğu son gecede sabaha karşı kendisine melek gelmiş ve ona "oku!" demiştir. (el-Alak 96/1-5)

İlk ilahi mesajı alan Hz. Peygamber'in, peygamberlik ile görevlendirilmesi kırk yaşlarında meydana gelmiş ve yirmi üç yıl sürmüştür.⁵¹ Âlimlerden bazıları, Hz. Muhammed'in görevini üç döneme tahsis eder: ilki, Bireysel ve saklı çağrı; ikincisi,

⁵¹ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 6:238. Buhârî, "Bed'ül-vahy", 1; Müslüm, "İman", 252.

yakın hısımlarından başlattığı aleni çağrı; üçüncüsü ise Medine şehrinde başlayan ve tüm toplulukları içine alan çağrıdır.⁵²

Bi'set, Allah'ın eylemlerinden bir tanesidir. Mu'tezilî ve Şifî âlimler, insan için güzel olan şeyi yaratmanın Allah'a zorunlu olduğunu ileri sürerek, peygamber göndermenin de Allah'a zorunlu olduğunu, bunun bir de ilahi lütuf olduğunu iddia etmektedirler. Eş'arî ve Mâtürîdîler'e göre ise bi'set vacip değil, mümkün olup, Allah'ın küllî iradesinin ve hikmetinin bir sonucudur.⁵³

d. Tebliğ

Lügatte “bir şeyi ulaştırmak” mânasına gelen tebliğ, kelâm da “elçilerin sorumlu olduğu tebliğ vazifesi ve vahiyle elde ettikleri bilgiyi kullara ulaştırması” şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁴ Aklın tek başına ulaşamayacağı bilgileri diğer insanlara tebliğle görevli kişilerin yaptığı işe fıkıhta “risâlet” denmektedir. Grupla eda edilen namazlarda imam olan kişinin tekbir ve selam gibi zikirlerinin topluluğa duyurulmasına tebliğ, bu vazifeyi icra edene de mübellîğ denir. Hz. Muhammed hastalığının son demlerinde imamlık yaparken Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamberin aldığı tekbirleri yüksek sesle cemaate tebliğ etmiştir.⁵⁵

“Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez rehberlik etmez.” (Maide 5/67). Beyzâvî bu ayeti “İndirilenin hepsini açıklamalısın, eğer bir bölümünü açıklamazsan hepsini açıklamamış sayılırsın.” şeklinde ifade etmiştir. Zira bir kısmını saklamak ile tebliğin tamamını saklamak arasında fark yoktur. İkisi de cezayı gerektirir.⁵⁶ “Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler. Sonunda yardımımız onlara yetişti.” (Enam, 6/34). Mâtürîdî'ye göre bu âyette ifade edilen, Allah'ın Hz. Muhammed'e hiçbir şeyin kendisini korkutmamasını, özellikle müşrik olan insanların entrikalarından çekinmeden hatta öldürülmek ile ilgili

⁵² Ahmet Lütfü Kazancı, “Bi'set”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6:217-218.

⁵³ Gazzâlî, *el-İktisâd*, (t.y.), 121; Sâbûnî, 45.

⁵⁴ Mehmet Boynukalın, “Davet”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 9: 16-19.

⁵⁵ Buhârî, “*Ezân*”, 67; Müslim, “*Salât*”, 96.

⁵⁶ Beyzavi, *Envâru't-tenzil ve Esrârü't-te'vîl*, 1: 275-276.

tehtidlere karşı yıkılmadan ve vaktinde Allah'tan gelen emirleri kullara tebliğ etmekle emretmiş olmasıdır. Bu görevi yerine getirirken karşısına çıkacağı her çeşit tehlikeden kendisini muhafaza edecek olan şüphesiz Allah'tır. Buna rağmen tehlikeden çekinerek bu görevi yerine getirmese, risâlet vazifesini de ihmal etmiş ve onu yerine getirmemiş sayılır.⁵⁷

Eş'arî âlimler, nebîlerin tebliğ ile vazifeli olmayabileceklerini iddia etmişlerdir. Ancak nebî ve resûl kavramları arasında bir fark olmadığı, bunların birbirlerinin yerine kullanılabilen kelimeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda kendilerine ister nebî, isterse de resûldensin, bütün peygamberlerin görevlerinin tebliğ olduğu açıktır. Bu husus tüm peygamberlerin diliyle ifade edilmiş ve onların vazifeleri bakımından ortak noktalarının tebliğ olduğu açıklanmıştır.⁵⁸ “Nuh, Size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum.’ dedi.” (A'raf 7/62). “Salih, o zaman onlardan yüz çevirdi ve Ey kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.’ dedi.” (A'raf, 7/79).

e. Mucize

Lügatte “bir şeye gücü yetmemek” anlamındaki acz'den meydana gelen mü'cizin isim halidir. Kur'ân-ı Kerim'de mûcize kavramı olmamakla birlikte acz kökünden fiil ve sıfat kalıpları “âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allah'ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak” mânalarında yirmi bir âyette geçer.⁵⁹ Hadislerde de mûcize kelimesi görülmemekte fakat acz kökünden türeyen çeşitli kavramlar sözlük anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰ Tarifini yapacak olursak, peygamberin elinde ortaya çıkan ve benzeri öğrenim yoluyla meydana getirilemeyen olay” diye tanımlanır.⁶¹ Kur'ân'da elçilerin Allah'ın göndermiş olduğu hakiki peygamberler olduğuna dayanak oluşturan mûcizevî hadiseler ve hârikulâde olaylar, âyet kavramıyla açıklanmıştır.⁶² Hz. İsa'nın gösterdiği mûcizevî olaylar (Âl-i İmrân 3/49-50) ve inkârcı insanların elçilerden mûcize

⁵⁷Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtûrîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân*, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 2: 191;192; Kitâbu't-Tevhid, 208. vd.

⁵⁸ Mustafa Kahraman, *Müslüman Kelâmında Peygamberin Görevi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 66.

⁵⁹ M. Fuâd Abdülbâki, *el-Mu'cem*,

⁶⁰ Wensinck, *el-Mu'cem*, “acz”, (t.y.)

⁶¹Mâtûrîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 289-290

⁶² Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 350-352.

istekleri genel olarak bu kavram ile açıklanmıştır. Öte yandan ‘beyyine’ (el-A’râf 7/73), ‘burhân’ (el-Kasas 28/32), ‘sultân’ (el-Bakara 2/53) kelimeleri Kur’ân-ı Kerim’de zaman zaman mûcize anlamında kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA NÜBÜVVET MESELESİ

1.1.. Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliği

1.1.1. Ehl-i Sünnete Göre Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliği

Mâtürîdî âlimleri, nübüvvetin gerekliği konusunu, daha çok kulun ihtiyacı çerçevesinde ele almışlardır. Onlar bu gerekliği, “hikmet, onu icap etmiştir ki Allah peygamber görevlendirsın”⁶³ veya “kullara adalet ve doğruluğun alâmetleri ile kötülüğün ve yalanın göstergeleri için, bir de anlaşılmayan konuların açıklığa kavuşması amacıyla peygamber gereklidir.”⁶⁴ şeklinde temellendirmişlerdir. Zira onlara göre risâlet, Allah’ın hikmetinin gereği olan bir gerçekliktir. Öte yandan insanın aklının yetersiz kaldığı zamanlarda da kılavuzsuz bırakılmasının Allah’ın hikmetiyle bağdaşmayacağı kanaatini taşımaktadırlar. Buradan hareketle Mâtürîdî âlimlerinin, konuya hikmet açısından yaklaştığını söylemek mümkündür.

Mâtürîdî, elçi veya mesaj olmadan kulların sorumlu tutulması ve bunun sonucunda cezaya tabi tutulmaları, yalnızca kulların akıllarına gelecek kuruntuları gidermeyi ve hiçbir bahane öne süremeyecekleri şekilde bütün yönleriyle delillerin sunulması durumunda gerçekleşebileceğini ifade eder.⁶⁵

İslâm’ın delilleri insanlara daha önceden ulaşmamış olsaydı, insanları İslâm’a çağırın elçilere “Siz de kimlersiniz? Kim gönderdi?” şeklinde sualler yöneltmeleri gerekirdi. Tebliğin muhataplarının bu şekil sorgulamaya gerek duymamaları, akli kanıtların önceden şahıslara verildiği, ulûhiyet ve nübüvvet konularında bazı delilli öncüllere malik olduklarını kanıtlamaktadır. Ona göre “Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üstlenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.” (el-İsrâ 17/15; Nahl,16/36) buyrulurak elçi gönderilmeden hiçbir insana azabın olmayacağını bildirmesi ise bu hususta

⁶³ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidaye fi usuli'd-dîn*, (Dimeşk: 1979), 45.

⁶⁴ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 275.

⁶⁵ Mavil Kılıç Aslan, “Mâtürîdîler’e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliği”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Bahar 2017): 77.

zorunluluk olduğuna değil, Allah'ın insanlara olan yardım ve rahmetinin genişliğine alâmettir. Dolayısıyla Mâtürîdî âlimlerinin söylediği gibi Allah'a bir zorunluluk isnat edilemeyeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca peygamber gönderilmeyen toplumların ise Allah'ın varlığı gibi akıl ile bilinen hususlardan sorumlu tutulacağı söylenebilir.

Mâtürîdî, bilgiye konu olması bakımında olayları duyuların gözlemiyle bedihi olarak bilinenler, tefekkür ve nazar vasıtasıyla idrak edilip anlaşılanlar ve sadece bildirme ve haber verme yoluyla bilinebilenler olarak üç şekilde tasnif eder.⁶⁶ Kitâbü't-Tevhîd'de benzer bir tasnife yer veren Mâtürîdî, ahkâm ve vahiy bağlamında bir sınıflandırma yapar. Bu tasnife göre, duyuların idrak sahası dışında kalan hususlarda iki türlü bilgi elde etme vasıtası vardır: 1-Kişinin duyularıyla idrak ettiği şeyle delilde bulunarak bilinmezler üzerinde akıl yürütmesi; 2-Duyu algısının haricinde olan şeyin vaziyeti üzerindeki bilgidir. Ayrıca dünyadaki varlık ve olgular hakkında verilen akli kararlar muhal, zorunlu ve mümkün olarak üçe ayrılır. Zorunlu ve muhal, var olması mecburi veya mümkün olmayan şeylerin tersine bilginin gelmemesidir. Dolayısıyla bu iki grup bilgi referansı bakımından habere ihtiyaç duymaz. Akıl olarak imkânlı olan ise, bir durumdan başka bir duruma geçiş yapabilen, değişkenlik gösterebilen ayrıca birden fazla ihtimalli yapıdadır. Bu çeşitli olasılardan birini aklen zorunlu veya muhal yapması mevzu bahis olamaz. Bu sıfatları nedeniyle mümkünler, haberin mevzusu olmaya uygundur. Elçilerin vahiy ile verdikleri haberler mümkünlerin çeşitli olasılıkları arasında geçerli olanının açıklanmasından ibarettir.⁶⁷

Mâtürîdî'nin zihnin varlık temel hükümlerine dayanarak din-ahkâm arasındaki münasebeti izah etme gayretinin bir eseri olan bu sınıflama, Semerkandî aracılığıyla misallendirilerek daha net bir şekilde açıklanmaktadır. İtikadı aklen zorunlu, mümkün ve muhal şeklinde üçe ayrabiliriz. Zorunlu, nimet vereni tanımak ve O'na şükürde bulunmak; muhal, nimet vereni tanımamazlık ve O'nu inkâr etmek gibi konulardır. Mümkün ise, salâtın ve zekâtın miktarını tayin etmek gibi İslâm'ın hükümlerinin ölçüleri ile ilgili olan şeylerdir. Akıl mümkün, zorunlu veya muhal ile münasebetinde kifâyetsiz kalması nedeniyle mümkün olan meseleleri izah edip onların vacip ve muhal

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l Kur'ân*. 8:243.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 281-282; Ebû'l-Muin en-Nesefî, *Tebziratü'l-edille*, nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2: 21.

ile olan ilişkisini kurmak amacıyla kullara eşyanın gerçekliğini kavratacak bir elçiye gereksinim olmuştur.⁶⁸

Elçiler, aklen zorunlu olanı güçlendirmek, aklen imkân dâhilinde olmayanı da izah etmek amacıyla, sahiliklerini ve masiyetten korunmuş olduklarını izah eden alâmetler ve mûcizeler ile birlikte gelmişlerdir. Zira Allah'ın alâmetleri çelişmez.⁶⁹

Dini literatürde anlatılan Allah'ın varlığı, birliği yüce sıfatları, şerikinin ve mütâşabihinin olmaması vb. konuları zorunlu veya mümteni' sınıfına dahil eden Mâtürîdiyye'nin, kulun bu hususlardaki mesuliyetinin koşulu olarak akli sayması, ilahi mesaj ve peygamberlik hakikatini tek bir ihsan ve iyilikten ibaret gördüğü kulun bu hususlardaki mesuliyetin koşulu olarak *aklı* sayması, ilahi mesaj ve peygamberlik hakikatini tek bir ihsan ve iyilikten ibaret gördüğü mânasına gelmez. Gerçekten kul, şahsına verilen akıl yardımıyla iyi ve kötü olanı ayırabilir, güzeli ve çirkini kavrar. Dünyanın bir sınav sebebi oluşuna, ahiret hayatının ve cezanın lüzümlü olduğu kanaatine varır. Öte yandan nimet verene şükretmek aklen mecburi bir konudur. Nimete şükretmemek ise kötü ve men edilmesi gereken bir vaziyettir. Fakat insanlar ceza veya mükâfatın, şükürün ve şükre elverişli olan ibadetin doğasını kavrayabilecek bir fitrata sahip değildir. Ebû'l-Muîn en-Nesefî'nin anlatışıyla: “Zihnin her ihsan için lüzumlu şükürün kemmiyetini kavramaktan aciz olduğu gibi nasıllığını kavramaktan da uzaktır. Yine akıl, yapılması gereken bu şükürün türünü ve zamanını belirlemek açısından da hasarlıdır.” Burada insanların, üzerlerine mecburi olan şükürün eda edilmesi ve yüklendikleri teklifin hikmete münasib olabilmesi için, akılları ile tespit edemedikleri konuları izah eden sem'î beyânın kendilerine ulaştırılması gerekliliği ihtiyacı doğmuştur.⁷⁰

Nesefî'ye göre peygamberler yollamak ve kurallar belirlemek ifadesi bizlere, Mâtürîdîler'in nübüvvetin kapsamından ziyade ilahi teklifin mevzusu olan buyruk, nehiyeler ve ödül gibi ahkâm alanına ait konuları aldığını göstermektedir.⁷¹ Zira onlara göre din terimi akılla kaim kılınmış nübüvvete ilişkin konuları ifade eder.⁷²

⁶⁸ “ليبين ذلك ويصر فه الى حق من الواجب والممتنع” Ebû Seleme bk.es-Semerkindî, *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi*, trc. Ahmet Saim Kılavuz (İstanbul: Emek Matbaacılık, 1989), 9.

⁶⁹ Ebû Seleme es-Semerkindî, *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi*, 34.

⁷⁰ Nesefî, *Tebseratü'l-edille*, 2: 18-20. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 5: 368-369.

⁷¹ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *el-i'timâd fi'l-itikâd*, (Fatih:t.y.), 386; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 274, 285. Kelâmın sem'iyât bahislerini meydana getiren kabir hayatı ve âhiret hallerine dâir meseleler doğrudan

Eş'arî'yeye göre Allah'ın fiillerinde bir hikmet gözetmediğinden dolayı herhangi bir hikmete bağlı kalmaksızın nübüvvetin olması mümkündür.⁷³ Eş'arî kelâmcısı, Abdülkâhir el-Bağdâdî, nübüvveti “mümkün” olarak görmekte ve bu görüşten hareketle Allah'ın bir ümmete iki peygamber göndermesinin imkân dâhilinde olduğunu söylemektedir. Öte yandan aynı topluma aynı zaman içerisinde gönderilen peygamberlerin getirmiş oldukları kurallar ve hükümlerde farklılık olmaması gerektiğini söyler. Zira ona göre, insanlık tarihi boyunca peygamberin getirmiş olduğu mesajların dini yönden aynı kalmış olması dikkate alınacak bir konudur. Zira aynı dönem içerisinde gelebilmesi mümkün olan peygamberlerin aklî ve ilahi açıdan getirmiş oldukları mesajların farklı olması çelişki durumudur. Diğer taraftan Allah'ın aynı zamanda iki çeşit topluluğa elçi göndermesi de aklın lüzumlu saydığı konularda ihtilafa düşmelerine neden olur. Konuya bu açıdan bakılırsa özellikle bir kavme gönderilen peygamber gibi tüm insanlığı da bir peygamber göndermiştir. Örnek verilecek olursa, Hz. Âdem bütün çocuklarına, Hz. Peygamber ise bütün insanlığa gönderildi. Abdülkâhir el-Bağdâdî Hristiyanların, “Hz. Muhammed, İsrailoğulları dışında kalan Araplara gönderilmiştir” tezine karşı çıkar. Zira o, Hristiyanların bu iddialarını dini ve aklî açıdan tutarsız görmektedir. Kur'an'ın temel yaklaşımı, ona inanmayanlarca bağlayıcı kabul edilmeyebilir. Aklî açıdan bakarsak, peygamberlerin Allah'tan getirdiği ilahi mesajları tebliğ etmekle görevli olmadıkları kimselerle savaşmaları uygun değildir. Fakat İslâm tarihinde görüyoruz ki Peygamberimiz Yahudilerle savaşmış ve onun tüm savaşları inanç kaynaklı olmuştur. Buradan hareketle Peygamberimizin tüm insanlığın peygamberi olduğu sonucu çıkmaktadır.⁷⁴ Şu açıdan konuya bakarsak, diğer din mensuplarının peygamberimizin evrenselliğine yaptıkları itiraz aslında onların dolaylı olarak Peygamberimizi kabul ettiklerini göstermektedir.⁷⁵

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın “her ümmete bir peygamber gönderdiği” (el-Nahl 16/36) ve “peygamber göndermedikçe azap etmeyeceği” (el-İsrâ 17/15) açık olarak yer alır ki bu iki âyet, nübüvvetin tüm toplumlar için gerçekleşen ilâhî bir kânun olduğunu

şer'î alan kapsamında bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu hususlar vâcip-mümkün, din-ahkâm, ilâhiyyât-sem'iyât, akıl-nakil ayırımında ikincilere daha yakındır.

⁷² Aslan, “Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği”, 80.

⁷³ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti's-şeyh*, 175; Taftazânî, *Şerhu'l-mekasid*, 5:6; Muhammed b. Abdulkarim Şehristânî, *Nihayetü'l-ikdâm fi ilmi'l-kelem*, (London: 1394), 147.

⁷⁴ Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, (Beyrût: 1981), 163-164.

⁷⁵ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 31.

ortaya koyar. “Peygamber gönderilmedikçe azap etmeyiz” âyeti peygambersiz bir toplum olduğunu göstermez. Âyette geçen azabın, ilahi uyarının vardığı insanlar için mevzu bahis edilebileceğini belirtilir. Fahreddin Razi, bu âyette geçen konunun ehemmiyetini iki hususta değerlendirir:

1-Âyetin, zahirine göre yorumlanması gerektiğini söyler. Allah’ın insanlığa gönderdiği ilk elçi akıldır. Çünkü akıl, Allah tarafından gönderilen peygamberlerin nübüvvetini tespit eder. Bundan dolayı akıl asli resûldür ve bu açıdan bakılırsa âyetten çıkan anlam “biz akıl elçisini göndermedikçe azap etmeyiz” şeklinde olmaktadır.

2- Âyetin genel hükmü özele indirgenmelidir. Yerine getirilmesi sadece şeriat sayesinde mümkün olan fiillerde azap edilmeyeceği söz konusu olmalıdır. Bu yorum âyetin zahirinin tersi gibi görünse de bizi, aklî vücubiyetin kabul edilmemesi şer’i vücubiyetin de kabul edilmemesi sonucuna götürmektedir.⁷⁶

Fahreddin Razi, yaratıcıdan mahlûkata gönderilen ilk elçinin akıl olması hususunda Mutezile gibi düşünmektedir. Fahreddin Razi genel Eş’arî doktrininden farklı olarak nübüvvetten önce kulların aklî zorunluluktan ötürü sorumlu olacağı kanaatini taşımaktadır. Yine o, kendi mezhep arkadaşlarının aksine şeriat gelmeden vücubiyetin olamayacağı düşüncesini eleştirir. Şöyle ki; şer’i vücub sadece akılla bilinirse, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin mûcize gösterdiği anda kabulünün gerekli olduğunu savunur, gerekli olmadığı iddiasında bulunursa bu takdirde nübüvvet imanı etmemiz gerekli olmaz. Fakat kabul edecek olunursa bu da akıl sayesinde bu durum ise aklî vücubiyeti zorunlu kılar.⁷⁷

Ehl-i Sünnet’e bağlı alimler nübüvvetin gerekliliği konusunda farklı düşüncelere sahiptirler. Ama Mâtürîdîyye ve Eş’arî’yye bağlı alimler hiçbir şekilde Allah’a zorunluluk atfetmezler.

1.1.2. Şîa’ya Göre Nübüvvetin Temellendirilmesi ve Gerekliliği

Şîa’nın nübüvvet konusundaki görüşleri Mu’tezile mezhebinin görüşlerine paralelik arz eder. Fakat Şîa mezhebini nübüvvet konusunda Mu’tezile mezhebinden ayıran şey, İmâmeti nübüvvet meselesi ile irtibatlandırması ve peygamberleri imamlara kıyasıdır. Şîilikte nübüvvet konusu imâmet düşüncesi etrafında müttekâmil olmuş âdeta

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*. 5:561.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 5:560-561.

nübüvvet, İmâmetten ayrılmayan bir parça olarak yorumlanmıştır.⁷⁸ Buna göre, peygamberlik Allah'ın bir eylemidir. Bizatihi hüsundur ve dolayısıyla kulların hayrınadır. Bundan dolayı da Şîa'ya mensup âlimler, peygamberliğin Allah'a vacip olduğu görüşündedirler. Vâcip olması ise rahmeti ve lütfundan dolayıdır. Yoksa Allah'ın zatına zorunlu olan bir durum değildir.⁷⁹ Bu sebeple elçi göndermek adâlet, dolayısıyla rahmet ve lütuf bakımından Allah'a vaciptir.⁸⁰

Şîa mezhebi, nübüvvet meselesini, Mu'tezile'nin benimsemiş olduğu aslah prensibinden⁸¹ hareket ederek işlemekte ve özellikle "hikmet, ihsan, lütuf ve vücub" terimleri üzerinden savunmaktadır. Bu kurala göre, Allah'ın insanlar için iyi olan şeyi yapması, her şeyden önce bir lütuftur. Allah'ın bu lütfu insanlardan alıkoyması düşünülemeyeceğinden bu durum, akıl bakımından zorunluluk arz etmektedir. Yani lütfu terk etmek ilahi hikmete uygun olmaz. Zira kulun yaratılış amacına uygun bir tarzda yücelmesi ve manevî tekâmüle erişmesi, yalnızca ilâhî teklifleri yapmakla mümkündür.⁸² Bundan dolayı elçi tayin etme lütfu, Allah'ın insanlar için belirlemiş olduğu amaçların gerçekleşmesi bakımından zorunlu olarak görülmüştür. Yani bu ifadelerle göre peygamber göndermek lütuftur. Lütuf ise Allah'a vaciptir.⁸³ Anlaşıldığı üzere Şîa mezhebi Mu'tezile mezhebi gibi hareket etmiştir.

Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkatın fitratında türlü özellikler mevcuttur. Bir taraftan bozgunculuk gibi kötü fiilleri barındırırken diğer yandan hayırlı işlerini kendinde barındırır. Ayrıca kul, kendi arzularına uyar ve üstün olmayı ister. Bundan dolayı dünyaya bağımlı hale gelir.⁸⁴ Nitekim Allah: "Gerçekten insan ziyandadır." (Asr 103/2) "Gerçekten nefis, kötülüğü pek fazla buyurur." (Yusuf 12/53) âyet meallerinden de anlaşılacağı üzere insanlar isteklerine, şehvet ve arzularına düşkündür.

⁷⁸ Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâtî'l-imâmiyye (Şîa İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*, trc. Fığlalı Ethem Ruhi (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 108-111; Muhammed Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi'l-muhtarât*, 7,20,21; Emrullah Yüksel, "İmamiye Şîasında İnanç Esasları", EAÜİFD 1 (1993):29.

⁷⁹ Ebû Hatim er-Razi, *Alâmü'n-nübüvve*, (Tahran: 1977), 3-5; M. Rıza el-Muzaffer, *Akâidü'l-imâmiyye*, nşr. Hamid H. Davud, (Necef: ts.), 49-50.

⁸⁰ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2016), 274; Halife Keskin, *Şîa İnanç Esasları*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 117-118.

⁸¹ Kâdî Abdulcebâr b. Ahmed, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, 354-357.

⁸² Ali Rabbânî Golpâyegânî, *İmâmet der Bineş-i İslâmî Müessesese-yi Bustan-i Ketab*, 2. Baskı (Kum: 1387), 45-46.

⁸³ Ahad Ferâmerz Kamelikî - Selmân Mâhînî Sekîne, *Şerh-i Cami'-i Tecrîdî'l-İ'tikâd: Nübüvvet*, (Eşkân, Tahran: Vahid-i Haherân, 1388), 92.

⁸⁴ M.R Muzaffer, *Şîa İnançları*, trc. A. Baki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 39.

Öte yandan Allah, kullara doğru yolu göstermek, insanı hayırlı iş yapmaya sevk etmek için akıl bahşetmiştir. Kötü işlere karşı durabilen bir yetenek vermiştir. Kulun yaratışında olan istek, şehvet, akıl ile çatışır haldedir. Bazen akıl üstün gelirken bazen de istekleri üstün gelmektedir. Akıllı galip gelen insanlarda maneviyat daha üstündür. Arzuları üstün gelen kullar ise insanlıktan uzaklaşmış olur. İşte bu nedenlerden dolayı peygamberlerin gelmesi gereklidir. Şu durumda Allah'a insanlara lütuf olarak "Onların içinden, onlara âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitabı ve hikmeti öğreten" (Cuma 62/2) hangi hususlarda bozgunculuk yapmaya iteceklerini anlatan, hayırlı işleri anlatıp ona sevk edecek bir elçi göndermesi, lütfu ve rahmeti dolayısıyla vaciptir.⁸⁵

Muhammed Rıza el-Muzaffer'e göre nübüvvet; ilahî bir görev Rabbanî bir sefirliktir. Allah insanlara sahih olan yolu göstermek, her iki dünyada da faydalarını mucip olacak, mutlu olmalarını sağlayacak olan kaideleri açıklamak, insanları hikmet sahibi kılmak amacıyla, lütfu ile seçtiği kullarından en olgun ve yüce mertebeye ulaştırdığı kulunu gönderir. Gönderdiği bu peygamberleri aracılığıyla diğer kullarına hayır yollarını açıklar; insanların her iki dünyada da derecelerini yükseltir. Dolayısıyla peygamberlik mutlak mânada gereklidir.⁸⁶

Şîa'ya göre peygamberlik, Allah'ın bir fiilidir. Kullar için sınırsız faydaları olması nedeniyle peygamberliği güzel kabul etmektedirler. Bundan dolayı peygamberliğin Allah'a vacip olduğu görüşündedirler. Vacip olması ise rahmeti ve lütfu gereğidir. Yoksa Allah'ın zatına zorunlu bir şey değildir.⁸⁷ Bu sebeple Peygamber göndermek adalet, dolayısıyla rahmet ve lütuf olarak Allah'a vaciptir.⁸⁸

Şîa'da nübüvvet inancı, 'adl' anlayışının bir tezahürü olarak değerlendirilir. Aslah anlayışının gereğidir. Peygamberlik görevi bizatihi güzel olduğu gibi hikmet bakımından da vaciptir. Zira insan sosyal bir varlıktır, kendini korunması için diğer insanlarla birlikte yaşama mecburiyeti vardır. Birlikte yaşayan insanlar arasında da kişinin kendini öncelemesi ve şahsi menfaatlerini ön plana çıkarması nizaların meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu da nev'in bozulmasına ve yok olmasına neden olacaktır. Hikmetin gereği olarak insanlar arasında adaletin hüküm sürmesi gerekmektedir ki bu da ancak şeriat ile mümkün olur. Şeriatın da kuşkusuz doğruluğu

⁸⁵ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 39-40.

⁸⁶ Muzaffer, *Şîa İnançları*, 38.

⁸⁷ Razi, *Alâmü'n-nübüvve*, 3-5.

⁸⁸ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 274.

delil ve mûcizelerle ortaya çıkan ve böylece de emir ve yasakları yerine getiren bir kişi tarafından bildirilmiş olması gerekmektedir. Bu dünyevi zaruretlerin yanında ayrıca kişinin uhrevi mutluluğunu sağlayacak amellerin, zikir ve ibadetlerin bildirilmesi yönünden de bir peygambere mutlak olarak gerek ve ihtiyaç vardır. Bu nedenle İmamiye'ye mensup âlimler, her devirde peygamber göndermenin vacip olduğu görüşünü beyan etmişlerdir. Zira yukarıdaki açıklamalara göre bir peygamberin şeriatından yoksun bir zaman düşünülemez.⁸⁹

Şeyh Müfid'e göre; risâlet lütuftur ve lütuf da hikmet icabı vacip olmaktadır. Bu nedenle Allah tarafından bir peygamber gönderilmesi hikmeti icabı vaciptir.⁹⁰

Şerif el-Murtazâ'ya göre; Allah, fiillerin bazılarında insanlar için hayır olduğunu ve bunların lütuf olduğunu ya da onlar içerisinde din açısından mefsedet olan bilgilerin var olduğunu bildiği zaman, insan aklı ile bunların bilinmeyeceği için, Allah'ın bunu insanlara bildirmesi amacıyla peygamber göndermesi vaciptir.⁹¹ Murtazâ'ya göre Allah'ın namaz, zekat gibi bazı ibadetlerde insanlar için faydalar bulunduğunu; zina gibi bazı kötü eylemlerde mefsedet var olduğunu bilmesi imkansız bir şey değildir. Bu çeşit maslahat ve mefsedet olan bilgileri kendi aklıyla ayırt etmesi imkansız bir şeydir. Allah, insanları sorumlu tuttuğuna göre, o şeylerin maslahat ve mefsedetlerini bildirmesi icap eder. Bu da sadece peygamberleri vazifelendirmekle yerine gelmiş olur.⁹²

Ebû Hatim er-Razi'ye göre; peygamber göndermek Allah için mümkün, kullar açısından zorunluluk arz eder. Razi, bu görüşünü Allah'ın rahmetinin gereği olarak istediğini seçebileceğini ayrıca Allah'ın yarattığı insanların varlık olarak eşitsizliğine dayandırmaktadır. Yaşadığımız bu âlemde insanlar akıl, güç ve yetenek bakımından farklıdırlar ve bu farklılıkları doğuştan itibarendir. Bu farklılaşmalar, insanları birbirine muhtaç edecek duruma getirmiştir. Bu muhtaçlık meselesi, hem dünya hem din işlerinde geçerlidir. Din ve dünya işlerinde geçerli olan bu yardımlaşmanın gereği olarak insanlar birlikte yardımlaşma ve dayanışma içinde olamak durumunda kalmışlardır. Bundan dolayı Allah peygamber göndermiştir.⁹³

⁸⁹ Hillî İbn Mutahhar, *el-Babü'l-hadi aşere*, (Meşhed: 1989), 19.

⁹⁰ Şeyh Müfid, *en-Nüketü'l-itikâdiyye*, (Beyrût: 1993), 31.

⁹¹ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-keâm*, 18.

⁹² Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-keâm*, 170-171.

⁹³ Razi, *Alâmü'n-nübüvve*, 3-5.

Ca'fer es-Sâdık'a göre Allah ile kulları arasından aracı olan, kulların maslahat ve faydalarına olan şeyleri insanlara öğretecek ve helak olmalarına neden olan şeyler konusunda insanları uyaracak olan peygamberlerin bulunması gereklidir. İnsanlar arasında ilim ve hikmet sahibi, Allah tarafından gönderilmiş, müjdeleyen ve uyarıcı peygamberlerin var olmasının gerekliliği kesin ve açıktır. Elçiler, Allah'ın kendi hikmetiyle terbiye ettiği ve hikmetle gönderdiği kişilerdir ki, yaratılış ve fiziksel bakımından diğer insanlarla ortak olmalarına rağmen, manevi özellikler açısından diğer insanlarla hiçbir ortak yönleri yoktur. Allah, peygamberleri hikmetiyle desteklemiş ve her çeşit hata ve günden korumuştur.⁹⁴

Şîa'ya göre peygamberlik ilahi bir görev, rabbânî bir elçiliktir. Hikmet ve adalet bakımından Allah'a vaciptir. Bu Allah'ın lüfunun icabı ve aklî olarak vaciptir. Onlar, adalet ilkesi gereğince, Allah'ın her zaman bir elçi göndermesini vacip olarak görmektedirler.⁹⁵

Ayrıca Şîa ile Sünnî âlimler arasında bir ayırımı şudur: Şîa'ya göre, peygamberlik, ilahî bir görev rabbânî bir elçiliktir. Hikmet ve adalet sıfatına uygun olarak da Allah'a vacip bir işi elçi göndermek yani elçi göndermek Allah'ın lüfunun icabı olarak aklen bir gerekliliktir.⁹⁶ Sünnî âlimlere göre, elçinin gönderilmesi hem ilahi hem beşerî açıdan gerekli görülmüş ve bu inancı zarûrât-i dîniyyeden saymışlardır. Fakat Allah'ın peygamber göndermesinin hükmü konusunda vücub ifadesini kullanmamışlardır. Şîî âlimlere göre ise, bu konu adaletin bir gereği olarak anlaşıldığından⁹⁷ Mu'tezile'de olduğu gibi Şîa'ya göre de Allah'ın peygamber göndermesi vaciptir.⁹⁸

Şîa'ya bağlı alimler nübüvvetin gerekliliği konusunda Ehl-i Sünnet alimlerinden farklı düşünceleri ortaya koyarak peygamber göndermenin Allah'a vacip olduğu sonucuna varmışlardır.

⁹⁴ Küleynî, *Usûlü'l-kâfi*, 168.

⁹⁵ Hasan Onat -Sönmez Kutlu, ed., *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 201.

⁹⁶ Allâme Hillî, *Keşfü'l-murâd fî şerhi tecridi'l-itikad*, (Kum: 1366), 273.

⁹⁷ Şeyhu't-Taife et-Tûsi, *Kittibu temhidi'l-usûl*, (Tahran: 1362), 312.

⁹⁸ Hillî, *Keşfü'l-murâd fî şerhi tecridi'l-itikad*, 278.

1.2. Nübüvvetin Aklen Gerekliği

Mâtürîdî, nübüvvetin aklen lüzumlu oluşunu açıklamak için alışılmış misaller vermekle birlikte ilminin kudretini ortaya koyar. Ona göre peygamberlik; Allah'ı kabul etmeyen insan için emir ve nehiylerin açıklaması açısından lüzumludur. Âdemoğlunun bir rehber gereksinimi yalnızca peygamberlikle kapatılabilir. Mâtürîdî'ye göre peygamberliğin aklen lüzumlu oluşunun esası budur. Nitekim Hz. Peygamber de birçok hadisi şeriflerinde nübüvvetin fayda ve önemine işarette bulunmuştur.⁹⁹

Mâtürîdî âlimler, insanların bilgisi olmadığı bir hususu öğrenebilmek bir öğretmene gereksinim duyduğunu ve en uygun öğretmenlerin ise elçiler olacağını söylerler. Bu da peygamberlerin vahiy ile müeyyed olmaları gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Peygamberler vahiy ile desteklenmeyip sadece zihinleriyle harekete geçselerdi peygambere ihtiyaç olmadığını söyleyebilirdik. Fakat peygamberlerin ilahi mesajla harekete geçtiklerini bildiğimizden ötürü nübüvvetin varlığını aklen inkâr edemeyiz.¹⁰⁰

Allah'ın dünyayı yaratması, kullarını emir ve yasaklar ile teçhiz etmesi elbette bir hikmete binaendir. Allah bu hikmeti kullarına nübüvvet ile bildirir.¹⁰¹ Neseî, peygamberlik Allah için mümkün olduğunu, onun akılla çelişen tarafı olmadığını dolayısıyla nübüvvetin aklen gerekli olduğunu söylemiştir.¹⁰²

Mâtürîdî toplumun peygambere olan ihtiyaçlarından biri de çeşitli sanat ve mesleklerde kendini gösterir, zira insanları örtüp bir mekanda barındırmak, onları sıcaktan ve soğuktan korumak yalnızca bunlarla mümkündür.¹⁰³

Sanat ve teknik ile alakalı medeniyetin kaynağı ilahi kaynaklıdır. Bunların esasını peygamberler aracılığıyla öğrenmiş olduğumuz bir hakikattir. İnsanlığın sanat ve teknik alanda sahip olduğu ilimlerin ve becerilerin genel prensibi Allah tarafından gönderilen peygamberlerce konulmuş ve öğretilmiştir.¹⁰⁴ Bu görüşü hem Mâtürîdî hem de Eş'ârî klasik keliminin temsilcileri kabul etmektedir.

⁹⁹ Kenan Gilgil, *İmam Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı* (Yüksek Lisans, Fırat Üniversitesi, 2008), 28.

¹⁰⁰ Gilgil, *İmam Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı*, 30.

¹⁰¹ Ebû'l Muîn en-Neseî, *Bahru'l-kelâm fi akâidi ehli'l-İslâm*, (Konya: DİB Yayınları, 1911), 33.

¹⁰² Gilgil, *İmam Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı*, 30.

¹⁰³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu 225.

¹⁰⁴ Fahreddin Muhammed b. Ömer Razi, *Kelam'a Giriş (el-Muhassal)*, trc. Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, t.y.), 157.

Bir diğerk örnekte ise kullar için yaratılmış olmakla birlikte faydalanılmaya yatkın bulunmayan serkeş hayvanlar; öyle ki bunlara ilgi duyan kişi hangi fayda için yaratıldıklarını hatta kendi faydasına icat edilip edilmediklerini bilemediği gibi her bir hayvanın var oluş amacından kaçış şeklinde gösterdiği tepki karşısında bunları nasıl eğitip uysal bir duruma getireceğini de kestiremez.¹⁰⁵

Şîa, peygamberliğin aklen gerekliliği konusunda “hüsun” ve “kubuh” kavramları üzerinden hareket etmektedir. Hüsun iyi faydalı olan, kubuh ise fesat ve kötü olandır. İyilik ve kötülükde akıl ile kavranmaktadır. Bu sebeple aslah kuralı gereğince iyi olan şeyin vacip olması zorunludur. Sadece peygamberler aracılığıyla kavranabilen şer’i teklifler, aklın onayladığı hükümlerdir. Bu sebeple akıl, bu hükümlerin Allah tarafından beyan edilmesini vacip olarak görür.¹⁰⁶ Bu ise yalnızca elçi göndermekle meydana gelir.¹⁰⁷ İnsanlarda akıl olmadan teklif yapılmayacağına göre onun değeri tartışılmadan kabul edilmelidir. Ama Allah peygamberleri, kulda noksan bir biçimde var olan akli kemale erdirmek amacıyla göndermiştir.

el-Hâdî il’el-Hak, peygamberliğin aklen gerekli oluşuna dair görüşlerini şöyle açıklamaktadır: Allah’a itaat etmenin nasıl gerçekleştirileceğini bilmek yalnızca vahiy ile mümkün olmaktadır. Allah’tan bilgi edinmek ise Allah ile görüşerek mümkün olmadığından yalnızca eylemlerinde ve alâmetlerinde insanlardan temayüz etmiş bir elçi vasıtasıyla olur. Böylelikle akli başında olgun bir kulun Allah’ın bir peygamberi olması gerektiğini haber verenlerin açıklamasıyla değil, mantıken bilmesi icab eder.¹⁰⁸

Nübüvvetin aklen meselesinde Şîa ve Mâtürîdî mezhepleri akli deliller getirerek meseleyi akli esaslara oturtmuşlardır.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, trc. Bekir Topaloğlu 225.

¹⁰⁶ Muhammed Hüseyin et-Tabatabâi, *el-Mizan fi tefsiri’l-Kur’ân*, (Beyrût:1973), 2: 132-134; Ebû Ca’fer et-Tusî, *el-İktisâd*, 246-249; İbn Meysem el-Bahrânî, nebinin varlığını, insan rürünün bekası dünya ve ahiret ahvalinin ıslahı için vacip kabul etmektedir. Bahrânî, *Kava’idu’l meram*, 122.

¹⁰⁷ Sachedina, Şîa’nın akıl yeriine büyük önem verdiğini, hatta ona Kur’ân ve sünnere göre öncelik tanıdığını ifade etmektedir Sachedina Abdülaziz, *Allah’ın Yelisi ve Peygamberin Vasisi: On İki İmana Şî’inancında Ali b. Ebi Talib*, *Tarihten Teolojiye: İslâm İnançlarında Hz. Ali*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 9.

¹⁰⁸ Hâdî-İlelhak, *Kitabu baliği’l-müdrük*, (Mecmuu resâil, içinde 41-48), 42- 43.

1.3. Nübüvvetin Naklen Gerekliliği

Peygamberliğin yerine aklın yeterli olabileceğini söylemek yanlıştır. Çünkü akıl ibadetlerin keyfiyetini tayin edemez.¹⁰⁹ Allah, tüm insanlarla konuşmadığından dolayı elçileri vasıtasıyla insanlara hitapta bulunmuştur. Allah'ın kelâmını kullara bildirecek elçilik yapacak bir peygamber gereklidir. Mâtürîdî âlimlerinden bazıları 'Allah'ın hikmetinin gereği olarak elçi göndermesi vacip demişlerdir. "Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara iyice açıklasın. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (İbrahim, 14/4). Allah'ın bir kavme kendi içlerinden bir peygamber göndermesinin sebebi, insanlara hitap ederken iletişimin daha kolay olması içindir. Allah ve elçilerin haberleşmesi vahiyle meydana gelmektedir. Dolayısıyla peygamberin nakil olarak lüzumu elçi-mesaj ilişkisine bağlı gerçekleşmektedir.¹¹⁰

Eş'arîler aklın, eşya ve fiillerin iyi ya da kötü olduğu hakkında yeterli bilgi edinemeyeceğini söyler. Zira eşyanın kendisinde iyiliğe ve kötülüğe işaret eden bir şey yoktur. Onlar, bu bilgilerin şeriatın bildirmesi ile ancak bilinebileceğini söyler. Bundan dolayı kullar nübüvvetin gerçekleşmesinden sonra bu bilgilere ulaşabilmekte iyiliği, güzelliği ve kötülüğü bildikten sonra sorumlu tutulmaktadır.¹¹¹

Fahreddin Razi'ye göre akıl, fetret döneminde iyilik ve kötülüğü ayırt edebilse de bu, kulların bütün hayatlarını kapsayacak şekilde olmaz. Zira akıl, farklı birçok husustan etkilenir, bunun sonucunda da varlığın özünde yer alan bu özellikleri idrak edemez.¹¹²

Cüveynî, Resûllerin getirdiği tüm bilgilerin akılla idrak edilmesinin söz konusu olmadığını söylemektedir. Ona göre Peygamber, doğada bulunan ilaç ve zehirleri ayırt edecek olan bilgileri de bildirmiştir.

Allah tüm kullarıyla konuşmadığından onların arasından seçtiği elçileri aracılığıyla insanlara hitap etmiştir. O'nun kelamını insanlara bildirecek, Allah ile kullar arasında elçilik yapacak, Allah'ı ve Ona giden yolları kullara öğretecek bir elçi

¹⁰⁹Ebû Yüsr Muhammed Pezdevî, *Usûlu'd-dîn (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, trc. Şerafettin Gölcük (İstanbul:1988), 131.

¹¹⁰ Gilgil, *İmam Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı*, 31.

¹¹¹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 100.

¹¹² Fahreddin er-Razi, *en-Nübüvvât vema yetealluku biha*, (Beyrût:1986), 7-8.

gereklidir. Hanefî-Mâtürîdî âlimlerinden bazıları “Allah’ın hikmetinin gereği olarak elçi göndermek vaciptir” görüşünü benimsemişlerdir. Fakat onlar vacip sözüyle Mu’tezilenin anladığı gibi Allah’ın onu kendine zorunlu kılması veya başkasının Allah üzerine zorunlu kılması ile vacip oluşunu kastetmemişlerdir.¹¹³

Neseî, elçiler vasıtasıyla bildirilen yükümlülükleri ilâhî hikmete aykırı kabul ederek peygamberliğin imkânsız olduğuna kanaat getirenlerin delillerini çürütmeye çalışır. Böyle bir iddia, varlıkların alanlarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Zira her varlık kendi varlık alanıyla sınırlı olarak yaratılmıştır. Bundan ötürü kul metafizik âleme yönelik değerlendirmelerinde bunu göz önünde bulundurmamak mecburiyetindedir ve vahyin bilgisine ihtiyaç duyar.¹¹⁴

Şîâ’ya göre; kulun aklının sınırlı olduğu bundan dolayı bütün nitelikleri, gizleri bilmesi imkân dâhilinde değildir. Ayrıca kulun hisleri, içgüdüleri, şehvet arzuları, menfaat duyguları ve bu dünyaya olan düşkünlükleri ekseriyetle aklına galip olur. Böyle durumlarda âdemoğlu her zaman kusur işleyen, nefesine uygun hareketlerde bulunan bir insan haline gelir.¹¹⁵ “İnsanoğlu böyle durumlarda pek zâlim ve nankör olabilir.” (İbrahim 34). O halde kulun aklının yetersiz kaldığı durumlarda aklına rehberlik yapabilecek, duygularını kontrol ederek selamete ulaştırma özelliğinde olan bir yol koyması icab eder. Bu yol da nübüvettir. Allah, elçiler vasıtasıyla kullara, her iki dünyada mutluluklarını sağlayacak yolu göstermiştir.¹¹⁶ “Doğrusu biz ona (insana) gerçek yolu gösterdik. Ya şükreden olur ya nankör.” (İnsan 76/ 3).

“Sizi boşuna yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülmeyeceğinizi mi zannetiniz? Her şeyin gerçek ve mutlak sahibi olan Allah böyle bir şeyden yücedir. O’ndan başka ilah yoktur. O yüce arşın Rabbidir.” (Mü’minin 23/115-116) Demek oluyor ki insan başıboş yaratılmamıştır bir hedefi vardır. Bu hedefte aklın tek başına yetmeyeceği nübüvvetin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Şîâ’ya göre; insan akli her konuyu tam olarak idrak edemez. Aksi halde aklın mutlak hakemliğini kabul eden bir düşüncenin peygamberlik kurumunu kabul etmesi

¹¹³ Selim Özarlan, *Mâtürîdî Kelamcısı İbn Hümâm’ın Kelamî Görüşleri*, (Ankara: 2003), 72.

¹¹⁴ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 116.

¹¹⁵ Abdullah Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, (Al-i Taha, t.y.), 222.

¹¹⁶ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 222.

imkan dâhilinde değildir. Şia, insan aklının her şeyi bilemeyeceğini ifade eden bir görüşe sahiptir.¹¹⁷

- 1- İnsanların dünyada ve ahirette maslahat ve menfaatlerinin neler olduğunu onlara bildirmek bu konuda irşat görevini yerine getirmek.¹¹⁸
- 2- İnsanları fasit adaletlerden ve kötü ahlaklardan korumak ve temizlemek.¹¹⁹
- 3- Hikmet ve marifeti kullara öğretmek. Bilhassa bu konudaki bilgilerin alem de ilk defa peygamberler eliyle geldiği kabul edilir.¹²⁰
- 4- Kulluğu layık olduğu kemal mertebesine ve yüksek derecelere ulaştırmak için gerekli olan saadet ve hayır yolunu onlara tebliğ etmek.¹²¹

Şiâ'nın dile getirdiği bu maddeler, insan aklının sınırlı olduğu, her hususu bilemeyeceği, özellikle de teklif konusunda yeterli olmadığı ve bundan dolayı da nübüvvetin vacip olduğu düşüncesini ifade etmektedir.

1.4. Mucize Ve Nübüvvetin İspatı

Allah'ın yarattığı insanlar, Allah'ın varlığından ziyade peygamberlerin varlığı konusunda şüpheye düşmüşlerdir. Bu durumun sebebi, isbât-ı vâcib hakkındaki alâmetlerin, peygamberliği ispat eden alâmetlerden daha güçlü ve sarih olmasından kaynaklandığı kabul edilmiştir. İslâm filozoflarının ekseriyetini hariç tutarsak, tarihte çoğu filozofun Allah'a inandığını fakat nübüvveti inanmadığını müşahede ederiz.¹²² İslâm filozoflarının yanında deist bazı gruplar da nübüvveti inkâr etmektedirler. İşte Ehl-i Sünnet ve Şiâ ekolleri nübüvveti inkâr eden filozoflara ve deist gruplara karşı nübüvveti ispatlamaya çalışmışlardır.

Kelâm âlimleri, peygamberlik iddiasında bulunan şahsın söylemlerinin doğru olduğuna delil olması açısından kulun gücünü aşan ve doğa kurallarına aykırı bir şekilde meydana gelen bir delil getirmesini şart koşmuşlardır. Bu delil mûcizedir.

¹¹⁷ Keskin, *Şiâ İnanç Esasları*, 120.

¹¹⁸ Siyûrî, *en-Nâfi'ü yevme'l-haşri*, 34.

¹¹⁹ Hilli, *Keşfü'l-murâd fi şerhi tecridi'l-itikad*, 278.

¹²⁰ Şeyh Sadûk, *Risâletü'l-i'tikadâti'l-imâmiyye*, 44.

¹²¹ Keskin, *Şiâ İnanç Esasları*, 120.

¹²² Mustafa Sabri *Mevkîfu'l-'akl ve'l-ilm ve'l-âlim min Rabbi'l-Âlemin ve 'ibadihi'l-mürselin* (Kahire: 1950), 114-115.

1.4.1. Mûcizenin Şartları

1. Mûcize Allah'ın fiili olmalıdır.
2. Olağanüstü bir durum arz etmelidir.
3. Karşılık vermek imkan dahilinde olmamalıdır.
4. Elçilik iddiasında bulunan kimsenin elinde zuhur etmiş olmalıdır.
5. elçinin davasına uygun olmalıdır.
6. İddia ettiği ve açıkladığı konularda, gösterdiği mucize kendisini tekzip etmemelidir.¹²³

Eş'ariler, Berahime ekolünün peygamberliği imkânsız görmeleri konusunda ispat etmiş oldukları delilleri, peygamberliğe itirazları noktasından hareket ederek, peygamberliğin imkân dâhilinde olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Berahime'nin yapmış olduğu itirazın temelinde aklın yeterliliği vardır. Brahman gruba göre şâyet elçinin açıkladığı konular akıl tarafından da açıklanan hakikatlerse peygamberliğe gerek yoktur. Eğer elçilerin açıkladığı konular akla aykırıysa o zaman da peygamberlik abes olur.¹²⁴

Kadı Ebû Bekir el-Bakillânî, nübüvvetin ispatı konusuna ulûhiyet ve insan eksenli yaklaşmıştır. Bakillânî, Allah'ın kullara gönderdiği elçilerin insan olmaları nedeniyle benzer mahiyete sahip olan iki varlığın birbirlerine üstün tutulmasını hikmete uygun düşmeyeceğini söylemekte ve nübüvveti imkânsız gören kişilerin çelişkide olduklarını ileri sürmektedir.¹²⁵ Bakillânî, mûcizenin peygamberliğin en güçlü kanıtı olduğunu söyleyerek mûcizelerin peygamberliğe alâmet olmayacağını savunan kişilere birtakım sorular yöneltir. Mûcizenin peygamberliğe kanıt olmayacağı doğa kanunları bakımından mı yoksa Allah'ın gücü bakımından mı mümkün değildir? Ona göre Allah'ın gücü bakımından imkân dahilinde görmeyen kişiler zaten İslâm'ı terketmiş olmaktadır. Doğa kanunları bakımından bu eylemleri imkân dâhilinde kabul etmezlerse de Allah'ın doğa kanunlarını değiştirmesini ve elçilerin eliyle mûcize meydana getirmesini ret etmiş olmaktadır.¹²⁶

¹²³ Adududdin İci, *el-Mevâkıf fi İlmi'l-Kelam*, (Beyrut: 2000), 339-340.

¹²⁴ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 104-105.

¹²⁵ Kadı Ebubekir Muhammed b. Tayyib el- Bakillânî, *eT-Temhîd fi'r-red 'ale'l-mülhide ve'r-râfızı ve'l-havâric ve'l-mu'tezile*, (Beyrût:1995), 128-129.

¹²⁶ Bakillânî, *et-Temhîd fi'r-red 'ale'l-mülhide ve'r-râfızı ve'l-havâric ve'l-mu'tezile*, 135-136.

Gazzâlî Eş'arilerden biraz farklı düşünmektedir. Zira o, mûcizeyi peygamberliğin ispatı için yeterli görmez. Peygamberliğin ispatı konusunda, kulların tecrübe aracılığıyla elçilerin açıkladığı konuları bizzat yaşayarak ve peygamberlerin açıkladığı konuların neticelerini gözlemleyerek peygamberliğin doğru oluşuna ulaşabilecekleri görüşündedir.¹²⁷ Gazzâlî'ye göre Peygamberliğin doğru oluşu ve ispatı, yalnız Allah'ın emir ve nehiyelerini açıklayan ve kullara bazı sorumluluklar veren bir varlık olduğunu kabulden sonra meydana gelir. Bu bakımdan Allah, insanlar arasından istediğini, emir ve nehiyelerini açıklaması için vazifelendirir. Yaratma ve yeniden oluşturma kuvvetine malik olan seçme ve vazifelendirme salahiyetine de maliktir. Kur'anda geçen "Rabbin dilediğini yaratır ve seçer."(Kasas 28768) âyeti bunu ifade etmektedir.¹²⁸

Gazzâlî'ye göre nübüvvetin kabulü, yalnızca elçiye ait özelliklerden birinin kulda mevcut olmasıyla mümkün olur. Bir şeyi kabul etmek, o şeyi tecrübe edip kavradıktan sonra meydana gelir. Kulda, elçilerde oluşan durumlardan biri meydana gelirse, bu tecrübe ile gelen malumat sayesinde, bunları kıyaslayarak elçilerde meydana gelmiş olup kullarda oluşmayan durumlara ait kabul kendiliğinden var olur. İşte kulda meydana gelen bu tek hassa peygamberliğe iman etmek için yeterli olur.¹²⁹

Gazzâlî, kulların mûcize hakkındaki kuşkulardan kurtulmasının ve yalnızca mûcizeler ile peygamberliği anlamının imkân dâhilinde olmayacağını iddia eder. Ayın ikiye bölünmesinin yeterli olmayacağını ve yalnızca tecrübe ile peygamberliğin doğru olacağını vurgular. Zira sadece bu mûcizelere bakarak elçilerde var olan diğer alâmetler göz ardı edilirse bazı insanların, mûcize ile sihir ve büyüü karıştırmasına sebep olur.¹³⁰ Bu delilden şu sonuç çıkmaktadır: Elçileri kabul için, elçileri anlamak, kavramak ve bilmek gerekmektedir. Bilmek ise peygamberleri görmek ile ya da tevatür ile duyarak kulda oluşan yakın sayesinde oluşur.

Âmidî, mûcizenin nübüvvetin ispatında kullanılan tek yol olduğunu söyleyerek, mûcizelerin elçileri onaylamak için, onlara Allah tarafından verilmemiş olması durumunda, Allah'ın acziyeti mevzu bahis olabileceğini, bunun ise Allah için muhal

¹²⁷ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 109.

¹²⁸ Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehritânî, *Nihâyetü'l-İkdâm fi İlmi'l-keîlâm*, (Kahire:Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2009), 424.

¹²⁹ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-Munkızu mine'd-dalâl*, (Beyrût: 1988), 66.

¹³⁰ Gazzâlî, *el-Munkızu mine'd-dalâl*, 69.

olduğunu ileri sürmektedir.¹³¹ Ona göre mûcizenin asıl karakteri, ona muhalif olanın benzerini getirememesidir. Yoksa Allah'ın o kimselerde bir acizyet meydana getirmek suretiyle o kimseleri engellemesi mevzu bahis değildir. Çünkü mûcize, vücudu bir iş olup, en mühim şartı Allah'ın eylemi olmasıdır.¹³²

Cüveynî, nübüvvetin doğruluğu meselesinde 'mûcize dışında bir delil olur mu?' sorusuna şöyle cevap vermektedir: "Olmaz çünkü doğruluğa alâmet olan şey ya mutad ya da hârikulade bir şey olmalıdır. Mutad olması halinde, iyi ve kötü kişi eşit olur ki, bu vaziyette onun alâmet olması muhaldir. Hârikulâde olması durumunda, onun elçilik iddiası ile ilişkilendirilmeksizin alâmet oluşu, imkân dâhilinde olmaz. Çünkü tüm hârikulâde şeyler aslında Allah'ın eylemi olmak açısından mevcut kabul edilebilir. Hârikulâde olaylar, nübüvvet iddiasıyla ilgilidirler ve mûcize ile olmaktadır.¹³³

Nesefî, âlemde var olan besin özlerinin, yok edici özlerle birlikte bulunduğu yaşamın sürmesi için bu özleri ayırt etmesi gereken âdemoğlunun bundan mahrum olduğunu ifade eder. Duyuların kuvvetinde ve aklın özünde bu özlerin farkına varacak bir özellikleri yok, bu özler yalnızca deneyim ile anlaşılır. Bazı zehir özelliği olan maddeler mevcuttur ki zararları hemen anlaşılmaz ve anlaşılması için ay ve yılların geçmesi icab eder. Bu maddelerin belirlenmesi yalnızca elçilerin açıklamasıyla anlaşılır.

Nesefî, nübüvvetin delili olarak mûcizeyi kabul eder. Olağan dışı bir olayın, elçilik iddiasında olan kişinin çabucak bu iddiasının akabinde gelmesi bu eylemi Allah'ın var ettiği hususunda zaruri bir malumat doğurur. Zira bu eylemlere Allah dışında kimse güç sahibi değildir. Bundan dolayı mûcize Allah'ın elçisini onaylamasıdır ve nübüvvetin hakikatine kanıt oluşturur. Mûcize çeşidinden hadiselerin, yalancı kişilerin elinde oluşması imkân dâhilinde değildir. Nübüvvetin tek alâmeti olan mûcize, yalancı kişilerin elinde açığa çıkmış olsaydı, sahih ile yalan, hak ile batılın arasında fark olmazdı. Bu da hikmete ters bir durumdur.¹³⁴

İmam Mâturîdi, elçileri ilk olarak kendi varlıklarıyla delillendirme yoluna gider ve peygamberlerin, peygamber olarak Allah tarafından gönderilmelerini doğruluklarının

¹³¹ Seyfüddin el-Âmidî, *Ebkâru'l-efkâr*, (t.y.), vr.510b.

¹³² Âmidî, *Ebkâru'l-Efkâr*, vr.510a vd.

¹³³ Cüveynî, *el-İrşâd İlâ Kavâti'l-Edille fi Usûli'l-i-İtikâd*, 268.

¹³⁴ Ebû'l Muîn en- Nesefî, *Tebsiretü'l-edille*, 9 1: 471.

en büyük kanıtı olarak görür. Ona göre gerçeklikleri, peygamberliklerini ispatlar. Daha sonra mûcizelerin ileri derecede kanıt olacağını ifade eder.¹³⁵

Mâtûrîdî âlimler, mûcize meydana gelmeden elçinin sözünü onaylamanın zaruret olmadığı kanaatindedirler. Zira mûcize, hakiki elçi ile elçilik iddiasında bulunan yalancıları birbirinden ayrılmasını sağlar.

Ehl-i Sünnet ve Şîa âlimleri, mûcizenin, nübüvvetin en mühim kanıtı olduğu konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Mûcize, Allah'ın bir eylemi olduğuna göre; Allah peygamberliğini doğrulamak istediği kişinin elinde meydana getirir. Mûcizeyi, peygamberin doğruluğuna kanıt yapar. Zira mûcizenin, kâfir olan bir kişi de var olması imkânsızdır. Çünkü mûcizenin kâfir olan birinden çıkması doğru olan kişinin ortaya çıkmasına engel teşkil eder ve hakiki elçi ile yalancı elçinin birbirinden ayrılmasını imkânsız hale getirir. Şâyet yalancı kişilerin elinde zuhur ederse ki peygamberliğin mûcizeden başka ispat edecek delili yoktur, sahîh ile yalan gerçek ile batıl arasında engel meydana gelir ve gerçeğe giden yol kapanmış olur.

Mâtûrîdî'ye göre peygamberliğin ispatında iki delil vardır: İlki elçilerin davranışlarındaki mükemmelliktir. Elçiler kendi topluluklarındaki kişilerle beraber yaşamışlardır. Çocukluklarını ve gençlik zamanlarını içinde yaşamlarını devam ettirdikleri insanların içinde sürdürmüşler ve her zaman erdemli davranışlarda bulunmuşlardır. Kendi soydaşlarına karşılaştırılmayacak şekilde erdemli tutumlarda bulunmaları onların Allah tarafından seçildiklerini gösterir. İkincisi ise, mûcizelerdir. Elçiler mûcize meydana getirebilmek için eğitim almamaları, mûcizelerin ilahi bir lütuf ile meydana geldiğini göstermektedir.¹³⁶

Semerkandî 'ye göre nübüvvetin ispatı konusunda üç yol vardır:

1. Elçilerin mûcize meydana getirmesidir. Mûcize, nübüvveti reddeden insanlara karşı meydan okuma ile insanların bir emsalini oluşturmaktan aciz bırakan, ayrıca karşı gelenlerin nübüvveti kabul etmeleri maksadıyla meydana getirilen harikulâde durumdur.
2. Resûl'ün çağrısının kulları Allah'a uymaya ve Allah'a karşı gelmekten men etmeye yönelik olması.

¹³⁵ Mâtûrîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 202-203.

¹³⁶ Mâtûrîdî, *Kitâbü't-Tevhid* 291.

3. Elçinin fiil ve sözlerinde mantıksal olması “vacip birden çoktur” cümlesinin tutarsızlığı gibi zihnin mutlak olarak onaylayamacağı konular olmamasıdır.¹³⁷

Fahreddin er-Râzî, mûcizenin delil oluşu için yaptığı değerlendirmesinde Kur’ân’ın Hz. Muhammed’in mûcizesi olmasından hareket ederek hiçbir insanın onun benzerini getiremeyeceğini söyler. Hz. Muhammed’in Kur’ân ile insanlara meydan okuması peygamberliğinin en güçlü delilidir.¹³⁸ Razi’ye göre diğer kanıt ise peygamberin pratik ve teorik güçlerde başka kullara oranla mükemmel olmasıdır. Nazari gücün en üstün seviyesi Allah’ı en iyi şekilde bilmek ve tanımaktır. Pratik gücün en üstün seviyesi ise Allah’a itaat etmektir. Yine Razi’ye göre kullar, elçiler gelmeden önce zillet içerisindeydi. Hz. Peygamber dünyaya ışık tutarak kulları bu zilletten kurtardı. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere insanlar, kendilerini sahil olan yola yönlendirmesi ve karanlıklardan ışığa çıkarması için onlara rehberlik edecek bir klavuza gereksinim duymuşlardır. Bu kişiler elçilerdir.¹³⁹ Razi’nin bu kanıtı elçiliği ispat etmesi bakımından ehemmiyetli ve özgün bir delildir.¹⁴⁰

Fahreddin Razi’ye göre peygamberliğin ispatı için iki yol mevcuttur. Bunlardan birincisi; mûcizenin elçilerden ortaya çıkması ki bu onların gerçek elçiler olduğunu göstermektedir. Tüm mezhepler bu görüştedir. İkinci olarak, elçilerde var olan, kullardaki eksiklikleri tamamlama gücünün dikkate alınmasıdır. Şöyle ki: İnanç ve ibadet hususlarında doğru olan şeyi biliriz. Bu malumat sayesinde gerçek dine çağrıda bulunan bir kişi müşahade ettiğimizde ve kulları yanlıştan doğru olana döndürme hususunda sözlerinin güçlü olduğunu kavradığımızda o kişinin gerçek bir elçi olduğunu algılarız. Böylece o peygambere uymak mecburi duruma gelir.¹⁴¹ Burhani limmi diye isimlendirilen bu kanıt¹⁴² kulları ilim bakımından tamamlamaya olan ihtiyaçtan hareketle ortaya konmuş bir delildir.

¹³⁷ Yani peygarnberlerin aklın ve mantığın dışında bir şey iddia etmemelerini kastetmektedir. Burada vacip, Allah kavramı için kelâm ilminde kullanılan bir ıstılahdır. O’nun birden fazla olması iddiası aklen de çelişki ve tutarsızlık taşıdığından peygamberlerce söylenmez. Dolayısıyla peygamberlerin iddiaları akla ve mantığa uygundur. Şemsüddin es-Semerkandî, Şemsüddin *es-Sahaiñü’l-ilahiyye*, (Beyrüt: Mektebetü’l-Felah, 1985), 417-418.

¹³⁸ Fahreddin er-Râzî, *Me’âlimü uşûli’ d-dîn*, (Kahire: 1988), 91-92.

¹³⁹ Fahreddin er-Râzî, *el-Metâlibü’l-’âliye mine’l-ilmî’l-ilahî*, (Beyrüt: 1987), 8: 108.

¹⁴⁰ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 111.

¹⁴¹ Râzî, *el-Metâlibü’l-’âliye mine’l-ilmî’l-ilahî*, 103-108,

¹⁴² Ahmed Hilmi Suphî, *fi İlmi’l-keîâm*, (Beyrüt:1985), 2: 317.

Fahreddin Razi, peygamberliğin ispatı için savunduğu bu delili şöyle açıklar:

1. Kulun kemal derecesinde olması, insanın Allah'ın zatını kavramasıyla meydana gelir. İşte bunun gibi iyilik ve hoş olan şeyleri yapmasıyla meydana gelir. Kulun kemal seviyesine çıkması da iki halde olur.
 - A. Eşyanın, suret ve hakikatlerinin bir kişide meydana gelmesi için o kişinin nazari kuvveti, kemal seviyesinde olması
 - B. İyi işler de bulunmak için bir kabiliyete malik olmak için pratik kuvvetinde kemal seviyesinde olması icap etmektedir.¹⁴³
2. Kullar üç kısımdır:
 - A. Bu ilim ve amellerde nazari ve pratik kuvvetlerde noksan olanlar. Bu halde olanlar kulların ekseriyetini meydana getirmektedir.
 - B. Ameli konularda ve teorik hususlarda en üst derecede bulumakla beraber başka insanların noksanlıklarını iyileştiremeyenlerdir. Bu kişiler velilerdir.
 - C. Ameli ve teorik kuvvetlerde yetkin olup noksan olan insanları iyileştirebilenlerdir. Bunlar da peygamberlerdir.¹⁴⁴
3. Ameli ve teorik kuvvetlerdeki noksanlık ve yetkin seviyeleri, şiddet, zayıflık nedeniyle muayyen bir derece ve hudutta değildir. Bu mecburi olan bir malumatın sonucudur.
4. Noksanlık kulların hepsini içine alacak umumi bir vaziyet bulursa dahi, o insanların arasında noksanlıktan beri olan yetkin bir kulun mevcut olması icap eder.
5. Her dönemde zuhur eden bu en yetkin insan, kulluğun zirvesindedir. Pratik ve nazari kuvvetlerin en üstünde yer aldıklarından diğer kulların noksanlıklarını dindirecek tutumlarda bulunma olanağına maliktirler. İşte bu mûcizedir.¹⁴⁵

Beş özellik halinde anlatılan bu yöntemden şu sonuç çıkar: Kulun iki adet ruhsal rahatsızlığı mevcuttur: Hak olandan yüzünü çevirmek ve yaratılanlara teveccüh etmektir. Bu hastalıkların iyileştirilmesi de ancak hak olana yönelmek ve yaratılanlardan yüz çevirmekle mümkündür. İşte kulları hak olana çağırıp ve insanların

¹⁴³ Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilahî*, 104.

¹⁴⁴ Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilahî*, 104.

¹⁴⁵ Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilahî*, 107.

isteklerine uymaktan caydırmaya uğraşan ve insanlara bu daveti takdim eden ise hak elçidir.¹⁴⁶

Şîa'ya göre; peygamberlik kurumu çok yüce bir kurumdur. Bundan dolayı tarih boyunca Museyleme gibi yalancı peygamberler (peygamberlik iddiasında bulunan yalancılar) kendilerini peygamber gibi göstererek elçilik iddiasında bulunmuşlardır. Bundan dolayı peygamberlik gibi önemli bir meseleyi açık bir delil olmadan kabul etmek akıl ve mantığa sığmaz. İbn-i Sina, iddiada bulunan kimsenin iddiasını bir delil ve burhan olmadan kabul eden kişi, insan doğasından çıkacağını söylemiştir. Bundan dolayı yalancı peygamberlik iddiası ile hakiki peygamberliğin ayrımı için açık delillerin olması mecburidir. İşte hakiki peygamberin delili de mûcizedir.¹⁴⁷

Hâdî- İlelhakk Yahyâ b. Hüseyin'e göre; peygamberler insanların hiçbirinin gösteremeyeceği mûcizeleri, elçiliklerine delil olarak gösterirler. Örnek olarak, Hz. Mûsâ peygamberin elini cebine koyup ak olarak çıkarması, Hz. İsa peygamberin daha beşikte iken konuşması vb. mûcizeler örnek verilebilir.¹⁴⁸

Şîa'ya göre bütün elçiler, dönemlerinde ileri seviyede en yaygın marifetlerin üstü derecesinde o zanaatın, ustalarını hayrete düşürecek mûcizeler vermiştir. Mesela Hz. Mûsâ peygamber döneminde büyücülük önemli bir hünerdi. Mûsâ (a s.) kavmini ve Firavunu inandırmak için halkın huzurunda büyücüler karşısına çıkmıştır. Büyücülerin sopa ve ipleri birer yılanı dönüştüğü sırada Mûsâ A.S elindeki asayı bırakarak bir ejderhaya dönüştürmüş ve diğer büyücülerin ip ve sopalarını yutmuştur. Daha sonra ejderhayı tutan Mûsâ ejderhayı tekrar asaya dönüştürmüştür. Böylelikle peygamberin yaptığı bu işlemin aldatma değil de mûcize olduğu anlaşılmıştır. Hz. İsa peygamber döneminde tıp ileri seviyede olduğundan dolayı İsa'ya anneden doğma, kör insanların gözlerini açma, sağır insanların kulaklarını iyileştirmek gibi mûcizeler verilmiştir. Hz. Peygamber döneminde ise, Şiir edebiyat ileri seviyedeydi bundan dolayı Araplar, bütün olayı beyit ile kaside ile açıklarlardı. Şair olanlar Şiirleriyle yarışlardı. Ne okuma ne yazma bilen Hz. Peygamber, Allah tarafından şahsına tüm bilgiler verilen peygamberin açıkladığı Kur'ân-ı Kerim fesahat ve belâğat açısından tüm şâir, nâsir ve hatip olanları acze uğratmıştır. Ayrıca Allah'ın iradesi ile birçok mûcize meydana gelmiştir. Hicret

¹⁴⁶ Râzî, *el-Metâlibü'l-âliye mine'l-ilmî'l-ilahi*, 107.

¹⁴⁷ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 244.

¹⁴⁸ Hâdî- İlelhakk, *Cevabu mes'eleti'n-nübüvve ve'l-imame*, (Mecmuu resail içinde), 429-430.

ettikleri zaman sığındıkları mağaranın girişi örümcek ağı ile kapatılmış böylelikle müşrik insanlar mağaranın girilecek yerine kadar geldikleri halde ağdan dolayı geri dönmüşlerdi. Ayın ikiye bölünmesi miraç mûcizesi ve bunun gibi birçok mûcize zuhur etmiştir.¹⁴⁹ Böylelikle peygamberlerin, peygamberlikleri ispat edilmiş olmaktadır.

Ayrıca Şîa'ya göre; elçiliği kesin delliller ile ispatlanmış olan önceki peygamberin, sonraki peygamberi açıklamasıyla, nitekim Hz. İsa, Hz. Muhammed'in peygamberliğini açıklamış ve müjdelemiştir. Tanıkların peygamberin iddiasının sahih olduğuna şahitlik etmesiyle bu delilleri peygamberin yaşam biçimi davetini içeriği yanında yer tutan kimseler ve yine peygamberin çağı yönteminden anlamak icap eder. Zamanımızda mahkemelerde hak ile batıl olanı ayırt etmek amacıyla bu yöntemi kullanmaktadır. Mûcize göstermekle, yani elçilik iddiasının yanında mûcize göstermesi ve insanları bu mûcizenin benzerini getirmek için davette bulunması. Yazdığımız görüşlerden ilk ikisi genellik ifade etmez. Fakat son görüş olan mûcize delili genellik ifade eder ve nübüvvet tarihi boyunca âdemoğlu elçileri tanımak için mûcize yolunu seçmiştir ve elçilerde nübüvvetlerini ispatı için bu yoldan istifade etmişlerdir.¹⁵⁰

Görüldüğü üzere bu konuda Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerine mensup âlimler, genel olarak aynı düşünceleri paylaşmaktadırlar. Her iki ekol de nübüvveti ispat etmeye çalışırken başta mûcize yöntemi olmak üzere aynı yöntemleri kullanmışlardır.

1.4.1. Mûcize Türleri

1.4.1.1. Hissi Mûcize

Kulların hislerine seslenen mûcizevî hadiselerdir. Bu mûcizelere doğayla alakaları nedeniyle "varlık mûcizesi" de denebilir. Kur'ân-ı Kerim'de açıklandığına göre bu mûcizeler mazide yaşamış elçilerin elinde meydana gelmektedir.¹⁵¹

Mazide yaşamış elçilerin gösterdiği mûcizeler genel olarak bu türden mûcizelerden sayılmış, fakat bu mûcize grubunda muhteva bakımından birbirlerinden çok değişik hadiselere yer verilmiştir. Bazısı Kur'ân-ı Kerim'de de geçen Hz. Salih peygamberin devesi, Hz. Mûsâ peygamberin asasının yılanı dönüşmesi, gibi olaylar, bu

¹⁴⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 263-264.

¹⁵⁰ Ca'fer es-Sübhani, *Akâid-i İmamiyye*, trc. Cafer Bendiderya (Kültürel Yardımcılık, Tercüme Bürosu, 2006), 121-122.

¹⁵¹ Hali İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları), 30: 350-352.

kategorideki mûcizeler olarak zikredilmiştir. Benzer tarzda Hz. İsa'nın beşikteyken konuşması, çamurdan yaptığı kuş figürüne üfleyip uçurması, kör ve cüzzamlı hastaları iyileştirmesi de bu tarzda misallerdendir. Bu mûcizelere ek olarak Firavun ve taraftarlarının suda boğulmaları gibi gerçekleşen hadiseler de bu kategoride değerlendirilen mûcize çeşitleridir.¹⁵²

Hissî mûcizeler, elçilerin yaşadıkları zaman ve mekân ile sınırlıdır. Onlardan sonra gelen insnaların, onları kabul etmesi, haberin bilgi kaynağı olmasıyla oluşur. Âlimler, Hz. Peygamber'e bahşedilen en yüce mûcizenin Kur'ân-ı Kerim olduğu konusunda hem fikirlerdir. Fakat Hz. Muhammed'e hissî mûcize geldiğini de tasdik ederler. Kur'ân-ı Kerim'de değerlendirmeye açık birkaç âyet haricinde Hz. Peygamber'e nispet edilen bu tür mûcizelerden hiçbiri tevâtür ile sabit olmamıştır.¹⁵³

1.4.1.2. Haberî Mûcize

Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen gayba ve geleceğe dair haberler zikredilmiştir. Âyetlerde işaret edilen konulara bağlı olarak Hz. Muhammed'in bazı haberi mucilerinin varlığı dillendirilmiştir. Misal, Rumlar yakın bir vakitte Sasani devletini mağlup edeceği haberinin verilmesi, (Rum 30/1-4) "Hz. Muhammed'in "haberi mûcizesi" olarak nitelenmiştir. Nevar ki haberin kaynağı Hz. Muhammed değil, vahyin kendisidir. Bundan dolayı haberi Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden mûcizesi olarak kabul etmek zordur.¹⁵⁴ Zira Kur'ân-ı Kerim'de geleceğe ait bilginin yalnızca Allah'ın bilceğinin vurgusu açıça yapılmaktadır. (Enam 6/59)

1.4.1.3. Aklî Mûcize

"Mânevî mûcize" veya "bilgi mûcizesi" diye de anılan bu grup, kulların aklına seslenen ve insanları aklî deliller ile yalnız bırakan hakikatlerden meydana gelmektedir. Bu hususlar insanın düşünme gücünü kullanmak yoluyla elde edebileceği özellikler olup Aklî mûcizeler için mekân ve zaman sınırlaması söz konusu değildir. Elçilerin emin, sadık oluşları, üsve-i hasane oluşları, iyiliğe teşvik edip kötü şeylerden men etmeleri, Allah'tan aldıkları vahyi kendilerinin uygulayıp kullara örneklik teşkil

¹⁵² Zübeyir Bulut, "Peygamberleri Tasdik Aracı olarak Mucizeler", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Bahar 2015): 31.

¹⁵³ Bulut, "Mucize", 30: 350-352.

¹⁵⁴ Abdullah Aydın, *İlahî Nurlar; İslâm Düşüncesi, Ahlakı ve Peygamberimizin Mucizeleri; İmam-ı Gazali'nin Eserlerinden Seçmeler*, (İstanbul: 1967), 152-154.

etmeleri, açıkladıkları ilahi mesajın her yönden mûcize olması vb. gibi konular akli mûcize kapsamındadır.¹⁵⁵

Peygamberler, insanları Allah'a kulluğa davet etmiş, akıl yürütmek, salih amel, dürüstlük gibi yararlı olan şeyleri emretmiştir. Zina, hırsızlık gibi kötü şeyleri de yasaklamıştır. Ayrıca emredip nehyettikleri her durumu bizzat hayatlarına uygulayıp temsil ederek topluma önder olmuşlardır.

Öte yandan kulların ihtiyacı oldukları akla ve ruha dair bilgileri getirip toplumları erdemli kılmaya gayret etmişlerdir. Bu hususiyetleri taşıyan kimselerin Allah'ın elçisi olduğundan şüphe edilmez. Bu bilgileri ümmî olan ve toplum içinde yetişen kişinin getirdiği Kur'ân'da edebi yönden erişilmez ifadelerle anlatılması da farklı bir bilgi mûcizesi olmuştur.¹⁵⁶

Şîa ve Ehl-i Sünnet mezhepleri nübüvvetin isbatı konusunda mu'cizeyi esas almışlardır. Bu husustaki temellendirmelerini mucize üzerinden yapmışlardır.

1.5. Nübüvvetin Vehbiligi Meselesi

Peygamberliğin nasıl elde edildiği konusu, kelâm kaynaklarında vehbilik ve kesbilik başlığı içerisinde işlenmiştir. Elçiliğin vehbi olması, insanın herhangi bir gayesi olmadan yalnızca Allah'ın istediği kişinin elçi olarak seçilmesidir. Kesbilik ise, insanın maksad ve gayreti ile elçi olmaya hak kazanmasıdır. Elçilik mertebesinin vehbilikle kazanılan bir mertebe olduğu görüşü detaylı izahlarla ifade edilmiş ancak kesbi oluşu ile ilgili pek fazla görüş beyan edilmemiştir. Zira nübüvvetin kesbi oluşu düşüncesi, genelde bir fırkanın başka bir fırkaya ait peygamberlik görüşü hususunda dile getirdikleri nitelemelerdir. Bundan dolayı kesbilik meselesini grup veya âlime isnat etmek pek mümkün değildir.¹⁵⁷

Mezhepler açısından nübüvvetin vehbiligi ve kesbiligi konusu tartışmalı olup kelâm kitaplarında sıkça yerini almıştır. Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerine mensup âlimlerin kaleme aldığı eserleri incelediğimizde bu konu hakkında hemen hemen aynı görüşte

¹⁵⁵ Bulut, "Mucize", 30:350-352.

¹⁵⁶ Hulusi Arslan - Mustafa Bozkurt, *Sistematik kelâm*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 350-351.

¹⁵⁷ Muzaffer Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 2. Baskı (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 57-58.

olduklarını müşahede ettik. Yalnızca Şîa'nın İsmailiyye kolu, Şîa'dan farklı görüşleri sürerek nübüvvetin vehbi değil kesbi bir makam olduğu sonucuna varmıştır.

Peygamberler, Allah'ın seçip göndermiş olduğu kişilerdir. Peygamberlerden hiçbiri çalışarak ve çaba göstererek nübüvvet derecesine ulaşmamıştır. Bundan dolayı elçilik kesbi değil Vehbi bir mertebedir. Yani Allah, elçi olan insanı ruhî ve fiziki özellikleriyle bu vazifeye uygun bir biçimde yaratmış ve hangi kulunu elçi seçeceğini belirtmiştir.¹⁵⁸

Ehl-i Sünnet ekollerinden, Mâtürîdî ve Eş'ari âlimleri peygamberliğin vehbî olduğu hususunda hemfikir olup, bu hususu benzer ifadeler ve deliller ile açıklamışlardır. Allah'ın elçiler göndermesini bu görev için seçilen kimsenin liyakatine bağlamak, başka bir ifade ile elçinin bu makamı kazandığını ileri sürmek doğru olmayıp, bu olayı Allah'ın istediği insana vermesi olarak yorumlamak gerekir.¹⁵⁹ Bu merteye, çalışmayla kendisine ulaşılmayacak ve tamamiyle Rabbâni bir lütuf ve ihsanın sonucu olan bir mertebedir. Peygamberlik her gayret gösteren kişinin ulaşabileceği bir merteye değildir.

Peygamberlik, insan nefislerinin eşit olmasından, harekete geçerek bir ihsan olarak verildiği kabul edilsin, ya da ruh ve nefislerin farklı yaratılış olmasından hareket eder ve böylece Allah'ın nübüvveti, kabul ettiği, uygun gördüğü nefislerde meydana gelebileceği kabul edilsin, her iki vaziyette de peygamberliğin Vehbi olduğu anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî'ye göre peygamberlik kesbi bir makam olmayıp, Allah'ın kulları arasından istediğini mutlak iradesiyle seçip vazifelendirmesi neticesiyle elde edilen bir görevdir. Eğer peygamberlik çalışma ile kazanılsaydı, diğer kulların engellemesi nedeniyle, elçiler sahip oldukları o mertebeye erişemezlerdi.¹⁶⁰ Kur'ân-ı Kerim'de "O seni yetim bulup barındırmadı mı?" (Duhâ 93/6) âyetinden anlaşılacağı üzere Allah, Resûlullah'ın sahip olduğu nitelikleri şahsına mal ederek şahsını öne çıkarmasını bu hitap ile engellemiş ve peygamberin ilahi hitaba mahzar olduğunu haber vermiştir.¹⁶¹

¹⁵⁸ Vecihi Sönmez, *Nübüvvet Tartışmaları*, (İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005), 124.

¹⁵⁹ Nesefî *Tebisiretü'l-edille*, 2: 104; Sa'deddin Teftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 5: 8.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 193.

¹⁶¹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhid*, 208.

Nitekim Kur'ân'da “(Allah) hikmeti, dilediği kimseye verir.”(Bakara 2/269) âyetinde, peygamberliğin vehbiliğine işaret eder. İmam Eş'ari, bu âyetteki “hikmet” cümlesinin peygamberlik anlamında kullanıldığını düşünmüş ve bunu nübüvvetin vehbi bir makam olduğunu belirtmek için delil saymıştır. İbn Fûrek, mücerred isimli eserinde şöyle yorumlamaktadır: “Abdullah b. Mesud âyette geçen hikmet lafzının nübüvvet ve risâlet anlamına geldiğini ifade ederek görevin bir fiile karşılık veya itaat etmenin sonucunda bahşedilen bir ödül olmadığını, bunun yalnızca Cenâbı Hakk katındaki bir üstünlük ve ikramı olan bir vazife olduğunu söylemiştir.”¹⁶²

“Allah kullarının kalplerine bakıp Muhammed'in kalbinin en hayırlı olduğunu görünce onu bu işe seçti ve risâlet ile görevlendirdi. Sonra kullarının kalplerine bakarak Muhammed'in kalbinden sonra en hayırlı kalplerin sahabenin oluşunu gördü ve onları, İslâm'ı koruyan ve yayan vezirler yaptı.”

Dile getirdiğimiz bu âyetten hareketle peygamberliğin gerçekleşmesi hakkında iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır.¹⁶³

1. Tüm ruh, nefis mahiyeti gereği eşitlerdir. Peygamberliğin bazı insanlara verilmesi, Allah'ın ihsanından dolayıdır.
2. Allah'ın yarattığı kullar, nefis ve mahiyet itibariyle birbirlerinden farklıdırlar. Bazı nefisler, cismani işlerden kurtularak ilahi nur ile parlayan bir duruma gelmiştir. Ancak, bu durumda olan kişiler nübüvvet görevi alabilirler.¹⁶⁴

Gazâlî'ye göre; peygamberlik ulvi bir ikram Rabbanî ve ilahi bir lütuftur. İnsanlar çalışarak bu görevi elde edemezler.¹⁶⁵ “Allah elçilik (risâlet) görevini kime vereceğini daha iyi bilir.”(En'am 6/124), “İşte sana da böyle emrimizden bir ruh vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin” (Şura 45/52) âyetlerinde geçtiği üzere her kulun nutfesinden peygamber gelmesi imkân dâhilinde değildir. Allah istediği kimseyi elçisi olarak seçmektedir; “Nitekim: Allah meleklerden de insanlardan da elçiler seçti.”(Hac 22/75) buyrulmuştur.¹⁶⁶ Gazâlî'nin dile getirdiği düşüncelerden de

¹⁶² İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti ş-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, 175-176.

¹⁶³ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 28.

¹⁶⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4: 207

¹⁶⁵ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Mearicu'l-kuds fi medarici ma'rifeti'n-nefs (Hakikat Bilgisine Yükseliş)*, trc. Serkan Özburun (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 112.

¹⁶⁶ Gazzâlî, *Ma'rifeti'n-Nefs*, 114.

anlaşılacağı üzere o, nübüvveti ilahi bir lütuf olarak kabul ederek vehbi olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁷

Amidi, İslâm filozoflarının nübüvvetin vehbiliği, kesbiliği hakkındaki görüşlerini eleştirerek peygamberliğin, çalışarak ve gayret ederek kazanılacak bir araz olmadığını söyler. Çünkü peygamberlik, kulunu Allah'ı tanımaya götüren bir yol değildir, çünkü kul peygamberlikten önce de Allah'ı tanıyabilir. Allah Peygamberliği nebî olarak göndereceği insanlara bahşetmiştir. Nübüvvet yalnızca Allah'ın vergisidir.¹⁶⁸

İbni Fûrek, resûl seçilen kişinin liyakatinden veyahut kesbinden bahsetmenin imkân dâhilinde olmadığını söyler. Bu merteye bir taatin veya iyi bir amelin karşılığında kazanılacak bir şey değildir. Öyle ki şuurlu bir taatten konu edilmeyecek bir dönemi geride bırakıp ergenliğe girmiş bir insanın nübüvvet mertebesini kazanmasında hiçbir engel yoktur. Yine bu mertebeye ulaşma konusunda bir verasetten bahsedilmez. Kâfir olan bir kişinin çocuğunun peygamber olması, peygamber olan bir insanın çocuğunun kâfir olması imkân dâhilindedir.¹⁶⁹

Cüveynî, nübüvvet mertebesinin elde edilmesinde ne nebînin şahsına ne de onun herhangi bir kesb ile ulaşılmış olduğu bir kazanımı söz konusu edilemeyeceğini belirtir. Bu, Allah'ın istediği kuluna “Ben seni resûl olarak gönderdim, artık tebliğde bulun” diyerek ona lütfettiği bir ihsanın sonucudur. Burada nebînin Rabbini bilmesinin de bir işlevi yoktur. Çünkü kişi Allah'ı nübüvvet mertebesinden önce de bilebilir.¹⁷⁰

Nesefî, Allah'ın bu yüce merteye için bir kulunu seçmek istediği vakit onlar arasından akıl ve genel tavırları itibariyle seçkin insanları öne çıkardığını söylemektedir. Yine Nesefî'ye göre Cenâbı Hakk, bu makama yükseltip peygamber kılacağı insanlara bedenî ve ruhî bir üstünlük vermiştir. Peygamberleri vazifelerini yapma konusunda destekleyecek niteliklerle donatmış ve eksikliklerden uzaklaştırmıştır.¹⁷¹

Şehristânî, Allah'ın nezih fitrata, saf bir cevhere ve güzel bir ahlâka sahip olan insanlar içinden bir kişiyi bu mertebeye çıkartarak ilâhî sırları kabule layık bir duruma

¹⁶⁷ Kemal Bahçe, *İmam-ı Gazali ve Nübüvvet Anlayışı* (Yüksek Lisans, Selçuk Üniversitesi, 2008), 91.

¹⁶⁸ Ali Muhammed Âmidî, *Gayetü'l-merâm fi İlmi'l-keâm*, (Kahire: 1978), 317.

¹⁶⁹ Fûrek, *Mücerredü makâlâti's-şeyh abi'l-Hasan el-Eş'arî*, 181-182.

¹⁷⁰ Cüveynî, *el-İrşâd İlä Kavâti'l-Edille fi usûli'l-i-itikâd*, 355; Seyfeddîn Âmidî, *Ebkâru'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Muhammed Mehdî, 2. Baskı (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesaiki'l-Kavmiyye, 2004), 4: 12.

¹⁷¹ Ebû'l Muîn en-Nesefî, *Tebziratü'l-edille*, 2: 104.

getirdiğini söyleyerek nübüvvetin vehbiliğini savunur.¹⁷² Nureddîn es-Sâbûnî, peygamberlerin başka insanlar da olmayıp da yalnız kendilerine has olan birtakım niteliklere sahip olması gerektiğine dikkat çeker. Bu doğrultuda Sabûnî, peygamberin, dönemin en akıllısı ve ahlâklısı olmasının haricinde bu vazifeyi sekteye uğratabilecek niteliklerden berî ve kıymetini düşürecek söz ve eylemlerden uzak olması gerektiğini söylemektedir.¹⁷³

Fahreddîn er-Râzî, nübüvvet mertebesinin vehbî olduğu konusundaki en önemli delillerden biri sayılan En'am sûresinin 124. âyetini yorumlarken bu âyetten risâlet mertebesinin yalnız resûl olabilme sıfatlarına sahip olan bünyelere tevdi edildiğinin anlaşıldığını ifade eder. Râzî, bu âyette peygamberlerin daha seçilmeden önceki hayatlarında hile, ihanet ve haset gibi kötü sıfatlardan uzak olan insanlardan intihab edildiğinin anlaşıldığını ifade eder. Râzî bu ifadesiyle bir taraftan nübüvvetin vehbî bir merteye olduğunu söylerken diğer taraftan bu mertebeye gelmek için de bazı farklı sıfatlara sahip bulunulması gerektiğini dile getirir. Yine Râzî, Âl-i İmrân sûresinin 33. âyetini yorumlarken peygamber olan şahısların bedenî ve ruhî olarak diğer insanlardan farklı bir kemâliyete sahip olduğunu vurgulayan ifadeler kullanarak aynı hususu öne çıkarmaktadır.¹⁷⁴

Ehl-i Sünnet ekolü dışında, Mu'tezile ekolü de genel olarak peygamberliğin bir istihkak değil, bir fazl-ı ilahî olduğu konusunda icmâ etmiştir. Şîa ekolünün İmamiye kolu da bu konu da aynı düşünceleri paylaşmışlardır.¹⁷⁵

Batıniyye ekolü peygamberi, üzerine saf ve kudsî güç taşan kimse olarak tanımlar ve onlara göre nübüvvet, bir insandan diğer bir insana geçer. Bu vaziyet Nâtık olan Resûl'den Sâmit olan Esas'a geçen bir meseledir. Her bir nebî yedi devir sahibi kimsedir. Yine Batıniyye'ye göre, elçiler nübüvvet makamına hile ile geçmektedirler.¹⁷⁶ "Onlara bir âyet geldiği zaman "Allah'ın peygamberlerine verdikleri bize de verilinece"

¹⁷² Şehristânî, *Nihâyetü'l-ikdâm fi ilmi'l-keâm*, 459.

¹⁷³ Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmûd es-Sâbuni, *Maturidiyye Akaidi: el-Bidâye fi usuli'd-dîn*, trc. Bekir Topaloğlu (Ankara: DİB Yayınları, 1995), 114.

¹⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981), 13: 184-185.

¹⁷⁵ Şemsüddin Muhammed Cafer, *Dirâsât fi'l-Akâdeti'l-İslâmiyye*, 4. Baskı (Beyrût: Dâru't-Teâruf, 1993), 233.

¹⁷⁶ Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak*, (Beyrût: 1411), 295-296.

kadar asla iman etmeyeceğiz.” derler. Şüphesiz, “Allah, elçiliğini nereye vereceğini çok iyi bilendir.”(el-Enâm 6/124).

Zemehşerî’ye göre Allah, peygamberlik makamı için uygun olduğunu bildiği kişileri bu vazifeye seçer, o kimselerden kime vereceğini çok iyi bilir.¹⁷⁷ Ünlü Şif âlim Tabersî, Zemaşerî’nin bu düşüncelerine ek olarak şunları söyleyerek ve bu konu hakkındaki görüşnü açıklar: “Allah, gönderilmesi kullar açısından en münasib ve peygamberliğin ağır yükünü kaldırabilecek, tebliğ faaliyetinin zorluklarına ve meşakkatlerine katlanabilecek olan kimseyi çok iyi bilendir.”¹⁷⁸

Şeyh Müfid, peygamberliğin vehbî olduğu düşüncesindedir. Müfid’e göre, Allah, sahip olduğu bir takım nitelikler nedeniyle bir kişiyi peygamber olarak seçmemiştir. Tersine nebî olarak görevlendirdiği kişiye bu işe layık bir kişi olması açısından bir takım üstün nitelikler bahşetmiştir. Kuşkusuz bu durum, Allah’ın bir ihsanıdır.¹⁷⁹

İmamiye’ye göre peygamberlik, kesb ve iktisap ile elde edilecek bir makam ve mevki değil, ilahi bir lütuftur. Burdan da anlaşılacağı üzere imamiye nübüvvetin vehbi bir makam ve mertebe olduğu inancındadır.

Hâdî il’elelhak’a göre; peygamberlik görevi “hak etme” ile dir. Bu hak etme ise, Allah için taatte bulunmaları, Allah’ın seveceği şeyleri yapmaya çalışmaları, Allah’ın yarattığı insanlara nasihatta bulunmaları ile olur. Allah, peygamber olarak seçip emirlerini yerine getirecek kimseleri seçerek onların, yarattığı insanlara gönderdiği peygamber olduğuna işaret eden deliller ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

İsmailiyye, peygamberliğin vehbi bir mertebe olmadığını kesbi olduğunu iddia etmiştir. İnsanın duygularının, fikirlerinin iyi bir eğitim sonucunda kuvvetlendikten sonra peygamberliğe muhatap olacağını ileri sürer. İşte kul aldığı bu eğitim sayesinde meleklerin derecesine yakınlaşır. Öyle ki ilahi mesajın kabulü için kalbi açılır. Mesela Hz. İbrahim peygamberin vaziyeti de böyle oldu. İbrahim peygamber yıldızlar ile konuşma yoluyla yükselmiş ve peygamberlik mertebesine ulaşmıştır. Hz. Mûsâ

¹⁷⁷ Muhammed. b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki ğavâmizi’t-tenzil ve uyûni’l ekavil fi vücûhi’t-te’vil*, (Beyrût: Daru’t- Tûrâsi’l-Arabî, 1417). 2: 38.

¹⁷⁸Ebu’l-Fazl b. Hasan et- Tabersî, *Mecme ‘u’l-beyân fi tefsiri’l-Kur ‘ân*,(Beyrût: 1406), 4: 559.

¹⁷⁹ Şeyh Müfid, “Evâilü’l-makâlât fi’l-mezâhibi’l-muhtarât”, *Silsiletü müellefâti’ş-Şeyh el-Müfid içinde* (Beyrût: 1993), 4. md. 35 -63.

¹⁸⁰ Yahyâ b. el-Hüseyn b. *el-Kasım b. İbrahim*, Hâdî ilelhak, , *Cevabu Mes’eleti’n-Nübüvve ve’l-İmame(Mecmûu resâil içinde)*, (t.y.), 429-430.

peygamber ise Hz. Şuayb peygamberin yanında bu eğitimi tamamlamıştır. Hz. Muhammed ise bu eğitimi dedesi, amcası hanımından ders almak suretiyle bu mertebeyi kazanmıştır.¹⁸¹

Ehl-i Sünnet ve Şîa ekolleri nübüvvetin Vehbi olduğunu kabul ederek ortak düşünce yansıtmışlardır. Yalnızca Şîa'nın kollarından İsmailiyye nübüvvetin kesbi olduğunu söyleyerek farklı düşünce dile getirmektedir.

1.6. Nübüvvet ve Vahiy

Kur'an-ı Kerim, kulların tek bir ümmet olduğunu, aralarında ihtilafların çıkmasından sonra peygamberlerin gönderildiğini ve bu peygamberlerin hedefinin insanları iyiliğe teşvik ve akılla bilemedikleri konuları onlara bildirmek olduğunu ifade etmektedir. Allah, insanlar arasından “seçip gönderdiği” bu kişiler ile iletişim kurmak suretiyle bunu gerçekleştirmektedir. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamber'e nasıl gönderildiği konusunu irdelemek gerekir. İşte biz burada Kur'an-ı Kerim'den hareket ile Allah'ın peygamberleriyle nasıl irtibat kurduğunu ele alacağız.¹⁸²

Vahyin sözlük anlamı, “fısıldama, telkin, işaret etme” dir.¹⁸³ Kur'an'da vahyin kelime anlamı kastedilerek, peygamberlerin haricinde başkaları için de gerçekleştiğini görmekteyiz.

Allah arza (yeryüzüne),(Zilzal 99/5), bal arısına (Nahl 16/68), meleklerle (Enfal 8/12), peygamber olmayanlara (Kasas 28/7) vahyettiği gibi şeytanlar da birbirilerine vahyetmiştir.(Enam 6/112) Demek ki Allah, yalnızca peygamberlere değil başka insanlara hatta başka varlık türlerine de vahyetmiştir.¹⁸⁴

Önemli Eş'ârî kelamcılarının İmâmü'l-Harameyn el- Cüveynî (ö. 478/1085), Allah'ın insanlığa vahyettiği kelamın iki kısımdan ibaret olduğunu belirtir:

1. Allah'ın Cebrail vasıtasıyla, peygambere “Allah şöyle şöyle yapmanı söylüyor ve şu şekilde emrediyor” tarzındaki hitabı.¹⁸⁵ Bu bir tür dolaylı anlatımı ifade etmektedir.¹⁸⁶

¹⁸¹ Ebû Ya'kub İshâk b. Ahmed es-Sicistânî, *Kitabu isbatü'n-nübüvvat*, (Beyrüt: 1986), 100.

¹⁸² Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 64.

¹⁸³ Isfahânî, *Müfredaât*, 858; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 15: 379-380.

¹⁸⁴ Ebû'l-Abbass Takiyyu'd-Din Ahmed İbn Teymiyye, *Kitâbu'n-nübüvvat*, (Beyrut: 1985), 167.

¹⁸⁵ Abdurrahman Ebû Bekir Celâleddin es- Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, 1: 97.

¹⁸⁶ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 67.

2. Allah'ın Cebrail'e "Bu kitabı nebi'ye oku" demesi şeklinde gerçekleşir. Cebrail de onu değiştirmeksizin getirir. Bu ise, hükümdarın, yazdığı bir mektubu, güvendiği bir elçisi, ile yerine göndermesine benzer.¹⁸⁷ Bu da bir anlamda doğrudan anlatımı ifade etmektedir.¹⁸⁸

Allah bir insanla ancak vahiy suretiyle veya perde arkasından konuşur, yahut bir elçi gönderir; izniyle, dilediğini vahyeder. Doğrusu O yücedir, Hakim'dir.(Şûra 42/51) Burada Allah'ın kullarla nasıl iletişim kurduğu belirtilmektedir. Buna göre Allah'ın beşerle bağlantı kurması üç şekilde gerçekleşmektedir:¹⁸⁹

1. Vahiy: Bu iletişim tarzı, genel manada vahiy olmayıp onun bir çeşidi olarak anlaşılmaktadır ve mananın peygamberin kalbine aktarılmasıyla veya ilham şeklinde yahut da rüya yoluyla gerçekleşir. Hz. Musa'nın annesine yapılan vahiy ile Allah'ın İbrahim'den(a.s.) oğlunu kurban etmesini istemesi rüya yoluyla gerçekleşen vahiydir.¹⁹⁰
2. Perde arkasından konuşma: Allah'ın perde arkasından konuşması ikinci bir iletişim çeşitidir.¹⁹¹ Nitekim Hz. Musa, Allah'ı görmediği halde onun kelamına muhatap olmuştur.(Tâhâ 20/11-13)
3. Elçi gönderme: Genel manada anlaşılan vahiy çeşitidir. Cebrail'in ya bir insan suretinde veya asli şekliyle, Allah'ın ulaştırmak istediği mesajı peygamberine getirmesidir.¹⁹²

Mâtürîdî'nin kelam sisteminde akıl çok önemli bir yer tutmasına rağmen, akıl muhtaç olduğumuz her şeyin gerçek bilgisini veremez. Duyular gibi aklın da bir sınırı vardır. Bazen insan akli arzu, dürtü ve alışkanlık gibi faktörler tarafından bulandırılır ve etkilenir. Neticede kendi alanına giren şeylerin bile gerçek bilgisini vermekte başarısız kalır. Bu nedenle akıl, kendisini sık sık yanılmaktan koruyan, onu doğruya yönelten, ince ve esrarengiz konuları anlamasına yardım eden ve hakikati bildiren bir yardımcıya ve klavuza muhtaç olur. İşte bu klavuz, peygamberlere indirilen vahiydir. Peygamberlerin konum itibarıyla güzel ahlak sahibi ve masum olmaları vahyin sıhhatini

¹⁸⁷ Suyûti, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*, 1: 98.

¹⁸⁸ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 67.

¹⁸⁹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 68.

¹⁹⁰ Fahreddin er- Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 8:423.

¹⁹¹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 69.

¹⁹² Kurtûbi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, (Dârü'l-Katibi'l-Arabi'l-Arabî, 1967), 16:53; Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 7: 423.

ve korunmuşluğunu isbat etmektedir. Nitekim Hz. Musa'nın Firavuna ve kavmine hitaben sarf ettiği O, şöyle demişti: "Allah'ın kullarını (esaret altındaki İsrailoğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben güvenilir bir peygamberim." (Duhan 44/18) mealindeki ifadesi onun vahiy konusundaki güvenilirliğine işaret eder. Hz. Musa'nın yalan ile suçlanamayacağı, bu hususta insanlara ihanet etmediği ve buna Allah'ın şahit olduğu ifade edilmektedir.¹⁹³

Şîa'ya göre vahiy; "tez işaret vasıtasıyla bir şeyi gizli bir şekilde birisine ikazda bulunmak" Allah tarafından melek aracılığıyla, ya da ilham edilerek Allah'ın emir ve nehiyelerini bildirmesidir. Şûrâ 51. âyetinde insanın, Allah ile yalnızca vahiy vasıtasıyla, ya da perde arkasından, ya da Allah'ın izni ile gönderilen bir elçi aracılığıyla irtibata geçebileceğini açıklanmaktadır ki âyette ki vahiy, ilham şeklinde yorumlanmıştır. Zebûr'un, Dâvûd elçisine ilham edilerek verildiği, perde arkasından Mûsâ elçisine hitap edildiği, Hz. Muhammed'e ise Cebrâil meleği aracılığıyla Kur'ân'ın gönderildiği ifade edilmiştir. Kur'ân'da 63 yerde vahiy olayı söz konusu edilmiştir. Vahyin vekili, yani elçilere Allah'ın hükümlerini bildirmekle görevli olan melek Cebrâil'dir¹⁹⁴

Ebû Ca'fer'e göre vahiy; İsrâfil adlı meleğin iki gözü arasında bulunan bir levha vardır. Allah, vahiy vasıtasıyla konuşmak istediği vakit, levha İsrâfil meleğininin altında belirir. Bunun üzerine O, levhaya bakıp içindekilerini okur. Daha sonra Mîkâil adlı meleğe ulaştırır; Mîkâil de Cibrîle ulaştırır. Sonra da Cibrîl peygambere ulaştırır¹⁹⁵.

Peygamberde meydana gelen baygınlık hali ise bu Allah'ın ona doğrudan hitab etmesi sırasında gerçekleşirdi. Şiddetinden bayılırdı. Cibrîl, peygamberden izin almadan huzuruna girmezdi.¹⁹⁶

1.7. Peygamberlerin Sayısı

Hadis külliyyatında nebi ve resul kavramları arasında farklılık bulunduğu, kitap ve şeriat verilenlerin resul, onların getirdiği kitapla dine davet etmesi için vahiy verilenlerin ise nebi olduğundan bahsedilmektedir. Peygamberlerin sayısı konusunda Kur'anda açık bir ifade bulunmamaktadır. Bazı hadislerde ise farklı sayıların yer aldığını görüyoruz. Hz. Peygambere isnat edilen bir hadiste 124.000 veya 224.000

¹⁹³ Mâtürîdî, Te'vilât, 692

¹⁹⁴ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 274-275.

¹⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî, *Sünen-i İbni Mâce*, 56.

¹⁹⁶ Şeyh Sadûk, *İlel'uş-şerayi*, 94-95.

peygamberin varlığından söz edilmiş, bunlardan 313 veya 315'inin resul, diğerlerinin nebi olduğu belirtilmiş, ilk nebinin Hz. Adem, ilk resulün Hz. Nuh, son resul ve nebinin de Hz. Muhammed olduğu, onun gelişiyle nübüvvet ve risaletin tamamlandığı haber verilmiştir.¹⁹⁷ Fakat bu hadis, ahad olması ve anlam açısından da problemlili olması sebebiyle kelamcılar tarafından kabul görmemiştir.¹⁹⁸

İnsanlık tarihinin, ilk peygamber Hz. Adem ile başladığı ve Allah'ın toplumları hidayete ulaştırmak için Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamber gönderdiği bilinmektedir. Fakat, Hz. Adem'le başlayıp Hz. Muhammed'le son bulan peygamberlerin sayısı hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Peygamberlerin bir kısmı Kur'an'da zikredilmekle birlikte bir kısmından hiç bahsedilmemiştir. Kur'an'da Adem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Şuayb, Eyyüb, Zülkifl, Musa, Harun, Davud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa ve Muhammed ile birlikte yirmi beş nebi ve resulün ismi geçmekte olup ismi geçen Üzeyir, Lokman ve Zülkarneyn'in peygamber oldukları hususu ise ihtilaflıdır.¹⁹⁹ Bu isimlerin peygamber olduğuna inananlar olduğu gibi bunların veli olduğunu kabul edenler de mevcuttur. Ayrıca Kur'an'da isimleri zikredilmemesine rağmen hadis ve rivayetlerde kendilerinden bahsedilen ve başlarından geçen olayların anlatıldığı Şit, Yuşa, Danyal gibi birçok şahsın peygamber olduğundan da söz edilir.²⁰⁰

Ömer Nesefti'ye göre peygamberlerin kaç tane olduğu konusunda sayı verildiği zaman eğer peygamberlerin sayısı bu söylenenden az ise peygamber olmayan kişiler peygamber sayılmış olacak, eğer sayı bu söylenenden çok ise bazı peygamber olan insanlar peygamber kabul edilmemiş olacaktır.²⁰¹

Teftâzânî de nebi ve resullerin rakamı konusunda bir sınırlandırma yapmanın Kur'an ayetleriyle çelişeceğini, doğru olan şeyin ise nebi ve resullerin rakamsal olarak telaffuz edilmemesi gerektiğini ifade eder.²⁰² Dolayısıyla Allah'ın her topluma bir peygamber gönderdiğini bildiren ayetlerle gönderilen tüm peygamberlerin Kur'an'da

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel. *Müsned*, 35: 438.

¹⁹⁸ İsmail Şık- İsmail Yürük, *Kelâm 4 Sistemik Kelâm 2 Nübüvvet-Mead* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 67-68.

¹⁹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34:257-262.

²⁰⁰ Önal, "Kur'an'daki Nebi-Resul Kavramına Teolojik Yaklaşım", 329-350

²⁰¹ Ömer Nesefti, *Metnü'l-Akaid*, (İstanbul: Fazilet Yayınları, t.y.), 9.

²⁰² Sa'düddin et-Taftâzânî, *Şerhu'l akâid*, trc. Alp Talha Hakan (İstanbul: Rihle Kitap Yayınları, 2011), 169.

zikredilmediğini bildiren ayetler dikkate alındığında peygamberlerin sayıları konusunda kesin bir sayı ortaya koymak pek de isabetli olmayacaktır.

Şîa'ya göre; tarih boyunca birçok peygamber gelmiştir. Bunu Kur'ân-ı Kerim'de doğrulamaktadır. Fakat Kur'ân kesin olarak peygamberlerin sayısını belirtmemiştir. Güvenilir nakil yolu ile de kesin bir sayı söz konusu değildir. Yalnızca Ebuzer-i Gıffari'nin Hz. Muhammed'den naklettiği bir rivâyette peygamberlerin sayısının 124 bin olduğu yer almıştır.²⁰³

Sonuç olarak, peygamberlerin tam sayısı Kur'ân-ı Kerim tarafından bize adet olarak ifade edilmemiştir. Kur'ân sadece bize isimleri zikredilen peygamberlerin dışında da ismi zikredilmeyen peygamberler olduğunu ve her kavme bir peygamber gönderildiğini beyan etmektedir.

1.8. Peygamber, Diğer İnsanlar ve Melekler Arasındaki Üstünlükle İlgili Görüşler ve Ul'ul Azm Peygamberler

Peygamber, diğer insanlar ve melekler arasındaki kıyaslama Ehl-i Sünnet mezhepleri arasında ihtilafa yol açmıştır. Matürîdî âlimleri, kulların peygamberleri ruhani varlıkların peygamberlerinden faziletlidir, şeklinde bir görüş benimsemektedir. Ruhani varlıkların peygamberleri ise kullardan efdaldır. Takvalı dindarlar ise elit ruhani varlıklar dışında diğer tüm meleklerden üstündürler. Cebrâil, Mikâil gibi melekler ise bütün insanlardan üstündür. Eş'arî' âlimlere göre kulların peygamberleri ruhani varlıklardan efdaldır. Ruhani varlıklar da de peygamber dışındaki kullardan üstündür. Ruhani varlıkların tümü kulların halkından üstündür.²⁰⁴

Mâtürîdî'ler, Müslüman olanların, melek olanlardan daha efdal olacağını söylemişlerdir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerimden dayanak getirmişlerdir: “*Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nûh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı. Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” (Âl-i İmran 3/33.), “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*” (İsrâ 17/70) “*(Ey Muhammed!) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an. Şüphesiz biz onları, ahiret*

²⁰³ Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, 189-190.

²⁰⁴ Abdürrahim b. Ali Şeyhzade, *Nazmu'l-fevâid ve cem'u'l-fevaid*, (İstanbul: 1871), 53-54.

yurdunu düşünme özelliği ile (temizleyip) ihlâslı kimseler kıldık. Şüphesiz onlar, bizim katımızda hayırlı, seçkin kimselerdendir.” (Sâd 38/45-47) Pezdevî, bu âyetlerden anlaşılacağı üzere insanlardan bir grubun ihlaslı kılındığını ancak ruhani varlık hususunda böyle bir şeyin söz konusu olmayacağını vurgular. Bir de benzer fikir doğrultusunda insanoğluna Allah tarafından üstün dereceler verileceğini ileri sürmüştür. “Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça sarf ederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırılar; işte onlara bu dünyanın iyi sonucu, girecekleri Adn cennetleri vardır; babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler. Melekler her kapıdan yanlarına girip: “Sabretmenize karşılık size selam olsun; burası dünyanın ne güzel bir sonucudur!” (Râd 13/22-23-24) derler. Bu âyetlere farklı bir yorum getirerek ruhani varlıkların nimet yurdunda kulları ziyaretleri sebebiyle dindar insanların ruhani varlıklardan faziletli canlılar olduğunu söylemektedir. Bir başka üstünlük yorumlanması ise seçilmiş dindar ve ruhani varlıkların öteki kullara göre pozisyonu hakkında olmuştur. Seçilmiş grup, halka nazaran efdaldır. Fikrini iddia eden Mâtürîdî âlimler, “Mesih de, Allah’a yakın melekler de, Allah’a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah’a kulluk etmekten çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır.” 321, “O (Kur’ân), şüphesiz değerli, güçlü ve Arş’in sahibi katında itibarlı, orada (meleklerce) itaat edilen, güvenilir bir elçinin Cebrâil’in getirdiği sözdür.”(Tekvir 81/19-21), âyetlerini delil olarak getirmişlerdir. Pezdevî, Mâtürîdî’nin Hz. Peygamberi’i yaratılmış varlıkların enfaziletli olanı şeklinde kabul ettiğini söyleyerek sıralamayı şu şekilde belirtir: Kullardan resûller, ruhani varlıklardan resûller, beşerlerden nebî olanlar, kullardan takvalı olanları, mümin geneli ve nihâyet olarak ruhani varlıkların genelidir.²⁰⁵

Semerkindî, peygamberleri meleklerden daha üstün kabul etmektedir. Zira peygamberler ruhani olgunluk bakımından farklı olmakla birlikte aynı zamanda cismani olgunluğa da sahiptirler. Hayatta engellere karşı ibadetlere devam etmektedirler. Bu sebeple peygamberler, nefsani arzuları bulunmayan meleklerden daha üstündür. “Allah,

²⁰⁵ Pezdevî, *Usûlü’-d-dîn*, 292-293

Âdemi, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı”(Ali-İmran 3/33) âyetini delil olarak getirmektedir.²⁰⁶

Bağdâdî, Allah'ın elçilerini bazı nitelikler itibariyle birbirinden faziletli kıldığını, dünyada iken bahşedilen bu faziletlerin benzerinin cennette de olabileceğini söyleyerek, faziletin kişisellikten ziyade nitelik ile alakalı olduğuna dikkat çekmektedir. Fakat bu düşüncelerinin ardından Hz. Muhammed'in efdallığına işaret ederek, O'nun göstermiş olduğu mucizeleri bu üstünlüğe delil saymaktadır.²⁰⁷

Cürcanî, peygamberlerin ruhani varlıklardan daha efdal oldukları kanaatindedir. “Hani biz meleklerle Adem'e secde edin demiştik.”(Kehf 18/50) âyetini delil getirerek konuyu açıklar. Ona göre ruhani varlıkların Adem'e secde etmek ile emrolunmalarını bildiren âyette akla gelen ilk düşünce, daha aşağı olanın daha efdal olana secde ile emrolunmasıdır. Çünkü secde, hizmet çeşitlerinin en büyüğüdür. Ayrıca kulun şehveti, öfkesi ve zaman alan meşguliyetleri vardır. Bunlar da ibadet etmesine engel teşkil etmektedir. Oysa ruhani varlıklarda bunlar yoktur.²⁰⁸

Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel kanaatine göre, peygamberler elçi olan meleklerden, elçi olan melekler peygamber olmayan kullardan, peygamber olmayan kullar ise diğer meleklerden efdaldır.²⁰⁹ Bu ayrıma göre, yaratılmış olanların en efdali Hz. Muhammed'dir. Sonra peygamberler, elçi olan melekler, muttaki Müslümanlar, bunların haricinde kalan kullar ve elçi olmayan melekler diye sıralanmaktadır.²¹⁰ Eş'arî âlimlerinin ekseriyeti, elçilerin, ruhani varlıklardan faziletli oldukları yargısındalar. Eş'arîlere göre ubudiyet ve Allah'a yakınlık yönünden konuya yaklaşıldığında elçiliğin üstünde bir konum mevzu bahis olamaz. Bu esas görüşe göre elçiler yakın olan ruhani varlıklardan faziletlidir.

Bazı Eş'arî âlimleri, meleklerin üstünlüğünü savunarak şu delilleri getirir.

1. Melekler kemale eren varlıklardır. Şehvet ve öfke gibi duygulardan beridirler. Geçmiş ve geleceği kuşatan bilgiye sahiptirler.

²⁰⁶ Şemseddin Muhammed b. Eşref el-Hüseyn es-Semerkindî, *İslâm'ın İnanç İlkeleri*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 79.

²⁰⁷ Bağdâdî, *Usûlü 'd-dîn*, 164-166.

²⁰⁸ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l mevâkıf şerhi*, 3:534-536.

²⁰⁹ Mes'ud b. Ömer et-Taftazânî, *Şerhu'l-akâid*, 364.

²¹⁰ Pezdevî, *Usûlü 'd-dîn*, 293.

2. Peygamberler, insanların en üstünü oldukları halde meleklerden öğrenme noktasında yararlanırlar. “Ona, kuvvetleri çok güçlü olan öğretti.” (Necm 53/5) âyetini delil gösterirler.
3. Kur’ân-ı Kerim’de melekler ve peygamberlerin birlikte geçtiği âyetlerde önce melekler, sonra peygamberler zikredilir.²¹¹Bazı Eş’arî alimleri bu nedenleri göstererek meleklerin üstünlüğü neticesine varmışlardır.

Razi’ye göre, melek insandan üstündür.²¹² Nitekim Allah, var etmedeki yüceliğini göstermek istediği zaman, semanın ve arzın, bunların arasında bulunanların ilahi oluşunu dayanak gösterip, Kur’ân’da bunu şu âyetle açıklar: “Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, Rahmandır. O gün insanlar ona karşı konuşmaya yetkili değillerdir.” (Nebe, 78/37) Anlaşıldığı üzere Razi meleklerin insanlardan üstünlüğünü kabul etmektedir.

Öte yandan Razi, Allah’ın kitabındaki tertibi dayanak alarak ruhani varlıkların, beşerlerden faziletli olduklarını açıklamaktadır. “Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” başka yerde de “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.”(Bakara, 2/285) dediler. Razi âyette geçen melek, kitap ve elçi sıralamasını ruhani varlıkların peygamberden üstün olduğuna delil olarak kabul eder.²¹³

Raziye göre, veli mi yoksa peygamber mi üstündür sualine elçinin topluluğa gönderilmesini gerekçe göstererek velinin bu şekilde görevinin olmayacağını söyler ve²¹⁴ buradan hareketle elçilerin veli insanlardan üstün olduğu neticesini çıkarır.²¹⁵

Şîa, imamlar ile peygamber ve melek kıyaslamasında fikir ayrılığına düşmüştür. Bu hususta ortaya konulan üç görüşü²¹⁶ şöyle açıklayabiliriz:

²¹¹ Cürçânî, *Şerhu’l mevâkıf şerhi*, 536-544.

²¹² Fahreddin er- Râzî, *Me’âlimü uşûli’-d-dîn İslâm İnancının Ana Konuları*, trc. Macit Nadim (Erzurum: İhtar Yayınları, 1996), 98.

²¹³ Râzî, *Me’âlimü uşûli’-d-dîn*, 98.

²¹⁴ Râzî, *Me’âlimü uşûli’-d-dîn*, 91-92.

²¹⁵ Râzî, *et-Tefsîrû’l-kebir*, trc. Yıldırım Suat v.dğr. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988), 10: 408.

²¹⁶ Şeyh Müfid, *Evail’ul makâlat fi’l-mezâhibi’l-muhtârât*. 72; Krş. Şeyh Sadûk, *İtikadi’l-imamiyye*, 105.

1. İmamların, peygamberlerden üstün olmadıklarını ancak meleklerden üstün olduklarına inananlardır.
2. İmamların, hem meleklerden hem peygamberlerden üstün olduğunu, hiç kimsenin imamlardan üstün olmayacağını iddia edenlerdir. Bu görüşü Ğulat-ı Şîa mensupları savunmaktadır.
3. Meleklerin ve peygamberlerin daima imamlardan üstün olduğuna inananlardır.²¹⁷ Yani Şîa âlimleri bu konuda tam bir fikir birliğine varamamış ve çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır.

Şîa ekolü bu konuda Mu'tezile mezhebinin görüşünü paylaşarak meleklerin peygamberlerden daha üstün olduğunu ifade etmektedirler. Şîa'ya göre efdaliyet bakımından imam olan kişiler insanların en faziletleridir. Allah'ın peygamberi nasıl insanların en faziletli olanı ise de imamlar da böyledir. Mefdul olan biri nasıl peygamber olamıyorsa aynı şekilde imam da olamaz.²¹⁸

Şîi âlimlerin kendi kaynaklarında imam olan kişilerin Allah'ın peygamberlerinden daha üstün olduğu ifadeleri geçmektedir. Ayrıca bazı Şîi kaynaklarda, imam olanların Hz. Peygamber'den daha üstün olduğuna dair rivâyetler yer alır.

İmamiye Şîa'sı, imamların efdaliyeti konusunda fikir birliği içerisinde olmasına rağmen, imamların efdaliyetlerinin dereceleri konusunda ihtilaf mevcuttur.²¹⁹

Bu ihtilaf, peygamberler ile mukayese hususunda da meydana gelmektedir. Bu konuda üç farklı görüşe sahip oldukları anlaşılmaktadır: Birinci grup, Allah'ın peygamberlerinin, imamlardan faziletli olduklarını savunmaktadır.²²⁰ Örnek verecek olursak, bir rivâyette Ali er-Rıza'nın halife Me'mun'a veliaht olmayı kabul etmesi savunulurken,²²¹ Ali er-Rıza'nın aldığı vazife, Hz. Yusuf'un Mısır'da aldığı vazife ile

²¹⁷Şehrazat Zengin Karayılan, *Şîa Kelâmında İlahi Sıfatlar* (Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, 2010), 56.

²¹⁸Şeyh Müfid, *el-İfsâh fi İmame'ti Emîri'l- Mü'minîn*, (Kum: 1412), 37.

²¹⁹Bu hususta bkz. Müfid, *İfsâh*, 37; Mesudi, *İsbatu'l-vasiyye*, 278, 281.

²²⁰Müfid, *Evail'ul makâlat fi'l-mezâhibi'l-muhtârât*, 81.

²²¹Emin ile Me'mun arasındaki mücadele, Emin'in 198/813 de ölümüyle sona erer. Me'mun, ülkenin her tarafında hakimiyetini sağlar. Artık Abbasî devletinde onun dönemi başlamıştır. 201/816 yılına gelindiğinde ise Me'mun, Ali er-Rıza'yı veliaht atama kararı alır. Bu hadise, Abbasi hanedanı dışından birinin veliaht atanması nedeniyle büyük yankı bulur. Kaynakların aktardığına göre Me'mun, Ali er-Rıza'yı Merv'e davet ederek kendisine bilafeti teklif eder. O, bunu kabul etmez. Bunun üzerine kendinden sonra halife alınması için veliahtlığı kabul etmesini ister. Ali er-Rıza, önce bunu da reddeder; ancak onun

karşılaştırılmaktadır. Nebînin imamdan faziletli olduğu ve bir nebînin vazife almasının meşru görülmesinin, Ali er-Rıza'nın velihatlığının da meşruluğuna delil olduğunu ifade etmektedirler.²²²

İkinci grup, İmamların Ulu'l-âzm peygamberlerin dışındaki tüm peygamberlerden üstün olduğunu söylemektedirler.²²³ Bu görüşü savunan kişilere göre imamlar, Ulu'l-âzm olan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in²²⁴ haricindeki bütün peygamberlerden üstündürler. Bu düşüncede olan kişiler ihtimaldir ki fazilet konusunda imamları, bu saydığımız beş peygamber ile aynı konumda kabul etmektedirler.

Üçüncü grup ise, bunu daha da daraltarak imamların, Hz. Muhammed haricindeki bütün peygamberlerden üstün olduğunu söylemektedirler.²²⁵ Son görüşü iddia edenlerden birisi de Şeyh Müfid'dir. Bu konuda müstakil bir risale yazan Müfid, "hadisu tair"²²⁶ ve "mübahale" âyetini²²⁷ dayanak göstererek fazilet bakımından Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile aynı derecede olduğunu,²²⁸ Peygamber olanlar da dahil bütün insanlardan efdal olduğu görüşündedirler.²²⁹ Bu durumda ilim ve efdaliyette Hz. Ali'nin ve imamların Hz. Muhammed haricindeki peygamberlerden üstün olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır.

Şîa'ya göre; Hz. Ali, kendi döneminin en faziletli kişiydi. Bunu ispatlamak için de Peygamber'den bu hususta gelen mütavahir haberleri dayanak gösterirler. Mübahale âyetinde (Al-i İmran 3/61) Hz. Ali, Hz. Peygamberle eşit olarak bahsedilmiştir. Hz. Peygamber efdaldır; efdal ile aynı olan da efdaldır, derler. Hz. Ali'nin iman hususundaki önceliği, elinden mucizeler açığa çıkması, tüm savaflara katılması ve ilmini buna delil olarak kabul ederler. Hz. Ali'nin geçmiş peygamberlerle eşit fazilette olduğunu iddia ederler.

kararlılığı ve ısrarı karşısında veliahtlığa razı olur. Bkz. Küleynî, 11: 408; Müfid, İrşad, 11, 260; Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr es- Suyuti, (91 1/1505), *Tarihu'l Hulefa*, (Beyrut: 1977), 270; Meclisi, 49: 134.

²²² Bkz.Şeyh Sadûk, *İle'uş-şerayi*, 238.

²²³ Şeyh Müfid, *Evail'ul makâlat fi'l-mezâhibi'l-muhtârât*, 81.

²²⁴ Muhammed Taki b. Maksûd Alî el-Meclis-î Evvel el- İsfahânî el-Âmilî, *Biharü'l-envari-câmia li-düreri ahbari'l-eimmetü'l-ethar:el-kitâb ve'l müellif*, (Beyrût: 1983), 9: 33.

²²⁵ Meclisî, *Biharü'l-envari-câmia li-düreri ahbari'l-eimmetü'l-ethar el-Kitâb ve'l müellif*, 26: 273.

²²⁶ Ebû Osmân Amr b. Bahr Cahız, *el-Osmâniyye*, (Mısır:1955), 134.

²²⁷ Murtaza, *eş-Şâfi'lfi'l-imame*, (Tahran: 1987), 2: 254.

²²⁸ Şeyh Müfid, *el-İrşad fi ma'rifeti huçecillâhi ale'l-ibâd*, (Beyrût: 1993), 1: 170.

²²⁹ Şeyh Müfid, *Risâletun fi tafdüli emîri'l-mü'minîn*, (t.y.), 203.

İmâmet makamında olan imamların, Hz. Muhammed haricindeki diğer peygamberlerden daha bilgili olduğunu iddia ederler. Cafer es-Sâdık'tan gelen bir rivâyette hem Hızır hem de Hz. Mûsâ'ya yalnızca meydana gelmiş olan olayların bilgisinin verildiği, hâlbuki kendilerinin, hem meydana gelmiş olanı hem de meydana gelecek olan hadiseleri bilmekte oldukları yer almaktadır.²³⁰ Yani bu anlayışa göre imamların bilgi açısından peygamberlerden daha efdal daha üstün görüşü hâkimdir. Bunun gibi birçok rivâyet mevcuttur. Burada üstünlük meselesi açıklanırken Hz. Muhammed'i hariç tutmuşlardır.²³¹

Ebû Câfer'e göre; nebî, resûl ve imamlar, meleklerden daha efdaldir. Melekler ise masum olup, günahsızdırlar. Kendilerine emredilen işleri Allah'a karşı gelmeden yaparlar. Yemeyip, içmezler. Yiyecek ve içecekleri Allah'ı tesbih ve takdistir. Hayatlarında tat aldıkları şeyler ilimlerden kaynaklanır. Meleklerin arasındaki her sınıf, yaratılmışlardan bir cinsi muhafaza etmektir.²³²

Şîa, Hz. Muhammed'i bilgi yönünden üstünlük meselesinde hariç tutar. Ama bazı rivâyetler var ki bu rivâyetler de imamları ya Hz. Muhammed ile eşit tutuyorlar²³³ veyahut imamları daha üstün sayıyorlar. Onlara göre bunun sebebi, İmamların kendilerini diğer peygamberlerden üstün tutan bütün bilgiyi, Hz. Muhammed'den almış olmalarından dolayıdır.²³⁴ Bir rivâyette, Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden daha bilgili olduğu, Ali'nin ise ilmini ondan aldığı ifade edilmektedir.²³⁵

Şeyh Saduk, imamlarla nebî ve resûlleri aynı grupta değerlendirerek bunların meleklerden daha efdal olduğunu söylemektedir.²³⁶ Nebînin, melekten efdal olduğunu delillendirmek için birtakım âyetler (el-Bakara 2/30 31-33 el-Hicr 15/30) öne sürer. Ayrıca Şeyh Saduk, Allah'ın var ettikleri şeylerin muhtelif cinsleri arasında nebî, resûl ve imamlara münasib olan vaziyetin onların meleklerden daha efdal olduğunu da delillendirme sadedinde açıklamaktadır.²³⁷

²³⁰ Küleynî, *Usûlü'l-kâfi*, 1:204.

²³¹ Metin Bozan, "İmamiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/26 (Aralık 2006): 105.

²³² Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâti'l-imamiyye*, 104-106.

²³³Bkz. Saffar, 129. Krş. Etan Kohlberg, "*İmam and Community in the Pre-Ghayba Period*" *Authority and Political Culture in Shi'ism*, ed. Said Amir Arjomand, (New York: 1988): 27.

²³⁴ Bozan, "İmamiyye Şîa'sının Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", 105.

²³⁵ Küleynî, *Usûlü'l-kâfi*, 1:11

²³⁶ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâti'l-imâmiyye*, 104.

²³⁷ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâti'l-imâmiyye*, 105-106.

Ebû Câfer'e göre; nebî, resûl ve imam, meleklerden efdaldır. Melekler ise, günah işlemekten korunmuşlardır. Hiçbir zaman Allah'a karşı gelmezler, yemeyip içmezler ve Allah'ı tesbih ederler.²³⁸ Yani Ebû Câfer'in ifadesinden anlaşılabileceği üzere hüccetler meleklerden üstündürler.

Ayrıca Kerramiyye adlı grup, velilerin nebîden üstün olduğunu savunmaktadırlar.²³⁹ Şîa'nın bu meseledeki genel yaklaşımı şöyledir: İmamlar da peygamberler gibi nass ile tayin olmuşlardır. Seçim ile olmaz. Bundan dolayı imamları çok üstün görmekteyiz.

Ayrıca ulû'l-azm konusuna bakacak olursak, Lügatte "sabırlı, çalışkan ve kararlı kişiler" anlamına gelmektedir.²⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerden bazıları için "ulû'l-azm ifadesi kullanılmıştır. Bu terkipteki "a-z-m/ عزم" kavramı; âyetlerde işi ciddiye almak anlamında kullanılmıştır.²⁴¹ Güzel olan itaatir, makbul sözdür. "Durum (savaş emri) kesinlik kazanınca Allah'a karşı sadakat göstereceklerdi, onlar için hayırlı olacaktır. (Muhammed 47/21) O güzel son, çocuklarından layık olanlarla birlikte girecekleri adn cennetleridir; melekler de "Sabretmemize karşılık elde ettiğiniz esenlik daim olsun! Dünya yurdunun ardından ulaştığınız sonuç ne güzel oldu!" diyerek kapıdan onların yanına girerler." (Rad 13/23-24).

Her insanda olduğu gibi, insan olmaları sebebiyle, peygamberlerde de çeşitli meziyet ve niteliklerin bulunması doğaldır. Şüphesiz ki peygamberler, kullar için güzel ahlak ve örnekleri sergileyen kişilerdir. Bu bakımdan elçilerin diğer kullardan üstün oldukları hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Diğer taraftan meleklerden üstün oldukları hususunda da birçok âlimin ittifakı söz konusudur. Elçilerin aldıkları vazifenin zorluğu ve süresi, görevleri boyunca çektikleri sıkıntılar, peygamberleri kendi aralarında sınıflandırma fikrini akla getirmiştir.²⁴²

"İşte biz o elçilerden kimini kiminden üstün kıldık. Allah onlardan kimiyle konuştu, kimini de derecelerle yükseltti.(Bakara 2/253) âyetindeki ifadeden hareket edilerek elçiler arasında derece farkı olduğu fikri ortaya çıkmıştır. Allah İbrahim peygambere Hullet makamını, Davud peygambere krallık ve nübüvveti birlikte

²³⁸ Şeyh Sadûk, *Risâletü'l-i'tikadâtü'l-imâmiyye*, 104-106.

²³⁹ Abdülkâhir el-Bağdâdi, *Ehl-i Sünnet Akâidi Kitâbu usûli'd-dîn*, trc. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 200.

²⁴⁰ Muhammed Aruçi, "Ülû'l-Azm", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul, 2012). 42:294.

²⁴¹ Şık- Yürük, *Kelâm 4*, 45.

²⁴² Şaban Ali Düzgün, ed., *Kelâm El Kitabı*, 5. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 349.

vermekle mümtaz kılmıştır. Yine Süleyman peygamberin emrine cinleri ve kuşları vermekle, Hz. Muhammed'i bütün insanlığa ve cinlere elçi olarak görevlendirmekle seçkin kılmıştır. Ayrıca elçilerin elinde zuhur eden mucizelerin nitelikleri kendilerine inanan insanların az veya çok oluşuyla ilgili olarak çeşitli derecelerdir. Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderilmesi, Kur'ân mucizesinin kalıcı bir şekilde olması, O'na inanan insanların çok olması ve getirdiği mesajın kıyamet gününe kadar varlığını sürdürmesi diğer elçilerden faik bir derecede olduğunu göstermektedir.

Ul'ul-âzm özelliğini alabilmek için peygamberlerde bulunması gereken bazı şartlar vardır.²⁴³ Bunlar:

1. Kur'ân'da kendisinden övgü ile bahsedilen aile ve soydan gelmek
2. Allah tarafından söz almış olmak
3. Resûl olarak görevlendirilmek
4. Şeriat sahibi olmak
5. Allah'ın üstünlük verdiği kimseler olmak
6. Kitap sahibi olmak
7. Evrensel bir davete sahip olmak
8. İnsanlık tarihinde önemli ve kırılma yaratacak olayları başarmak

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre; Kur'ân-ı Kerim'de ismi olan yirmi beş elçiden beşi ul'ul azm peygamberdir. Zira bu beş peygamber, aldıkları ağır tebliğ ile görevlerini bıkmadan usanmadan azim ve kararlı bir şekilde yerine getirmişlerdir. Bu peygamberler: Hz. Muhammed, Hz.Nûh, Hz.İbrâhim, Hz.Mûsâ ve Hz.Îsâ'dır. Zikrettiğimiz bu elçiler diğer elçilere göre bir derece üstündürler.²⁴⁴

İmam Mâtürîdî'ye göre ulu'l-âzm Kur'ân'da geçen âyette "Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret."(Ahkaf 46/35) peygamberlerin gönderildikleri kavimlere karşı sabırlı olmalarıdır. Onların iftiralara, söyledikleri yalanlara, gösterdikleri eziyetlere karşı diğer insanlardan daha çok sabretmeleri gerekiyor.²⁴⁵ Diğer insanlara kötülöklere, işkencelere maruz kaldıkları zaman dinlerini gizleme ruhsatı verilmişken peygamberlere böyle bir ruhsat verilmemiştir. Ne olursa

²⁴³ Şık- Yürük, *Kelâm 4*, 48.

²⁴⁴ Mehmet Bulut, *Delilleriyle İslâm Akâidi İslâm İnanç Esasları*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2010).

²⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13:408-409.

olsun Allah'ın emrettiği dini tebliğ etme ile hükümlü olduklarından dinlerini gizleyemezler veyahut bu görevden kaçamazlar.

Mâtürîdî'ye göre peygamberler, sıkıntılar karşısında hiçbir yılgınlık göstermeden tebliğ görevini yerine getirmelidir. O, ulu'l âzm peygamberler olarak Hz. Muhammed, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa olmak üzere beş peygamberi zikretmektedir.²⁴⁶

Mâtürîdî, bu beş peygamberi ulu'l âzm olarak kabul etmesinin sebebini Te'vîlâtü'l Kur'ân'da uzun uzun izah etmektedir. Eserin ilgili kısmında o, Hz. Âdem ve Hz. Yunus örneğini vererek peygamberlerin sabırlı ve uyanık olması gerektiğini söylemektedir. Hz. Âdem hakkında "Biz onda yeterli bir kararlılık görmedik."(Tâhâ 20/115) âyetinde sabrın öneminden bahsedilerek Hz. Âdem'in pek kararlı görülmediği anlaşılmaktadır. Hz. Yunus hakkında ise "Sen Rabb'inin hükmüne sabret; balığın yoldaşı (Yûnus peygamber) gibi olma"(el-Kalem 68/48) denilerek kendisine izin verilmediği halde kavminin arasından ayrıldığı örnek verilmektedir.²⁴⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Fahreddin Razi, "ul'ul-âzm" ifadesini peygamberlerin hepsi için kullanarak bu konuda farklı bir anlayış benimsemiştir. Razî'ye göre; peygamberlerin tümü görevlerinde istekli ve çalışkandırlar. Tebliğ görevi için gayret sarf etmiş ve yaşadıkları sıkıntılara göğüs germişlerdir.²⁴⁸ Fakat Tâhâ 115. âyetindeki ifade tüm peygamberleri ulu'l-âzm görmeyenler tarafından delil olarak kullanılır. O ifadede Hz. Adem azim sahibi olmamak ile nitelendirilir: "Doğrusu bundan önce Adem'e emrettik, fakat unuttu ve biz onda bir azim (bir kararlılık) bulamadık." (Tâhâ 20/115) Âyete göre Razi'nin tüm peygamberleri "ul'ul-âzm" olarak nitelemesi yanlıştır.

Şîa'ya göre; Kur'ân-ı Kerim'den anlaşıldığına göre; peygamberlerin beşi haricinde diğer hiçbir peygamber din ve şariat getiremedi. Yalnızca beş tane peygamber ulu'l azm ve şariat sahibi idiler. Bu peygamberler; Hz. Nuh, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed olup diğer peygamberler, ulu'l azm peygamberlere uymuşlardır.²⁴⁹ Allah'ın da buyurduğu gibi "Dine ait hükümlerden, Nuh'a tavsiye ettiğini ve sana vahyettiklerimizi ve İbrahim'e, Mûsâ ve İsa'ya tavsiye ettiklerimizi size

²⁴⁶ Mâtürîdî Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13:409.

²⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*, 13:409-410.

²⁴⁸ Râzî, *Tefsiri Kebir*, 28: 31.

²⁴⁹ Allame Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, trc. Kadir Akaras - Abbas Kazimi (İstanbul: Kevser Yayınları, 1993), 190.

de gidilecek yol olarak bildirdi, açıkladı.”(Şura 26/12) eğer âyette geçen beş peygamberden başka peygamber şeriat sahibi olsaydı, muhakkak adları geçerd.

Şîa’ya göre; Allah, insanları hidâyete davet etmek için görevlendirdiği elçiler arasında, “İşte peygamberlerin bazısını bazısından üstün ettik ve bazılarını dereceler bakımından yücelttik.” (Bakara 2/253) âyeti gereği yanındaki derecelerden dolayı bir üstünlük vaz’ atmıştır. “And olsun ki bazı peygamberleri, bazılarından üstün kıldık.” (İsrâ 17/55) buyrulur. “Hani biz peygamberlerden söz almıştık; senden, Nuh’tan, İbrahim’den, Mûsâ’dan ve Meryem oğlu İsa’dan da. (Evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.

Allah bu sözü doğruları doğruluklarıyla sorumlu kılmak için aldı. Kâfirler için de çok acıklı bir azap hazırladı.” (Ahzab 33/7-8) buyrularak, yine Hz. Muhammed ile birlikte Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. İsa gibi elçiler zikredilmektedir. Bu beş elçiye “Artık sen de peygamberlerden azim sahibi olanlar nasıl sabrettilerse sabret.”(Ahzab 33/35) âyetinde açıklandığı üzere Ülü’l-azm diye denilir ki bu peygamberler şeriat sahibidir ve mertebeleri diğer elçilerden üstünlük yönünden ileri olanlardır.²⁵⁰

Şîa’ya göre Hz. Muhammed elçilerin hepsinden en üstün olan peygamberdir. Allah katındaki mertebesi en büyük olan elçidir.²⁵¹ “O, bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.”(Enbiya 21/107), “Bütün insanlara, İlahî bir lütufla müjdeci, azapla da korkutucu olarak irsal edilmiştir.”(Sebe 34/28).

Ca’fer es-Sâdık’a göre; nebî ve resûllerin efendileri beş kişiden meydana gelmektedir. Bu peygamberler ise; Hz. Nuh, Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi ul’ül-âzm peygamberlerdir. Vahiy değirmeni bu peygamberlerin eksenini etrafında dönmektedir. Allah’ın Resûlü, Âdemoğullarının efendisi miydi, sorusuna Ca’fer es-Sâdık, yemin olsun Allah’a ki Hz. Muhammed O’nun yarattığı tüm mahlukatın efendisi idi; Allah, Hz. Muhammed’den üstün bir varlık yaratmadı, tarzında cevap vermiştir.²⁵²

Şîa’ya göre, Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusu ve Allah’ın yaratmış olduğu en şerefli kuldur. Aynı zamanda Allah’ın göndermiş olduğu peygamberler

²⁵⁰ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik*, 259.

²⁵¹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik*, 260.

²⁵² Mehmet Atalan, *Şîiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca’fer es- Sâdık’ın Yeri*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 103.

arasından en üstünüdür.²⁵³ Hz. Ali şöyle buyurdu: Allah Hz. Muhammed’den daha efdal ve hayırlı bir varlık yaratmamıştır. Mûsâ Kazım’a göre; Hz. Muhammed, Allah’ın mebus kıldığı peygamberlerin en üstünüdür.²⁵⁴

Netice itibariyle Ehl-i Sünnet ve Şîa’ya mensup alimlerin eserlerini incelediğimizde her iki ekol Hz. Muhammed’in peygamberliğinin diğer peygamberlerden üstün olduğunu kabul ederek ortak düşüncelerini eserlerine yansıtmışlardır. Fakat, Eş’arî alimlerinden bazı isimler meleklerin üstünlüğünü ve Şîa mezhebi de imamları meselenin içine katmışlardır. Ayrıca her iki ekol de beş peygamberi ul’ul azm peygamber olarak nitelemişlerdir.

1.9. Kadınların Peygamberliği

Ehl-i Sünnet ve Şîa ekolleri, Resûllerin erkek olduğu konusunda fikir birliği içerisindeyler. Kadınlardan Nebî gelip gelmediği hususu tartışmalıdır. Eş’arî, “Hani bir vakit melekler; ‘Ey Meryem, Allah seni seçti, seni tertemiz büyüttü, seni âlemlerin Kadınları üzerine mümtaz kıldı demişti.’”(Ali İmran3/42); “Ona (Meryem’e) ruhumuzu (Cibrîli) gönderdik.”(Enbiya 21/91) gibi âyetleri delil göstererek Hz. Meryem’in nübüvvet vazifesi ile vazifelendirildiğini ileri sürmüştür. Bu konuda Eş’arî âlimleri, kadınlardan nebî gönderildiğini fakat resûl gönderilmediğini söylemişlerdir. Eş’arî âlimlerine göre nebî ile resûl kavramları birbirinden farklıdır. Çünkü Eş’arî âlimlerince Nebî, tebliğ görevi ile görevlendirilsin veya görevlendirilmesin şahsına vahiy gönderilendir. Resûl ise, şahsına mesaj gönderilmesiyle birlikte aynı zamanda tebliğ ile de vazifeli olan kimsedir.

Bu konu üzerinde üç çeşit görüş ortaya çıkmıştır:²⁵⁵

1. Kadınların elçi olarak görevlendirilmesini mutlak olarak kabul etmeyenler,
2. Kadınların elçi olmasını imkân dâhilinde görerek bu duruma hiçbir şeyin mani olmayacağını savunanlar,
3. İlk iki düşünce karşısında sükût etmeyi seçip bir tercihte bulunmayanlardır.

²⁵³ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 325.

²⁵⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Ya’kub b. İshak el-Küleynî, *Usul-u kâfi*, (t.y.), 226-440.

²⁵⁵ Ömer Fidanboy, *Nübüvvet Tartışmaları- Ebû'l- Hasan el-Eş'ari ve Ebû Ali el-Cübbai Örneği* (Yüksek Lisans, Dicle Üniversitesi, 2018), 77.

Mâtürîdî'ler, kadın olmanın, peygamber olarak gönderilmeye engel teşkil edeceğini çünkü peygamberliğin hak olan dine davet etmek için ortaya atılmayı gerektirdiğini, hâlbuki kadınlığın tesettürü yani örtünmeyi gerektirdiğinden dolayı buna aykırı olacağını söylemişlerdir.

Nübüvvet, doğası gereği kadınların tabiatından ziyade erkeklerin tabiatına daha uygundur. Allah tarafından bu vazifeye erkeklerin seçilmesinin hikmeti vardır. Davet görevini yerine getirebilmek için insanlarla bir arada bulunmak gerekir. Onlarla açık ve gizli şekilde görüşmek, uzak yerlere tebliği ulaştırmak için seyahate çıkmak, inkârcıların kötü muamelelerine karşı başa çıkmak ve buna benzer problemlerden dolayı kadından ziyade erkekler peygamberlik görevi ile görevlendirilmiştir. Zira kadın gerek ruhi açıdan gerekse fiziki açıdan erkeklere göre daha naziktir. Bir de peygamberin savaşta komutanlık yapması O'na uyanlara emir vermesi veya nehiylerde bulunması aralarında anlaşmazlık çıktığı durumlarda hakemlik yapması gereği de ortadadır. Bunlara rağmen kadın peygamber olsaydı. Bazı kavimler onun liderliğini istemeyip tâbî olmazlardı. Kadınlar, yaratılışları gereği hayız, gebelik, doğum gibi özel hallere maruz kalarak acı çekmek durumundadırlar. Bunların dışında çocuklarıyla ilgilenmeleri de kadınların nübüvvet vazifesini tam olarak yapabilmesini zorlaştıran²⁵⁶ faktörlerden sayılabilir. Mâtürîdî âlimlerin, kadınların peygamber olmasını engelleyen bazı davranışları ileri sürerek ve bu davranışların kadınların fitratı gereği yapamayacağından hareketle peygamberlerin erkek olması üzerinde ısrarla durduklarını söyleyebiliriz.

Ebû'l-Berakat en-Nesefî de peygamberin erkelerden olacağını söylemiştir. el-Umde eserinde kadınlığın tebliğe davet etmeye ters düştüğünü el-İtimad eserinde ise buna ek olarak kadınların evlerinde oturmakla emrolunduğunu söylemektedir.²⁵⁷ Son söylediğini neye dayandırdığı tam olarak bilinmemekle birlikte Ahzab suresi 32-33. âyetlere dayandırdığını söyleyenler vardır. Bu âyet ve öncesinde Allah'ın, peygamber hanımlarına hitap ederek onların diğer kadınlardan herhangi biri olmadıklarını Allah'tan korkarak ecnebî adamlarla konuşurken alımlı bir sesleniş ile konuşmamalarını, evlerinde oturarak eski cahiliye adetlerinde olduğu gibi açılıp saçılmamalarını, zira kalplerinde hastalık bulunan kimselerin ümide kapılacağını bildirmiştir. (Ahzab, 33/32-

²⁵⁶ Ömer Aşkar, *er-Resûl ve'r-Risalat*, (Beyrût:1985), 85.

²⁵⁷ Ebû'l Berekât Ahmet b. Mahmûd en-Nesefî, *İslâm İncasının Ana Umdeleri ("el-Umde" Tercümesi)*, trc. Temel Yeşilyurt (Malatya: Kubbealtı Yayınları, 2000), 30.

33). Fakat Ebû'l-Berekat en-Nesefî'nin kadınlara yönelik değerlendirmesini âyet ve hadislerin yorumlarından ziyade yaşadıkları dönemdeki toplumun kadınlara biçtiği değer yargılarını yansıttığı kanaatindeyiz. Anlaşıyor ki burada Peygamber hanımlarının bazı davranışlarına yönelik bir takım düzenlemeler mevzu bahistir.²⁵⁸

Ebû Yusr Muhammed Pezdevî, Usûlü'd-dîn isimli eserinde bu konuya değinmiştir. O Hz. Âdem'in peygamberliği konusunu açıklarken peygamberlerin cinsiyeti konusuna fazla girmemiş ve sadece "Gerçekte Allah bayanlardan elçi peygamber görevlendirmemiştir" diyerek bütün peygamberlerin erkeklerden olduğunu, kadınlardan hiç kimsenin peygamber olarak gönderilmediğini belirtmiştir.²⁵⁹ Yine başka bir Mâtürîdî kelâm cısı olan Ferganalı Ali b. Osman el-Ûşî, el-Emâlî isimli eserinde "Bayanlardan kesin olarak elçi olması mümkün değildir; kölelerden de peygamber çıkmamıştır." diyerek peygamberlerin sadece erkeklerden olduğunu vurgulamıştır.²⁶⁰ Onları bu düşünceye iten asıl nedenin, Hz. Peygamber'den önce de erkeklerden başkasının peygamber gönderilmediğini bildiren nasların olduğu düşüncesindeyiz. Peygamberlerin sadece erkeklerden olabileceğini ileri sürenler iddialarını kanıtlama konusunda şu âyetlere yer verirler: "Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahiy ettiğimiz erkeklerden başkasını göndermedik." (Yusuf 12/19), "Biz, senden önce de, kendilerine vahiyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlerden sorunuz" (Nahl 16/43).

Ebû'l-Hasen el-Eş'arî, Mâtürîdî'lerin iddialarını delillendirmek için başvurdukları "Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahiy ettiğimiz erkeklerden başkasını resûl göndermedik."(Yusuf 12/19) âyetine dayanarak nebîler gönderildiğini, ancak resûller gönderilmediğini ileri sürmüşlerdir.²⁶¹ Dolayısıyla Eş'arî âlimlerin, nasları dayanak göstererek kadınların resûl olarak gönderilmeyeceğini fakat nebî olarak gönderilebileceği kanaati taşıdıklarını söylemek mümkündür.

²⁵⁸ Selim Özarlan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2016): 110.

²⁵⁹ Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 135.

²⁶⁰ Ferganalı Ali b. Osman el-Ûşî, *el-Emâlî (Aiiyyü'l-Kârî'nin Şerhu'l- Emâil'si ile birlikte)*, (İstanbul, t.y.), 21.

²⁶¹ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti 'ş-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, 174.

Fahreddin er-Razi, bu âyetin Allah'ın insanlara peygamber olarak kadın göndermediğine delalet edeceğini söyleyerek Eş'arî'ye muhalefet etmiş ve Mâtürîdiler gibi düşünerek onlarla aynı iddiayı paylaşmıştır.²⁶²

Eş'arî âlimler, Kitapta ismi geçen Hz. Mûsâ peygamberin validesine vahyedildiğini bildiren ve Hz. Meryem'e Cebrâil'in elçi olarak gönderilişini konu edinen âyetleri dayanak göstererek kadınların da peygamber olabileceğini iddia etmişlerdir. “Mûsâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize (Nil nehrine) bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik/vahyettik.” (Kasas 28/7) Bir zaman, vahyedilecek şeyi annene (şöyle) vahyetmiştik/bildirmiştik: Mûsâ'yı sandığa koy; sonra onu denize (Nil'e) bırak” (Tâ hâ 20/38); “O esnada hanımı ayakta idi ve (bu sözleri duyunca) güldü. O'na (Sare) da İshak'ı ve İshak'ın ardından da Yakub'u müjdeledik. (İbrahim'in karısı): Olacak şey değil, Ben bir koca karı bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey! Dedi. (Melekler) dediler ki: Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye layıktır, iyiliği boldur.” (Hûd 11/71-73); “Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.” (Âl-i İmrân 3/42); “(Resûlüm!) Kitap'ta Meryem'i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Meryem, onlarla kendi arasında bir perde çekmişti. Derken biz ona ruhumuzu (Cebrâil'i) gönderdik de o, kendisine tastamam bir insan şeklinde göründü. Meryem dedi ki: Senden çok esirgeyici olan Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan sakınan bir kimse isen (bana dokunma). Melek: Ben, yalnızca, sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamam için Rabbinin bir elçisiyim, dedi. Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir. Melek: Öyledir, dedi; (zira) Rabbin buyurdu ki: Bu bana kolaydır. Çünkü biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, hüküm ve karara bağlanmış (ezelde olup bitmiş) bir iş idi...” (Meryem 19/16-21).

Fahreddin er-Razi, Hz. Meryem'e Cebrâil'in elçi olarak gönderilmesi meselesini yorumlarken bu meselenin onun peygamber olduğu şeklinde değerlendirilemeyeceğini ve aksine Hz. Meryem'in bir kerameti ya da Hz. İsa için bir irhas olabileceği

²⁶² Razî, *Me'âlimü uşûli'd-dîn*, 230.

düşüncesini taşımaktadır.²⁶³ Bundan dolayı Eş'arîlerin bu konudaki iddialarına katılmamaktadır.

Müslüman âlimlerin çoğunluğu, Hz. Mûsâ'nın annesinin nebî ve peygamber olmadığı konusunda görüş birliği içerisindeyler. Âyette geçen vahiy ile peygamberlere gelen vahiy kastedilmemiştir. Fahreddin er-Razi, 'kadın, hâkim olmaya, devlet başkanı olmaya hatta İmam Muhammed b. İdris eş-Şafii'ye göre, "kendi zatını başgöz etmeye bile yetkili değilken elçi olacağını nasıl aklından geçirebilir." diyerek kadınların peygamberliğinin mümkün olamayacağını beyan etmektedir.²⁶⁴ Mâtürîdî kelâmcıları gibi²⁶⁵ Eş'arî kelâmcıları da devlet başkanının özelliklerini sayarken erkek olmaları gerektiğini, kadınların devlet başkanı olmalarının caiz olmadığını ifade etmişlerdir. Kelâmcılar, özellikle Eş'arî kelâmcısı Cüveynî, kadınların devlet başkanı olamayacağını söylemekle birlikte kadı olma hususunda uzlaşmaya varılmadığının²⁶⁶ da peygamberlerin kadınlardan da olabileceği söyleminin, bugün kadınların devlet başkanı, hâkim ve imam olup olamayacakları tartışmasıyla doğrudan bir ilişkisi bulunmadığını gösterdiğini söylemektedir. Zira adları zikredilen Eş'arî kelâm âlimleri, kadınların devlet başkanlığı yapmalarına ve hâkimlik yapmalarına sıcak bakmamakta hatta kabul etmemektedirler. Öte yandan "Biz, senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik." (Nahl 16/43; Enbiya 21/7) âyeti de kadınların peygamber olamayacağına işaret etmektedir. Ayrıca Kur'ân'da vahiy kelimesi, her zaman peygamberlik anlamına gelmemekle birlikte çeşitli mânalarda kullanılmıştır:²⁶⁷

1. Hz. Zekerriya peygamberin milletine açıkladığı vahiy; alâmet mânasındadır; "Zekerriya, mabetten kavminin karşısına çıkarak, onlara "sabah akşam tesbihte bulunun" diye işaret etti/ vahyetti."(Meryem 19/11).

²⁶³ Razî, *Me'âlimü usûli'd-dîn*, 199.

²⁶⁴ Razî, *Me'âlimü usûli'd-dîn*, 52.

²⁶⁵ Mâtürîdî kelâmcılardan Sabûni ve İbn Hümmam, imarnın ya da devlet başkanının erkek, hür, akılcıbalığ, adalet sahibi, İlim sahibi ve Kureyş kabilesine mensup olmasını gerekli bulurlar. Sâbûnî Nureddin, *el-Bidâye fi Usûli'd-dîn Maturidiyye Akaidi*, 57; İbn Hümmam, *el-Müsâyere*, 273-274; İbn Ebû Şerif, *el-Müsâmera*, 273-274.

²⁶⁶ Ebî Meâlî Abdülmelik el-Cüveynî, *Kitâbü'l-irşâd kavâti'l-edilleti' fi Usuli'l-i'tikad*, 1413. 359; Razî, *Me'âlimü usûli'd-dîn*, 52; Sa'duddin Mesud b. Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu'l-akaid*, 72. Eş'ari Kelâmı'nın kurucu olan Ebû'l-Hasan ei-Eş'arî, *el-İbane an Usuli'd-Diyâne*, (thk. Beşir Muhammed Uyûn, Şam: 1413/1993, 168-179) ve *Kitabü'l-lüma' fi'r-red alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, (thk. Hammude Garabe, Mektebe Ezheriyye li't-Türâs, (Kahire: trs.), 130-134) isimli eserlerinde imamet konusunu ele aldığı halde İmamın yani devlet başkanının niteliklerine hiç değinilmemiştir.

²⁶⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûli*, (Ankara:1985), Gölcük-Toprak, *Kelâm*, 299-300.

2. İns, cin iblislerin birbirlerine ve kendi dostlarına yaptıkları vahiydir; telkin, teşvik, fısıldamak, gizlice söylemek anlamındadır. “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. (Bunlar), aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar/ vahyederler.” (En’am 6/112).
3. Cansız yeryüzüne/arza ve gökyüzüne (semaya) hitaben vaki olan vahiy; bildirmek mânâsıdır. “İşte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle/ vahyetmesiyle bütün haberlerini anlatır.”(Zilzâl 99/4) “Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti/ bildirdi.”(Fussilet 41/12)
4. Bal arısına vahiy; fitri ilham, içgüdü, sevk-i tabii mânâsıdır. “Rabbin bal arasına şöyle ilham etti/ vahyetti: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.”(Nahl 16/68)
5. Hz. İsa’nın Havârilere ve Hz. Mûsâ’nın annesine vahiy; ilham etmek ve bildirmek mânâlarına gelmektedir. “Hani bir de “Bana ve Peygamberime iman edin” diye Havârilere ilham etmişim/ vahyetmişim.”(Maide 5/11).

Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi vahiy kelimesi Kur’ân’da her zaman peygamberlik anlamında kullanılmamıştır. Vahyin lügat anlamı dikkate alındığında onun, Allah tarafından işaret ve bildirmek, başkaları (Zekeriyya, insan ve cin şeytanları) tarafından işaret ve bildirmek şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Gerçekte vahiy, Allah tarafından gizli ve hızlı işaret ve bildirmeye isim olmuştur. Bu sebeple, Allah’tan başkaları hakkında kullanılan vahiy, hakiki vahiy olarak anlaşılmamıştır.²⁶⁸

Mûsâ’nın annesine vahyedildiği bildirilen âyette geçen “vahiy” ile ne kastedildiği hususunda çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bunlardan birincisi, söz konusu vahiyden Hz. Mûsâ peygamberin validesinin rüyası söz konusu edilmiştir. Bu düş Mûsâ peygamberin sandığa yerleştirilip, suya koyulması ve tekrar Allah’ın Mûsâ peygamberi validesine kavuşturacağı tarzında yorumlanmıştır. İkincisi, Hz. Mûsâ’nın validesinin gönlüne hızlı bir şekilde sakıt olan mutlak bir hüküm kastedilmiştir. Çünkü içinde olduğu bir vakıa hakkında bir yargıya varmak isteyen bireyler için, o düşündüklerinden kurtulmaya en mütenasip düşünce oluşur; zihne gelen bu şeye vahiy denir. Üçüncüsü, ilham demek

²⁶⁸ Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, 117.

istenmiştir. İlham ise, ‘akla gelen, kalbe galip âlim şey, kesin karar’ mânasına gelmektedir.²⁶⁹

Dördüncüsü, belki de bu husus yani Mûsâ’nın annesinden yapması istenen şeyler, o zaman mevcut olan Hz. Şuayb ve benzeri peygambere vahyedilmiştir. O da bunu Hz. Mûsâ’nın annesine ya bizzat sözlü olarak, ya da haber göndererek bildirmiştir. Allah’ın şu sözünde olduğu gibi: “Hani bir de “Bana ve Peygamberime iman edin” diye Havârilere ilham etmişim/ vahyetmişim.” (Maide 5/111).

Beşincisi, belki de Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub gibi, önce gelen elçiler, bu işin bu şekilde meydana geleceğinin bilgisini aktarmışlardı. Bu bilgi de Hz. Mûsâ’nın annesine ulaşmıştı. Altıncısı, belki de Yüce Allah, aynen Hz. Meryem’e “O (Cebrâil) (Meryem’in) kendisine tam bir insan şeklinde görünmüştü” (Meryem 19/17) âyetin mealinde belirtildiği şekilde, Cebrâil meleğini yollaması tarzında, elçilik mevzu bahis olmadan, Hz. Mûsâ peygamberin validesine de bir haberci yollamıştır. Âyette geçen “ma yuha” ifadesi “annene vahyedilmesi gerekli olan şeyi vahyettik” demektir. Bu hadise çok büyük ve önemli olduğu için bildirilmesi/ vahyedilmesi gerekli olmuştur. Bu husustaki sahih, yararlı olan şeyi kavramak sadece vahiy ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bu vahiy/bildirim gerekli olmuştur.²⁷⁰ Bütün bu yorumların tamamı Hz. Mûsâ’nın annesinin dolayısıyla kadınların peygamber olarak gönderilmediklerini, başka bir ifadeyle peygamberlere özgü olan vahye mazhar ve muhatap olmadıklarını göstermektedir.²⁷¹

Şîî âlimlerden Tabersi’nin kabul ettiği bu hadiste geçen Peygamber (s.a.v) tüm kadınlar arasında birkaç kadını en mükemmel kadın olarak tanıtmıştır. Bu hadis üç şekilde rivâyet edilmiştir.²⁷²

Ehl-i Sünnet ekolünün, Buharî, Müslüm gibi birçok kaynağında bu rivâyet iki mükemmel kadına işaret ediyor; bunlardan biri, Hz. Meryem, diğeri ise Hz. Asiye’dir.

Diğer bazı rivâyetlerde Hz. Hatice’nin ismi ilave edilmiş ve neticede dört mükemmel kadının ismi gündeme gelmiştir.²⁷³

²⁶⁹ Razî, *Me ‘âlimü uşûli ‘d-dîn*, 52-53.

²⁷⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmidî ‘t-tenzîl ve uyûni ‘l-ekavil fi vücûhi ‘t-te’vîl* 3: 63-64; Razî, *et-Tefsîrû ‘l-kebîr*, 12: 53.

²⁷¹ Özarlan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, 118.

²⁷² Hüseyin Bustan, *İslâm ve Cinsiyet Farklılıkları*, trc. Cafer Derbendi (İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014), 131.

Üzerinde durulması gereken konu şudur: Kadınlardan bazıları kemalin en yüksek mertebesine erişmiştir. Bu kadınlar Şîa'ya göre peygamberlik vazifesi ile vazifelendirilmemiştir. Şu halde peygamberlik, öz itibariyle kemale erme ve manevi seyr ve sülûk aşamalarından biri değil, salık insanın bazı yüksek manevi seviyelere yükselmesi ile verilebilecek bir görevdir. Ayrıca bu görevin sosyal bir boyutu olduğu için, Allah, bu görevi kadınlara vermemiştir; Çünkü erkekler bu görev için daha uygun yapıdadır. Bundan dolayı kadınların peygamberlik görevinden mahrum bırakılmaları, kadınların yüksek manevi derecelere ermeleri bağlamında kapasitelerine aykırı bir durum olarak görülmez. Nitekim Ehl-i Beyt İmamlarının da peygamberlik ile görevlendirilmemeleri, bu imamların peygamberlere nispeten manevi noksanlıklarını ifade etmez.²⁷⁴

Risâlet vazifesi, kesin mânası gözetilmeksizin erkeklere özgü olmuş ve resûller arasında kadınlar yer almamıştır.²⁷⁵ Kur'ân-ı Kerim'in üç âyetinde Hz. Muhammed'e şöyle buyuruyor: Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.(Yusuf 12/109)

Tabatabaî, Kur'ân'da "irsal" yani gönderme kavramının, Nebîler için de kullanıldığı ve Resûllere özgü olmayacağını söyleyerek, kadınların nebî olabileceğini gösteren âyetlerin, kadınların risâlet görevininin reddedilmesinin yanında nübüvvetin de kabul edilmediğine alâmet olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁶

"Senden önce de şehir halkı içinden seçip kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber göndermedik. İnkârcılar yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Sakınanlar için âhuret yurdu elbette daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? (Yusuf 12/109) Şîî âlim Tabersî bu âyetten hareket ederek, kadınların nübüvvet görevi ile görevlendirilmediği düşüncesini bildirmektedir.²⁷⁷

²⁷³Son nakle göre hadisin metni şöyledir: "Erkeklerden birçokları kemale ermiştir. Ancak kadınlardan Firavun'un eşi Asiye, Huveylid kızı Hatice ve Muhammed Kızı Fatıma'dan başka kimse kemale ermemiştir." Taberî, *Camîu'l-Beyân fi tefsiri'l-kur'ân*, 3: 358. Yine bk. Tabersî, *Mecmau'l-beyân fi tefsiri'l-kur'ân*, 10: 6.

²⁷⁴Ehlibeyt İmamlarının geçmiş peygamberlerden üstünlüğü konusunda bk Şeyh Müfid, *Evail'ul makâlat fi'l-Mezâhibi'l-Muhtârât*, 70-71 ve 177-178.

²⁷⁵ Bustan, *İslâm ve Cinsiyet Farklılıkları*, 146.

²⁷⁶ Bustan, *İslâm ve Cinsiyet Farklılıkları*, 153.

²⁷⁷ Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fi tefsiri'l-kur'ân*, 5: 412.

Şevkanî'ye göre; kadınlardan elçi geldiğini kabullenen kişi mensubu oldukları toplulukları davet ettikleri bir tebliği te'yid etmek üzere onlara bir delil getiremez. Zira o, insanlara vahyedilen şey kendi zatlari ile alakalı konulara dairdir. Bu mânada vahiy hadiste açıklanan Allah'ın rızasını kendisini ziyarete giden bir adam ile²⁷⁸ İsrailoğullarından imtihan ettiği üç kişiye vahiy gibidir.²⁷⁹ Bu kimselere melek gelip, Allah'ın o kişilere melek aracılığı ile seslenişi sonucunda nebî oldukları ret ettiğimiz gibi kendilerine vahiy gönderilen kadınların nebî olacağını iddia edemeyiz.²⁸⁰

Şevkanî, "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler de ancak şehir halkından kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkeklerdi. Şimdi o yerde dolaşmıyorlar mı? Kendilerinden önce gelip geçenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bir baksalar ya! Elbette ahiret evi korunanlar için daha hayırlıdır. Hala aklınızı kullanmayacak mısınız?"(Yusuf 12/109) Âyet, Allah'ın kadınlardan ve cinlerden kimseyi nübüvvet görevi ile görevlendirmedine işaret etmektedir. Bu, Havva Asiye ve Mûsâ'nın validesi ve Meryem'in nebî olduğunu söyleyenlerin iddialarını kabul etmemektedir. Ayrıca kadınlardan nebînin gelmeyeceği, Araplar tarafından kabul görmeyen bir hakikattir.²⁸¹

Kadının peygamberliği, onun biyolojik açısından kuvvetsiz bir yapıda olması ve meşakatlere dayanma kuvvetinin zayıf olması nedeniyle vuku bulmamıştır. Fakat kadınların peygamberlik vazifesi ile vazifelendirilmediği iddiasını savunmak, kadınların tamamen kuvvetsiz ve yeteneksiz oldukları, haklarını sınırlandırıcı ve dışlayıcı gibi yanlış mânada yorumlanmamalıdır. İslâm dini kadınının haklarını dengeli bir şekilde muhafaza etmiştir. Onların biyolojik ve psikolojik bakımından çok yönlü olan yapısını, halkın politik, sosyolojik yapısını, kötü niyet güden kişilerin durumunu dikkate alarak onların iffet ve ahlaklarının muhafaza edilmesine önem vermiştir. Öte yandan haklarını ve özgürlüklerini muhafaza etmiş, nazik yapılarını dikkate alarak güç yetirmeyecekleri ve başarılı olamayacakları nübüvvet ve idare gibi ağır vazifeleri onlara yüklememiştir.²⁸²

²⁷⁸ Hadîs-i şerifte başka bir yerde bulunan dîn kardeşini ziyaret için çıkan bir adama Allah'ın melek gönderip, onun vasıtasıyla ona hitap ettiğia anlatılır. bkz. Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 2:292.

²⁷⁹ Müslüm Ebû'l-Hüseyn, *Sahihu Müslim (el-Cami'us-Sahih)*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 4:2275. Buhârî, *Kitâbu'l-Enbiyâ*, 4:208

²⁸⁰ Muhammed Ali eş-Şevkanî, *Fethu'l-Kadir: el- câmi'beynefenneyi'r- rivâye ve'd-dirâye min' ilmi't-tefsîr*, (Mısır: Matbaatu Mustafa el- Babi el-Halebi: 1383), 3: 399.

²⁸¹ Şevkanî, *Fethu'Kadir: el- câmi'beyne fenneyi'r- rivâye ve'd-dirâye min' ilmi't-tefsîr*, 3: 60.

²⁸² Sönmez, *Nübüvvet Tartışmaları*, 127.

Netice itibariyle kadınların peygamberliği konusunda Ehl-i Sünnet mezhepleri kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Şâa ise kadınların peygamberliğini kabul etmeyerek Mâtürîdî mezhebi gibi hareket etmiştir.

1.10. Nübüvvetin Ulaşamadığı Kimselerin Durumu

“Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtılmışsa kendi aleyhine sapıtılmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.” (İsrâ, 17/15). Mâtürîdî’ye göre bu âyet, insanların neyin doğru, neyin yanlış olduğunu, neyin zararlı, neyin faydalı olduğunu bilmek için bir uyarıcıya ihtiyaç duydukları anlamına gelmektedir. Bundan dolayı Allah, insanlara bir uyarıcı göndermiştir. İnsanlar aslında gerçekleri akıl ve duyu organları suretiyle idrak edebilir. Ancak Allah insanlara lütfunun ve rahmetinin gereği olarak uyarıcı göndermiştir.

Ebû Mansur el-Mâtürîdî’ye göre, beşerin mesuliyetinin koşulu yalnızca dinin varlığı olamaz. Din gelmezden evvel de kul yalnızca akıyla Allah’a inanarak, ona şükrande bulunmak mecburiyetindedir. Din davetini alamayan insanlar, İslâmi çağrının ulaşmamasını sebep göstererek dini mesuliyetten özgür bırakılamaz. Bu insanlar akılları olduğu müddetçe, şahsi irade ve aklî gayretleriyle Allah’ın mevcudiyetine ve vahdaniyetine iman etmek, akıl yoluyla anlaşılacak olan tüm güzel eylemleri yapmak ve kötü davranışlardan imtina etmek ile sorumludurlar. Bu şekilde davranan insanlar selamete kavuşacak, bu şekilde davranmayan insanlar ise ahirette ateşe atılacaklardır. Çünkü temyiz çağına gelen her insan, uygun koşullarda âlemde var olanlar hakkında tafekkür etmek yoluyla Allah’ın mevcudiyetini ve vahdaniyetini tanıyacak, yeterli bilgi düzeyine ve olgunluğa ancak bu şekilde ulaşacaktır.²⁸³

Mâtürîdî ve Semerkantlı bilginler delil olarak bazı nasları ileri sürmüşlerdir. Bunlardan biri “Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar.” (Nuh 71/1) şeklindeki âyettir. Âyet, onlara göre kendilerine uyarıcı bir peygamber gelmeden önce insanların iman etmesi gerekli olduğunu göstermektedir. Şâyet onlara iman etmek gerekli olmasaydı, uyarıcı peygamber gelmeden önce kendilerine gelecek olan azaptan güvenlikte olmaları ve azapla korkutulmamaları gerekirdi. Kendilerine peygamber

²⁸³ Pezdevî, *Usûlü’l-din* 207; Nesefî, *Tefsîretü’l-edille*, 1:453-457; a. mlf. *Bahru’l-keâm*, 4-8; İbnü’l-Hümmam, *e-İmüsâyere*, 165-166; Beyâzîzâde, *İşârâtü’l-merâm*, 74-82; Reşîd Rıza, *Tefsîru’l-menar*, 1: 338; Ahmed Şükrü Muvaffak, *Ehlü’l-fetre*, 74-76.

gelmeden önce azapla tehtit edildiklerine göre bu, onlara imanın gerekli olduğuna ve kendilerine peygamberler gönderilmese bile tevhid inancını terk ettikleri takdirde azaba maruz kalacaklarına delalet eder.²⁸⁴

Mâtürîdî'ye göre Allah'ın varlık ve sıfatlarının bilgisi Allah tarafından gönderilen peygamberin öğretmesi ile olsaydı bu bilgileri akılda yaratmak ve bu konuda akılı muvaffak kılmak suretiyle kullara olan minnetin Allah tarafından değil, peygamberlerden olması gerekirdi. Ayrıca nesnelere ilişkin hüsün ve kubuhun akılda var olması gibi fiillerin hüsün ve kubuhu da vardır. Bundan dolayı fiillerin emredilmiş ve nehyedilmiş olduğu bilinmelidir. Bunun içindir ki Allah'ı bilmede, O'nu tanımama gibi bir bahane üretmezler. Görüldüğü üzere Mâtürîdî âlimlerine göre, Allah insanları aklını kullanarak vahdaniyetini bilecek bir fitrat üzere yaratmıştır. O, "Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın." (Nisâ 4/165) âyeti delil göstererek ibadetlerde hüccetin din, bunları bilmenin yolunun da peygamberler olduğunu bildirir. Allah'ı tanıma yolunun ise akıl ile olacağını söylerler. Çünkü aklın temel görevi, Allah'ı bilmektir. Bu konuda mazaret üretmezler.²⁸⁵

Mâtürîdî alimlerin görüşlerini incelediğimiz zaman Allah'ın varlığı ve sıfatlarını bilmek için akıl yeterlidir. Akıl sahibi olan insanlar, kendilerine vahyi tebliğ eden peygamber gelmesede dahi akıl ile bilinen konularda özellikle de Allah'ın varlığı konusunda mükelleftirler.

Eş'arî âlimlerine göre dünyada iken Allah'ı bilmek zaruri bilgi değildir. Nazara dayanan kesbi bilgidir. Sorumlu olan insana bilmesi zorunlu olan şey; Allah'ın varlığını, hikmetini ve birliğini bilmektir. Daha sonra peygamber göndermenin mümkün olduğunu bilmesidir. Allah'ı bilmeye götüren akıl yürütmenin vacip olması yine şeraitle olur. Çünkü akıl tarafından hiçbir şey kula vacip kılınmaz. Yine onlar, Allah'a nispet edilen isimleri, cennetteki kişilerin nimetlendirilmesini, kâfirlerin ebedi olarak azaba maruz bırakılmasını bilmenin akıl ile olmayacağını iddia ederler. Eş'arî âlimleri, insan fiilleri ile alakalı olan şer'i hükümlerin bilinmesinin yine akıl ile olmayacağını söylerler. Fakat akıl bütün bu saydıklarımızın mümkün olduğuna delalet eder. Varlık ve fiillerin hâdis oldukları gibi vasıflarını bilse de bunların bizatihi hüsün-kubuh gibi özelliklerine

²⁸⁴ Abdürrahim b. Ali Şeyhzade, *Nazmu'l-fevâid ve cem'u'l-fevaid*, (Kahire: 1317), 35-36.

²⁸⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 100.

ilişkin hükümlerini, ayrıntısıyla bilme imkânı yoktur. İnsanlara sorumluluk yüklenebilmesi Allah'ın bildirmesi ile olur.²⁸⁶

Eş'arî'ye göre bütün bu durumlarda aklın rehberliği, dinin delaletinden müstağni olamaz. Bunlar gibi sevap veya cezaya tabi tutulmanın yolu dini haberdır. Yine onlara göre Allah'ı bilmenin gerçekleşmesi aklen imkân dâhilinde olması ile bu bilginin akılla elde edilmesi ayrı hususlardır. Bütün bilgiler akılla bilinse dahi vacip olması şeriat ile olur. Zira insanlara bir şeyi yapmayı veya yapmamayı vacip ve yasak kılan şey, Allah'ın peygamber aracılığı ile bildirdiği ilahi hitaptan başka bir şey değildir. Dolayısıyla peygamber göndermeden önce insana hiçbir şey vacip veya yasak kılınmayacağı görüşündedirler. Şeriat gelmeden önce küfre inanan kimse şüphesiz kâfir olur. Fakat bundan dolayı azabı hak etmez. Peygamber gelmeden önce akıl çelişki içinde kalabilir. Bunun sonucunda insan farklı konularda şüphe içine düşebilir. Bu durumdan yalnızca peygamberlerin gelmesi ile kurtulabilir.²⁸⁷ Bununla birlikte Eş'arî âlimleri, fetret ehlinde olup da içlerinden bazılarının durumunu Allah ve peygamberinin bileceğini ve özel sebeplerden dolayı azaba maruz kalacaklarını söyler. Gerekçe olarak ileride kâfir olacağı ve anne babasını saptıracağı gerekçesiyle Hızır tarafından öldürülen çocuğu (el-Kehf 18/74-75) ileri sürmüşlerdir.²⁸⁸

Allah'ı bilmenin akıl olarak değil de ancak din ile olacağına ve haram, helalin yalnızca resûlün açıklamasıyla vacip olduğuna “Kim doğru olu seçerse kendi iyiliği için seçmiştir, kim de saparsa kendi zararına sapmış olur. Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz. Biz bir resûl göndermedikçe azap da etmeyiz.”(İsra 17/15) âyeti delil olmaktadır.²⁸⁹ Bu delil, nübüvvetten önce azabı yasaklamaktadır. Azâbın yasaklanması ona mecburi olarak bağlı olunan şeyin de yasaklanmasını gerektirmektedir ki bu bağlı olan şey de tekliftir. Zira teklif olmadan ceza olmaz. Teklifin yasaklanması da vücubun yasaklanmasını gerektirir. Böylelikle vücubun yalnızca din ile sabit olduğu meydana çıkar. Vücubun yararı ise sevab ve ikâbın verileceğine ve herhangi bir olgunun vacip oluşuna kesin bir şekilde hüküm veremez.²⁹⁰

²⁸⁶ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti's- şeyh*, 15, 32, 248; Abdulkahir el-Bağdâdi, *Usûlu'd-dîn*, 203, 210; Taftazânî, *Şerhu'l-makasid*, 1: 262-264.

²⁸⁷ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti's- şeyh*, 94-95, 181.

²⁸⁸ Abdurrahman b. Câdullah el-Bennai, *Haşiyetü 'l-bennâni "alâ cem'i'l-cevâmi"*, 2. Baskı (Kahire: 1356), 1: 63; Alusi, *Ruhu'l-me'âni*, 15: 40-41;

²⁸⁹ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti's- şeyh*, 32, 94-95, 181.

²⁹⁰ Râzi, *el-Muhassal*, 46; Taftazânî, *Şerhu'l-makâsid*, 1:262.

Şîa, nübüvvetin ulaşmadığı kimselerin durumunu açıklarken Mu'tezile'nin yaklaşımından hareket eder. Şeriat gelmeden aklın yalnız başına insanın, iyiliğin ve doğruluğun güzelliğini; kötülük ve yalanın çirkinliğini kavrayabileceğini benimseyerek Mute'zile'nin hüsün- kubuh hususundaki benzer delillerini ileri sürmektedirler.²⁹¹ Anlaşıldığı üzere Şîa diğer konularda olduğu gibi burda da Mu'tezile'nin görüşlerinden hareket ederek meseleleri açıklamıştır.

Şîî âlim Tabâtabâî 'ye göre; Allah'ın birliği, nübüvvet ve me'ad'ın mevcudiyeti gibi huhuslar, aklın yalnız başına kavrayabileceği dinin asıl meseleleridir. Bu konuları insan peygamber gelmeden aklıyla idrak edebilir. Usulu'd-din hususlarının reddedilmesi halinde ilahi muaheze meydana gelir. Çünkü peygamberin beyanının sıhhati, akla ve akîl delillere bağlıdır. Şâyet akîl delillerin sıhhati şer'i delillere bağlı olmuş olsaydı teselsülü gerektirecekti ki bu da batıldır.²⁹² Bununla birlikte Şîa'nın hepsi bu kanaatte değildir. Mesela İmamiye Şîa'sının benimsediği görüşe göre akıl, bilgi elde etmede ve hükümlerinde dine muhtaçtır. Akıl, istidlal ve akıl yürütmenin keyfiyetlerinden mahrum kalan kimseye yol gösterir ve onun vahye ihtiyaç duymamasına yol açmaz. İlk teklif ve sorumluluğu peygamberin yapması gereklidir.²⁹³

Zeydiyye âlimlerinden Yahya b. Hüseyin, Hz. Peygamber'den sonra İslâm tebliğinin ulaşmadığı insanların varlığını ihtiyatla karşılar ve şöyle der: “Şâyet yaşadığımız bu dünyada kendisine davet ulaşmamış bir kimse mevcutsa bilinmelidir ki o kişi ve benzerlerine Allah'ın tevhid ve adaletinden bir nasip düşmektedir. Şâyet bu kimseler bundan sonra Allah'ı bir şeye benzetir veya Allah'ın bir şeye benzeyip benzemediği hususunda şüpheye düşerler ya da Allah'ın haksızlık ve zulüm yaptığını zannederlerse icmali imanları bozulmuş ve hak dairesinden çıkmış olurlar.”²⁹⁴ diyerek kendisine davet ulaşmamış insanların Allah'ın rahmet, hikmet ve adaletinin gereği icmali imana sahip bulduklarını, kişinin bu imanı korumakla sorumlu olduğunu, bu imanı herhangi bir şekilde bozarlarsa iman dairesinden çıkmış olacaklarını söylemiş

²⁹¹bk. Allâme Hillî, *el-Bâbu'l-Hâdî aşara*, 234-236.

²⁹² Tabatabâî, *el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'ân*, 13: .57-59.

²⁹³ Şeyh Müfid, *Evail'ul makâlat fi'l-mezâhibi'l-muhtârât*, 44.

²⁹⁴ Yahya b.Hüseyin, *Resâilu'l-adl ve't Tevhîd*, (Dârü'l-Hilâl, 1971),1-2: 310.

dolaysıyla fetret ehli olanlar ile davet ulaşmayan kişileri fitri imanlarını korumakla mükellef tutmuştur.²⁹⁵

Davetin ulaşmadığı kimselerin aklen Allah'ın mevcudiyetine ve birliğine inanmak ile sorumlu olduklarını iddia eden Mâtürîdî ve Şîa âlimleri, peygamber gelmezden önce dini yükümlülüklerinin olmayacağını benimseyenlerin delil olarak zikrettikleri İsrâ suresinin 15. âyetinde geçen “azab”ın mutlak olmayacağını, ahiret azabını ve dünya azabını değil yalnızca dünyada toptan helâk etmek yoluyla meydana gelecek dünyevi ceza olarak değerlendirmişlerdir. Bu âlimler, bir sonra gelen âyette yer alan “Bir ülkeyi helak etmek istediğimizde...”(İsra 17/16) ifadesinin bunu desteklediğini dile getirmişlerdir.²⁹⁶

²⁹⁵ Mustafa Akçay *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dinî Sorumluluğu (Fetret Ehli Örneği)*, (İzmir: Işık Yayınları, 2000), 342.

²⁹⁶ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *edâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl mecmû'a mine't-tefâsîr*, (Beyrût: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabi, t.y.), 1-6: 26; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-emâlî*, 95; Şeyhzâde, *Nazmu'l-ferâid ve cem'u'l-fevâid*, 36; Âlûsi, *Rûhu'l-me'âni* 15:37, Tabatabâî, *el-Mîzân*, 13: 57-59.

İKİNCİ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİA'DA PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ VE HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN PEYGAMBERLİĞİ MESELESİ

2.1. Peygamberlerin Özellikleri

Allah'ın insanlara emir ve yasaklarını bildirmek amacıyla kulları arasından seçtiği peygamberler, diğer insanlardan ahlak, ilim ve güvenilirlik yönünden üstün insanlardır. Şanlarına yakışmayan her türlü çirkin ve noksanlıklardan da münezzehtirler. Allah tarafından peygamberler birtakım sıfatlar ile donatılmıştır. Bu sıfatlar sıdk, emanet, tebliğ, fetanet ve ismettir. Bu sıfatlar, peygamberlerden ayrılmayan ve mutlaka bulunması gereken vacip sıfatlardır.

2.1.1. Sıdk

“Doğruluk, dürüstlük” anlamına gelen sıdk sıfatı²⁹⁷ Allah'ın yarattığı insanlarda bulunması gereken sıfattır. Bu sıfatın peygamberlerde bulunması ise vaciptir. Allah'ın elçilik görevi ile görevlendirdiği peygamberler insanlar arasında en doğru en dürüst kimselerdir. Onların sözleri hakikate tamamı ile uygundur. Onlar yalan söylemez. Hep doğruları dile getirirler. Zira peygamberler yalan söyleseydi, dürüst olmasalardı kitleleri doğru yoldan gitmeye ikna edemezlerdi. Dolayısıyla Allah'ın elçileri dürüsttür ve asla yalan söylemezler. Bu konu hakkında Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyet vardır.²⁹⁸ Nitekim Yüce Allah bir âyette şöyle buyuruyor: “Eğer Muhammed (s.a.s), bize karşı ona bazı sözler katmış olsaydı, biz onu kuvvetle yakalardık ve sonra da onun şahdamarını koparırdık. Hiçbiriniz de onu savunamazdınız. Doğrusu Kur'ân Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir öğüttür.(Hâkka 69/44-48) başka bir âyette Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Gerçekten biliyoruz ki söyledikleri söz seni cidden incitiyor Fakat onlar seni yalanlamıyorlar. Ancak o zâlimler Allah'ın âyetlerini inatla inkâr ediyorlar.”(En'am 6/33). Sonuç olarak söylemek gerekirse peygamberler özü sözü bir insanlardır. Onlar her işlerinde dürüsttüler ve asla yalan söylemezler.

²⁹⁷ Mustafa Çağrı, “Sıdk” *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2009), 37:98-100.

²⁹⁸ Şerafettin Gölcük -Süleyman Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, (Konya: Tekin Kitabevi, 2016). 338-339.

2.2.2. Emanet

Her konuda insanlara “güven veren” anlamına gelmektedir.²⁹⁹ Peygamberler sözlerinde, fiillerinde insanlara güven vermelidirler. Ayrıca vereceği hükümlerde adaletli olmak da emanet sıfatı çerçevesinde değerlendirilir.

Peygamber efendimiz, insanların en güveniliridir. Hz. Muhammed hiçbir zaman insanlara hıyanet duygusu ile yanaşmamıştır. Güvenirlik ve hıyanet bir arada olmayan iki duygudur. Emin olmak peygamberliğin temel şartlarından biridir. Nitekim peygamber efendimiz şahsına tevdi edilen görevi en güzel şekilde yerine getirmiştir.³⁰⁰ Bu hususta Allah, Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyuruyor: “O peygamberler, Allah’ın emir ve yasaklarını tebliğ ederler. O’ndan korkarlar ve O’ndan başkasından korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter.”(Ahzab 33/39) emin olmak yani güvenilir sıfatının en güzel örneklerini Hz. Muhammed vermiştir.

2.2.3. Tebliğ

“Sözlükte bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” anlamındaki tebliğ kelâm ilminde “peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması” demektir. Allah, her elçisine muhatap olacak kişileri aciz bırakmak amacıyla deliller verilmiştir. Bu deliller, bir tane de olabilir, birden fazla da olabilir. Hz. Muhammed’e mûcizeler verilmiştir ve en büyük mûcizesi Kur’ân-ı Kerim’dir. Allah’ın elçisi tebliğ görevini yerine getirirken özgür bırakılmamış bilakis emre tam uyarak bu görevi yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur. Tebliğ görevini, eksiksiz ve en güzel yerine getirmek peygamberin vazifesidir ve tebliğ peygamberden ayrılmaz bir sıfattır. Peygamber tebliğ görevinde ne eklemeye bulunur ne de herhangi bir konuyu gizler. Peygamberlerin karşılaştıkları sorunlar, düşmanlar ne olursa olsun bu görevi yerine getirirken asla vazgeçmemişlerdir. Bu görevi en güzel biçimde üstlenmişlerdir.³⁰¹

Tebliğ görevinin amacı, Allah’ın insanlara mesajlarını iletmektir. Peygamberler, bu görevi yerine getirdikten sonra artık insanların Allah’a karşı bir mazeretleri kalmayacaktır. Zira İslâm dini bütün yönleriyle elçiler tarafından insanlara

²⁹⁹ Ali Toksarı, “Emanet” *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 21:81-83.

³⁰⁰ Gölcük - Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 338.

³⁰¹ Gölcük- Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 337.

açıklanmıştır. Ayrıca Elçiler bu görevi yerine getirirken barışçıl bir biçimde yerine getirilmesi öngörülmüştür.³⁰²

2.2.4. Fetanet

“Akıllı ve hikmet sahibi” olmak demektir. Delil getirebilme yeteneğidir. Ayrıca akıl zenginliği ve çabuk kavrayış demektir. Zira elçilerin vazifesi, mükelleflere deliller ortaya koymaktır. Peygamber hakikaten insanlar arasından en zeki ve hikmet sahibi olanıdır. Zira karşı çıkanları zorlamak amacıyla düşünce ve zekâ gücü gerekmektedir. Olgunlaşmış bir aklın ve keskin zekâ ve sezgi gücünün elçilerde bulunduğu açıktır. Zira peygamberler görevleri gereği insanların en zekisi olmaları gerekmektedir. Çünkü ilahi mesajı tebliğ ederken, inanmayanlara karşı deliller getirip onların iddialarını çürütebilmek gerekir.³⁰³

Bu sığata haiz peygamberlerin inkârcılarla olan mücadelesini Kur’ân-ı Kerim’in ilgili âyetlerinde görmekteyiz. Mesela Hz. İbrahim’in kavmiyle olan mücadelesini ve zekâsıyla nemrudu susturmasını konu alan âyetler bu konuda güzel bir örnektir. Âyette; “Biz daha önce İbrahim’e doğru düşünme yeteneği vermiştik. Biz onu biliyoruz. O, babasına ve kavmine, ‘Şu kendilerine tapmakta olduğumuz heykeller de ne oluyor?’ diye sormuştu.” (Enbiya 21/51-52). (İbrahim) ‘Benim Rabbim, dirilten ve öldüren dir.’ deyince o da (Nemrut) ‘Ben de diriltir ve öldürürüm’ diye cevap verdi.” İbrahim (a.s) de ona: “Rabbim güneşi doğudan getiriyor, sen de batıdan getirsene” deyince inkârcı şaşırıp kaldı.”(Bakara 2/258) buyrulmaktadır.

2.2.5. İsmet

Sözlükte “engel olmak, gelebilecek zararları bertaraf edip korumak” anlamına gelen asm kökünden türemiş bir isimdir.³⁰⁴ Allah’ın elçileri sözlerinde, fiillerinde gınahtan korunmuş kimselerdir. Onlar mertebeleri gereği insanlara rehberlik ederler. Beşer olmaları sebebiyle bilmeyerek küçük hata işlemiş olabilirler ki zaten Allah tarafından uyarıya tabi tutulmuşlardır. İsmet sıfatı Kur’ân-ı Kerim’de doğrudan bu lafızla geçmez. Fakat elçilerin genel niteliklerinden bahsedilir. Hatta Kur’ân-ı Kerim’de

³⁰² Çağrıncı, “Davet”, 9:16-19.

³⁰³ Gölcük- Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 338.

³⁰⁴ Mehmet Bulut, “İsmet”, *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları),23:134-136.,

bazı elçilerin hatları konu edilir. Bununla birlikte kelâm ekolleri ismet sıfatı konusu ile ilk devirlerden itibaren ilgilenmiş³⁰⁵ ve eserlerinde yer vermişlerdir.

2.2.5.1. Ehl-i Sünnet'in İsmet Anlayışı

“Korunma” anlamına gelen ismet kelimesi âyette bu anlamda geçmektedir. Allah seni insanlardan koruyacaktır. (el- Maide 5/67). Tüm İslâm âlimleri, peygamberlerin “ismet” sahibi oldukları konusunda fikir birliği içindedirler. Fakat ismetin nasıl bir sıfat olduğu ve peygamberlerin günahlardan nasıl uzak kaldıkları konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Bundan dolayı “ismet” sıfatı farklı farklı yorumlanmıştır.

Ehl-i Sünnet taraftarlarınca yapılan ismet tanımı şu şekildedir: Allah'ın peygamberlerine ikramda bulunduğu sıfatlardan ve peygamberlik vazifesinin edası için sahip olmaları gereken özelliklerden biri kabul edilen bu sıfat, peygamber gönderme hususundaki faydanın yok olmaması için lüzumlu görülen bir nitelik olarak anlaşılmaktadır. Tüm mezhepler peygamberlere ait olan ismet sıfatının vucûbu hususunda ittifak halindedirler.

Ehl-i Sünnet âlimleri, peygamberlerin bilerek yalan söylemekten uzak ve günahlardan korunmuş olmaları konusunda ittifak halindedirler. İsmet, elçilerin küfür başta olmak üzere büyük günah ve günahlardan korunmuş olmasını ifade eder.³⁰⁶

Ehl-i Sünnet mezheplerine göre; insan olmaları sebebiyle hata ile küçük günah işleyebilirler. İşledikleri küçük günahlar peygamberlere zarar vermemektedir. Bu hususta Mâtûridî âlimlerinden Kadî Beyzâvî görüşünü açıklarken şöyle bir izah getirir.

Allah'ın elçilerinden küfür ve günah açığa çıkarsa Allah'ın “Ona tabi olunuz” (el-En'âm 6/153-155) âyetin melindeki buyruğu icabı onlara da uymak gerekir. Bu durumda elçilerin hanımları hakkında Onlar için azap ikiye katlanır”(el-Âhzab 33/57) tarzında uyarıda bulunduğu üzere elçilerin de en şiddetli azaba maruz kalacağı haber verilmektedir. Bu durumda elçiler şeytanın söylediğini yapması sebebiyle, şeytanın taifesinden olurlar. Şahit olacağı durumlarda şahitlikleri ret edilir ezaya uğrarlar.³⁰⁷ Allah, bir âyetinde şöyle buyuruyor: “Allah'a ve Resûlüne eziyet edenleri Allah

³⁰⁵Gölcük- Toprak *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 332.

³⁰⁶ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 8: 262.

³⁰⁷ Kâdî Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envar kelâm metafiziği*, trc. İlyas Çelebi (İstanbul: Karist Baskı Çözümleri, 2014), 224.

dünyada ve ahirette lanetlemiştir.” buyurmuştur. Zira günahkâr olan zâlimdir. Zâlim olan kimse ise Allah’ın “Benim sözüm zâlimleri kapsamaz” âyetinde geçen ifadeye göre nübüvvet görevine ahid olamaz.³⁰⁸

Pezdevî, Allah’ın seçtiği peygamberlerin maksatlı olarak büyük veya küçük günah işlemekten uzak olduklarını, fakat çok küçük diyebileceğimiz hataların peygamberlerde meydana gelebileceğini ifade eder. Ancak meydana gelen bu küçük hatalar, yanılma ve unutma türündedir ve meydana gelmesinde bir kasıt söz konusu olamaz.³⁰⁹ Yani çok küçük denilebilecek hatalar peygamberlerden meydana gelebilmektedir.

Sabuni; İmam Mâtûridî’den “İsmet külfeti kaldırmaz” şeklinde bir söz nakleder ve bunun elçinin günahattan korunmuş olmasının onu taate mecbur kılmadığı gibi günah işlemekten de aciz bırakmayacağı anlamına geldiğini söylemektedir. Bu ifadeye göre ismet sıfatı, Allah’ın bir lütfudur ve peygamberi hayır yapmaya yöneltir ve kötü işlerden de alıkoyar. Ancak ilahi iradenin gereği olarak peygamberde de irade mevcuttur.³¹⁰

Nesefî’ye göre Kur’ân-ı Kerim’de birçok elçinin zahiren hataya düştüğü izlenimini veren âyetler vardır. Taha suresinin 121. âyetinde Âdem (a.s)’ın asi olup şaşırıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca Âdem (a.s)’ın tövbe ettiği ve bunun kabul edildiği ifade edilmektedir. Tövbe etme fiili ise daha tövbe etmeden önce işlenmiş bir günahın olmasını gerektirmektedir. Nesefî’ye göre, âyette geçen ifadenin bu şekilde anlaşılmasını uygun görmektedir. Çünkü burada Âdem (a.s)’ın maruz kaldığı şaşkınlık, fikri bir şaşkınlıktır. Ama isyan; eylemin, emir ve nehyin aksi yönde meydana gelmesinden oluşmaktadır. Bazen kasıtlı olur ki buna artı “günah” denir. Bazen de yanılarak olur ki buna da “zelle” tanımı yapılmaktadır. Burada Âdem’in eyleminin isyan ile nitelenmesi, onu doğru bir eylem olmaktan çıkarmaktadır. Dolayısıyla Âdem’in eylemi bir sürçme niteliğindedir. İsmet sıfatına zarar vermez.³¹¹

“Rabb’lerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma (En’am 6/52), “Allah peygamberi ve güçlük zamanında ona uyan muhacirle ensarı afetti.” (Tevbe 9/117); “Günahın için istiğfar et.” (Muhammed 47/19) gibi peygamberlerin günah işledikleri izlenimini veren bu âyetlerde, onların bilerek işlediği eylemler değil de

³⁰⁸ Beyzâvî, *Tavâli’u’l-envar*, 224.

³⁰⁹ Pezdevî, *Usûlu’d-din*, 244.

³¹⁰ Sâbuni, *Maturidiyye Akaidi: el-Bidâye fi usuli’d-din*, 114.

³¹¹ Ebû’l Muîn en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl*, (İstanbul:1984), 68; Ayrıca bk. Ebû Muhammed İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-mîlel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*, (Beyrût: 1986), 4:4.

işlemiş oldukları bazı olaylar söz konusu edilmektedir. Her ne kadar peygamberlerin bu eylemlerinde bir yanılma ve sürçme söz konusu ise de bu peygamberlerin “efdal olanı terk ederek caiz olanı işlemelerine hamledilmelidir.”³¹² Nesefî’ye göre bu husus, “ebrarın iyilikleri mukerrebunun seyyiatındandır” özdeyişi ile çok güzel ifade edilmiştir.³¹³

Mâtürîdî’ye göre ismet sıfatı kişinin, emredileni yerine getirmesi ve yasak olandan kaçınması için korunmaya alınması demektir. Bakara 130. âyette geçen “Ne Yahudiler ne de Hristiyanlar kendi dinlerine uymadıkça seni asla benimsemeyecektir.” ifadesi ile Cenâbı Hak Peygamberine seslenerek, dini anlayışların farklı olması nedeniyle Yahudi ve Hristiyanları tatmin etmeye güç yetiremeyeceğini bildirmektedir. Allah, Peygamberini Yahudi ve Hristiyanların dinlerinden sakındırmıştır. Çünkü peygamberin günahlardan korunmuş olması, imtihana tabi olmasını ortadan kaldırmaz. İmtihan, günahlardan korunmuş olan İsa’nın halinde bile iki nedenle geçerlidir. Bunlardan ilki, elçinin geçmiş yaşamında olan masumiyeti şu andakini gerekli kılmaz. Diğeri, bazı şeylerin şahsına nehiy edilmesine en çok layık olan insan, ismet sıfatına layık olur. Şu nedenle yasağın bulunmaması durumunda konu mübâh olur ki bu özellik kişide ismet sıfatı ortadan kalkmış olur. İlahi emir ve yasağın masum olan kişiyi de yönelmesinin inkâr edilmesi durumunda masum olan kişiye ait faydayı ortadan kaldırması bahis konusu olur.³¹⁴

Semerkindî, bu konuyu farklı bir bakış açısı ile ele almıştır. O, peygamberlerin küçük hataya düşmelerini şefaath ile açıklamıştır. Buna göre peygamberler zelleden korunmuş değillerdir. Bunları işlemeleri imkân dâhilindedir. Zira Allah, peygamberlere şefaath makamı bahsetmiştir. Elçiler zelleden de masum olsalar şefaath makamında zaaaf meydana gelir. Çünkü bir kimse herhangi bir sınav veya bela ile sınamazsa; bela ve musibetlerle imtihan edilmiş insandan daha üstün olamaz.³¹⁵

Eş’arilerin ismet hususunda görüşleri, diğer ekollerden biraz farklıdır. Eş’arilerin görüşüne göre ismet, Allah’ın, peygamberde taatı meydana getirip, masiyeti meydana

³¹² İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*, 14/2 vd; Nesefî, *i’timad*, vr. 44a-45a. Peygamberler hakkında gûnalı işledikleri izlenimini veren ayetler ve yorumları için bk. Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şîa’da İsmet inancı*, 33-65.

³¹³ Nesefî Ebû’l-Berekât, *el-İ’timâd fi’l-itikâd*, Vr. 45a.

³¹⁴ Ebû Mansûr el- Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’ân Tercümesi*, 1:252-254.

³¹⁵ Ebû’l-Leys es-Semerkindî, *Şerhu’l-fikhu’l-ekber*, (Haydarâbât, 1321), 26.

getirmemesidir. Zira her şeyin müsebbibi, fail-i muhtar olan Allah'tır.³¹⁶ Bu ifadelerinden ötürü Eş'ari âlimler, nefsinde ve bedeninde günaha girecek şeylerden koruyacak bir özellik barındıran kişiyi ismet sıfatına sahip kişi olarak nitelendirmektedirler.

Razi'ye göre peygamberlerde bulunan ismet sıfatının dört nedeni vardır:

1. Elçilerin, nefsinde veya bedeninde günah işlemeyi engelleyecek bir melekenin bulunması
2. İsyanların yerilmeye, itaatların övülmeye layık olduğunu bilmesi
3. Bu bilgilerin mütamadiyen Allah'tan gelen vahiy ile doğrulanması
4. Peygamberlerin, unutmaya veya evla olanı terk etme kabilinden bir iş yaptıklarında azarlanıp uyarılması.

İşte bu dört nitelik peygamberin şahsında birleştiği için o günahlardan masum olmuştur. Razi bu nitelikleri söyledikten sonra Peygamberlerde ismet sıfatının bulunması gerekliliği şartını koşar.³¹⁷ Ona göre şâyet peygamberler günaha girselerdi, Allah, peygamberlere uymayı emretmezdi. Zira Allah, kullarına masiyeti emretmez; elçileri örnek alıp, peygamberlere tabi olmayı emreder. Bu sebeple Peygamberlerin her çeşit günahattan uzak kalmaları, aklın ve dinin bir gereğidir. Şâyet peygamberlerin günah işlemelerinde bir beis olmasaydı o takdirde peygamberin ümmeti için de günah işlemek mübah olurdu veya peygamberlere tabi olmak ve onlara itaat etmek zorunlu olmazdı.³¹⁸

İbn Fûrek, Eş'ari'nin elçilerin nübüvvet vazifelerinden önce küçük günah işleyebileceğini söylediğini fakat nübüvvet vazifesinden sonra küçük günah işleyebileceklerine dair herhangi bir rivâyetin bulunmadığını söylemektedir.³¹⁹ Cüveynî, elçilerden küçük günahların meydana geldiği konusunda bir kesinlik olmayıp ihtilaf olduğunu bu hususuta herhangi bir nas olmadığını ifade etmektedir.³²⁰

Bakillani'nin bu konuda dile getirdiği görüş, elçilerin büyük veya küçük günahlardan korunmuş olduklarıdır. Ayrıca Bakillani, peygamberlerin nübüvvet

³¹⁶ Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tahir el-Bağdâdî, *Usulu'd-din*, 169; Fahrüddin Muhammed b. Ömer Razi, *Muhassalu'efkari'l-müteakdimin ve'l-müteahhirin* (Kelâma Giriş, trc. Hüseyin Atay), Ankara, 1978, 221; Cürçani, *Şerhu'l-mevakif*, 3: 215; Tehanevi, *Kitabu keşşâfi istilâhâti'l-fünûn ve ulûm*, 2: 104.

³¹⁷ Râzî, *el-Muhassal*, 221.

³¹⁸ Râzî, *el-Muhassal*, 221.

³¹⁹ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti's-şeyh*, 176.

³²⁰ Cüveynî, *Kitâbü'lirşâd ilâ kavâti'i'l-edille fi usûli'l-itikâd*, 287.

vazifelerinden önce küfrün meydana gelmesine aklen cevaz verir. Ancak hiçbir şekilde meydana gelmemiştir.³²¹

Ehl-i Sünnet âlimlerinin peygamberlerin ismet konusundaki genel yaklaşımları, peygamberler büyük günahlardan ve küfürden korunmuş oldukları yönündedir. Ayrıca insan olmaları sebebiyle nübüvvetten önce ve sonra zelle diyebileceğimiz hatalar işleyebilirler. Bu hatalar onların buldukları konuma hiçbir şekilde zarar vermeyecektir.

2.2.5.2. Şîa'nın İsmet Anlayışı

Şîa'nın peygamberlerin ismeti konusuna gelince, onlar Ehl-i Sünnet ekollerinden farklı düşünmektedirler. Onlara göre, peygamberler, daha peygamberlik görevi ile görevlendirilmeden önce ismet yani masum (korunmuşluk) sıfatına sahiptirler. Yani vahiy görevinden önce de sonra da onlar büyük, küçük günahlardan korunmuşlardır. Ayrıca Şîa'ya mensup âlimler, bu özelliği peygamberin yanında imamlara da vermişlerdir. Yani imamlar da aynen peygamberler gibi Allah tarafından korunmuş, masum insanlardır.

Şîa'ya göre ismet: Nefiste var olan ve sahibinden günahların meydana gelmesine mani olan melekedir.³²² Sorumlunun, tutunarak masiyet işlemekten kurtulduğu şeydir.³²³

Allah'ın elçi olarak vazifelendireceği kişiyi, onda bir eksiklik, kınanacak bir şey bulmamaları, her konuda peygamberin, seçkin bir kul olması amacıyla onu da, atalarının ve analarını da her çeşit çirkin huylardan şirk ve küfürden hatta yaratılış açısından da mesela uzuvlarında bir eksiklik, vücudunda bir kusur bulunmaktan ayrı meydana getirir; elçi, elçilik görevine görevlendirilmeden de, görevlendirildikten sonra da her çeşit suç, küçük büyük masiyetlerden, daha da ileriye götürerek yanılmaktan unutmaktan, hatta suç sayılmamak ile birlikte halkın, örfen hoş saymayacağı şeyleri

³²¹ Emrullah Yüksel, “İmâmiyye Şîa'sında İnanç Esasları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1993): 27.

³²² Ali b. Fedlillâh Geylani, *Tevfikü't-tatbik*, (Kahire: 1902), 15.

³²³ Cemaledin Ebû Mansur Hasan b. Yusuf b. Ali Hilli, *el-Feleyn fî imâmet-iemri'l- mü'minin*, (Necf: 1969), 52.

yapmaktan beridir ki buna “İsmet” denmektedir ve ismet Allah tarafından peygamberlere ihsan edilen bir lütuftur.³²⁴

Şîa ekolünün ismet sıfatı konusunda dile getirdiği görüşler, diğer mezheplerin görüşlerinden daha kapsayıcı olup teşri risâletin değil de nübüvveti devam ettirecek olan imamlara da teşmil etmektedirler. Şîilere göre; peygamber, hem nübüvvetten önce hem sonra küçük büyük tüm masiyetlerden korunmuştur. Allah’a, tâbî olmamız gereken bir elçiyi, kendisine karşı nefrete sebep olacak niteliklerle göndermesi caiz olmaz.³²⁵ Şîa, peygamberler ile birlikte imam olanların da bütün masiyetlerden uzak olduğunu ifade ederek Ehl-i Sünnet’ten farklılaşmıştır. İster büyük isterse de küçük olsun asla masiyet işlemezler. İmam olanların masum oluşunu kabul etmeyip inkâr eden kimseler aslında imamları tanımamıştır. Ayrıca tanımayarak ta küfre girmişlerdir.³²⁶

Şîa’nın Zeydiyye ve İmamiyye kolları, peygamberlerin masum oluşlarını daha peygamberlik görevi başlamadan yani doğumlarından itibaren başlatırlar. Elçiler doğumlarından başlayarak ölüm vakitlerine kadar masiyetlerden korunmuşlardır.³²⁷ Zeydiyye ekolü, Şîa’nın genel kanaatinden ayrılarak, ismet sıfatının yani masumluk özelliğinin yalnızca peygamberlere ait olduğunu ifade etmiştir.

İslâm mezheplerinden bazılarının, elçilerin nübüvvet vazifelerinden önce suç işleyebileceklerini, hatta nübüvvet vazifesinden sonra bile peygamberlerin küçük masiyetleri işleyebilecekleri görüşünü Şîa’ya mensup İmamiyye kolu, kesin bir dille reddetmektedir. Zira elçi yollamaktan kasıt, kulları doğru yola yönlendirmek, kulların her iki dünyada mutluluklarını sağlamaktır. Elçi, nübüvvet vazifesinden önce insanlar tarafından kötü tanımlanan bir şey yapmış bir kişi olursa insanlar tarafından kınanabilir. Bu ise insanların peygambere olan inancını azaltabilir. Nübüvvet vazifesinden sonra suç işlerse, onun ile kınanır bu ise insanları imana davette engel teşkil eder. Elçinin, bir işte icab edeni unutmaması, o işin zıttını yapması ya da yanılması; Allah’ın emirlerini bildirirken de bazı emirleri unutabileceğini, bazılarında ise yanılabilceğini gösterir. Bu ise o kişinin elçi olarak Allah tarafından gönderilmesindeki hikmete aykırı bir durumdur. Elçinin her hali, sözü ve ahlâkı kullara örnek teşkil edecek derecede kemal

³²⁴ Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîilik*, 255-256.

³²⁵ Muhammed b. Hasan Cafer et-Tûsî, *el-İktisad fi ma yete'allaku bi'l-İtikâd*, (Beyrût: Dâru'l-Edvâ, 1986), 260.

³²⁶ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâtü'l-İmâmiyye*, 113.

³²⁷ Ahmed Emîn, *Duha'l- İslâm* 3, 10. Baskı (Beyrût: Daru'l Kitabu'l-Arabî, t.y.), 3: 232.

seviyesinde olmalıdır. İnsanlar peygamberde kusur bulamamalıdır ki elçi olarak görevlendirilmesindeki hikmet tahaakuk etsin ve insanlar ona inansın. Elçinin dönemin en üstün kişisi olması aklen de vaciptir; aksi durumda üstün olmayanın, üstün olan kişiden daha üstün tutulması icab eder ki bu aklen muhaldir.³²⁸

Şifler, ismetin kapsamını peygamberlerle sınırlı görmeyip, Hz. Ali'den başlayarak on iki imamı da içine alacak şekilde genişletirler. Masum olan imam veya peygamber, masiyetten birini yapmak isterse, Allah'ın ikazıyla onun farkına varır, kendine gelerek günah olan şeyden uzaklaşır. Ardından kendine emredileni yapar.³²⁹ Peygamberler hakkında cari olan bütün özelliklerin imam için de geçerli olduğunu iddia eden Şif'ler, onların masumiyetine şu âyetleri delil getirirler: “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin.” (Nisa 4/59) “Ey peygamberin ev halkı! Şüphesiz Allah sizden kiri giderip sizi kesinlikle tertemiz yapmak ister.” (Ahzab 33/33) Allah'ın Hz. İbrahim'e “Ben seni insanlara önder/imam yapacağım.” İbrahim, “soyumdan da (önder yap, ya Rabbi) dedi. Allah: Ahdim zâlimlere ermez. (onlar için söz vermem)” (el- Bakara 2/124).

Tabersî, bu âyetteki “tathira” sözcüğünün Ehl-i Beyt mensuplarının masum olduklarına delalet ettiğini ifade eder. Yine ona göre; âyetin başındaki “innema” edatı, bu âyetin anlamını tahsis etmektedir. Bu da Ehl-i Beyt'in diğer mü'minlerden farklı olarak her türlü kötülüğe karşı korunmuş olduğunu, Allah'ın kendilerinden sadır olabilecek tüm hataları giderip yerine doğru ve hakikati ikame etmesi demektir.³³⁰

Peygamberler, Allah tarafından vahiy alma, vahyi koruma ve vahyi iletmede hata ve günah işlemekten korunmuşlardır. Zira saydıklarımız hidâyet tekvinin üç şartıdır. Bu şartlarda hata yapmak, yaratma kanununda hata yapmaktır. Tekvinde hata işlemek anlamsızdır.³³¹ İmamiye Şîa'sına göre; peygamberler, peygamber olarak görevlendirilmeden önce peygamberlik vazifesi ile görevlendirildikten sonra da işledikleri büyük olsun, küçük olsun her çeşit gûnahtan, unutmaktan, hatta aklın peygamberden meydana gelmesini imkânsız görmediği, sadece halkın, örf bakımından hoşlanacağı şeyleri yapmaktan korunmuştur. Aynı şekilde imamlar da korunmuşlardır. Peygamberlerin daha vahiy gelmeden önce de sonra da küfürden masum oldukları

³²⁸ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 256.

³²⁹ Hasan b. Yusuf Hillî, *Keşfü'l-murâd fi şerhi tecridi'l-itikad*, (Kum: 1986), 365.

³³⁰ Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmaul-Beyân fi Tefsîri'l- Kur'ân*, (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1986), 7: 560.

³³¹ Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, 183.

konusunda ümmet ittifak etmektedir. Şîa âlimleri, “takiyye” kurallarına uygun olarak yani iman ve inançlarını yerine ve zamanına göre gizleyerek başka çeşit itikad ve başka çeşit iman göstererek elçilerin tehlikeden dolayı küfür izhar etmelerini caiz görmektedirler.³³²

Şeyh Müfid’e göre; elçiler ve imam olanlar, her çeşit büyük ve küçük günahlardan elçilik zamanlarında korunduklarını söyleyerek özellikle peygamberlik zamanına dikkat çekmiştir. Elçilerin kasıt olmadan mendup olanı bırakmaları aklen mümkün, farz kılınan bir şeyi bırakmaları da imkânsızdır. Fakat özellikle Hz. Muhammed ile imam olanlar mendup olanı bırakmaktan bile korunmuşlardır.³³³

Şerif el- Murtazâ’ya göre; hem elçiler hem de imam olan kimseler vazifelerini üstlenmeden önce de ismet sıfatına sahiptirler. Murtazâ’ya göre; her dönemde hata ve masiyetten korunmuş bir imamın varlığı aklın icab gördüğü bir konudur. O, imam olan kişinin noksansız bütün hükümleri bilmesi gerektiğini, aksi durumda bilmediği bir şeyi yapması halinde olacağını, bu durumun ise teklifi ma la yutak ile aynı mânaya geleceğini mevzu bahis olan durumdan dolayı da dinin bütün hükümlerini bilinmemesi diye bir şeyin olmayacağını ifade etmiştir.³³⁴

Şeyh Ebû Cafer’e göre nebîler, resûller, imamlar ve melekler masumdur. Her çeşit kirden paklanmışlardır. İster küçük günah olsun, ister büyük olsun hiç günah işlemezler. Onların halleri ile ilgili bir konuda günahsızlıklarını kabul etmeyen bir kimse, onları tam mânasıyla tanımamaktadır. Onları tanımayan kimse ise, kâfirdir.³³⁵

Hişam b. Hakem, ismet konusunda Şîa’nın genel prensibinden ayrılarak farklı bir yorum getirmiştir. Ona göre, peygamberler masum değildir. Hişam, bu iddiasını imamların neden masum olması gerektiğini izah etmeye çalışırken dile getirmiştir.³³⁶ Bu konuda masum olma fikrinin hikmeti noktasından hareket eder. İmamlar ile peygamberler arasında bir fark olduğunu iddia eder. Hişam’a göre; vahiy almaları nedeniyle peygamberlerin hata yapmaları veya günah işlemeleri caizdir.³³⁷ Zira hata veya günah işledikleri zaman vahiy aracılığıyla hatalarının düzeltilebilmesi imkân

³³² Yüksel, “İmâmiyye Şîa’ında İnanç Esasları”, 26.

³³³ Şeyh Müfid, *Tashîhu’l-i’tikâdât, silsiletü müellafâti’ş-Şeyh el-Müfid*, (Beyrût: 1993), 5: 129.

³³⁴ Şerif Murtazâ, *eş-Şafi fi’l-imame*, (Tahran: 1410), 1: 300.

³³⁵ Sadûk, *Risâletü’l-i’tikâdâtü’l-İmâmiyye*, 113.

³³⁶ Ebû’l-Hasen el-Eş’arî, *Makâlâtü’l-islâmiyyîn ve’ihtilâfü’l-musallîn*, (Beyrût: 1995), 1: 121.

³³⁷ Eş’arî, *Makâlâtü’l-islâmiyyîn ve’ihtilâfü’l-musallîn*, 1: 121.

dâhilindedir. Oysa imamlar vahiy almazlar. Bu durumda bir hata yapıp zulme sebebiyet vermeleri halinde bu yaptığı yanlış düzeltme imkânı yoktur.³³⁸ Bunun için imamların yanılması caiz değildir. Dolayısıyla da masum olma mecburiyetleri vardır. Hişam'ın bu iddiası pek tutmamıştır. Zaten Şîa taraftarlarınca da benimsenmemiştir.³³⁹

İmamların masum oluşu konusunda Şîa fırkalarının genel yaklaşımının aksine Zeydiyye fırkası başka bir görüş ileri sürerek imamların masum oluşunu kabul etmemektedir. Ayrıca imamların vesâyet şeklinde oluşunu da reddederler.

Ali Şeriatî eserinde, Ali Şîa'sında imamlara da ismet sıfatını vermelerini eleştirmiştir. O, ismetin insandan gelmeyen, hataya düşmeyen gaybi varlıklara özgü, özel bir nitelik olduğunu oysa Şîa'da aslolanın imamların temizliğine ve takvasına inanmak olduğunu söyler.³⁴⁰ Savefi Şîa'sında ismetin, gaybi varlıklara ait bir nitelik olarak anlaşılması ve insan nevinden gelmeyenlere ait olarak kabul edilmesi, imamlara üstünlük atfetme dolayısıyladır.³⁴¹ Bunlar imamın dini hükümlere göre hareket etmelerini istemek yerine daha doğuştan itibaren ismet sıfatına sahip olduklarını, imamların istersler dahi küçük ve büyük masiyette bulunamayacaklarını, zira imamları şeriatın koruyucusu ve uygulayıcısı³⁴² kabul ederek onlar hakkında teorik anlamda ifrata varan masumiyet fikirlerine sahiptirler.³⁴³

Şîa'nın imamlara ismet sıfatını vermesi ile ilgili Ehl-i Sünnet âlimleri, imamlara ismet sıfatının verilmeyeceğini söyler. Ehl-i Sünnet âlimleri, insan olmaları nedeniyle imamların da günah işleyebileceği şeklinde konuya yaklaşmış ve Hz. Peygamber'e ait bir özelliğin peygamberin torunları dahi olsa başka kişilere verilmesini reddetmişlerdir.

Şîa alimleri İsmet konusunda Ehl-i Sünnet'ten farklı düşünceler yansıtmışlardır. Ehl-i Sünnet alimleri ismet sıfatını yalnızca peygamberlere ait bir özellik olarak görürken, Şîa alimleri ise bu sıfatı peygamberlerin yanında imamlara da vermişlerdir.

³³⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'ihtilâfû'l-musallîn*, 1:121.

³³⁹ Şeyh Sadûk, *Risâletü'l-i'tikadâtü'l-İmâmiyye*, 109-110.

³⁴⁰ Ali Şeriatî, *Ali Şîa'sı-Safevi Şîa'sı*, trc. Feyzullah Artinli (İstanbul: 1990), 265-267.

³⁴¹ Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, (Ankara: 1983), 245.

³⁴² Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şîa*, 245.

³⁴³ İbrahim Çoşkun, "İmâmiyye Şîa'sında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik(Bâtınî) İnançlara Dönüşümü", *Marife* 3 (2004): 142.

2.2. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Peygamberliği

2.2.1. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Temellendirilmesi ve İmkânı

Nübüvvetin ispatını açıkladıktan sonra sıra şimdi, Nübüvvet konusunda üzerinde önemle durmamız gereken konulardan biri olan Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatına gelmiştir. Hz. Muhammed, Hz. Âdem ile başlayan peygamberler silsilesinin son halkasıdır. Hatemü'l-enbiyadır.

Mâtürîdî, Hz. Muhammed'in nübüvvetini isbat etmeye çalışırken, diğer ekoller gibi yalnızca mucizelerinden hareket etmez onun şemailinden, ahlakından ve öğretisinden hareketle açıklamaya çalışmaktadır.

1. Hz. Muhammed insanlar arasından ahlak, fazilet bakımından en ileri düzeyde olan kişidir. Allah Hz Muhammedi her çeşit güzel ahlak ile süslemiş ve onu her kusurdan beri etmişti. Ayrıca Allah'ın elçisinin dünya malına tamah etmediğini ve yaşadığı sürece bu durumun böyle devam etmiştir. Adaletten hiçbir zaman vazgeçmemiştir.
2. Hz Muhammed'in göstermiş olduğu hissi mucizelerde onun gerçek bir elçi olduğunu kanıtlamaktadır. Bu mucizelere örnek verirsek; ayın ikiye ayrılması, az suyu çoğaltması gibi.
3. Düşmanlarının kendisine hazırlamış oldukları tuzakların boşa çıkması.
4. İslâm dinin yakın bir gelecekte üstün geleceğini açıklaması ve bunu da gerçekleşmesi. Ayrıca Mâtürîdî'ye göre onun en büyük akli mucizesi Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim ile muhataplarını tehdidi etmesi ve muhataplarında buna karşı gelememeleri ve ümmü bir elçi olmasına karşın; her türlü bilgide en sağlam malumatlara sahip olması, muahtaplarının Kur'ân'ın kendi sözü olduğunu iddia etmelerine rağmen benzerini getirememeleri Mâtürîdî açısından Hz. Muhammed'in gerçek bir elçi olduğunu gösteren en mühim akli mucizedir.³⁴⁴

Nesefî, Hz. Muhammed'in risâletini diğer elçilerden bağımsız bir şekilde mütala edilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple kesin bir şekilde peygamberlik için sunulan şart ve kurallar Hz. Muhammed'in peygamberliği için de geçerlidir. Hz. Muhammed'in şahsi özellikleri ile birlikte davası da içerik itibarıyla diğer elçilere benzediği gibi davası için başvurduğu ispat yöntemi de benzerlik göstermektedir. Bu

³⁴⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 191-192, 202-210.

sebeple de Hz. Muhammed'den önce gelmiş elçilerin peygamberliğini kabul edilmemesi gibi bir şey akla gelemez. Neseî, Hz. Muhammed'in peygamberliğini de genel itibariyle peygamberliğin sıhhati için zorunlu koşullar bakımından yaklaşılmaktadır. Peygamberliğin sıhhat kazanmak amacıyla peygamberlik davasının içerik bakımından imkânsız ve çelişik olmaması ve mûcize ile onaylaması icap etmektedir. Neseî bu şartlara "Peygamber davasının cerh edilmemesi" şartını ekler.³⁴⁵ Bundan dolayı Hz. Muhammed'in peygamberliğini lüzümlü öncüller oluşturularak mantıki bir mecburiyetlik olarak ortaya konulur.³⁴⁶

1. Öncül: Peygamberliğin ispatı amacıyla nübüvvet dava etme ve bu davasını mûcize ile onaylama mecburidir.
2. Öncül: Hz. Muhammed nübüvvet dava etmiş ve davasını da mûcizeyle onaylamıştır.

Sonuç: O halde Hz. Muhammed zorunlu bir şekilde Allah'ın peygamberidir.

Neseî'ye göre; Hz. Muhammed'in nübüvvet vazifesi ihtiyacın en fazla duyulduğu zamana tekabül etmektedir. İnsanlar yanlış sapmış, her çeşit pislikler açık bir şekilde işlenir hale gelmiştir. Bundan dolayı kullar bir yol göstericiye muhtaç hale gelmişlerdir ve Hz. Muhammed'in getirmiş olduğu hükümler akla ters düşmemektedir. Getirdiği hakikatler ilmi bir imkânsızlıktan beri, ayrıca yapılabilirlik açısından hikmete uygundur. Bu nedenle ne kendisi ne de davası cerhedilmesi ve alâmetlerine itiraz edilmesi imkân dâhilinde olmamıştır.³⁴⁷

Semarkandi'ye göre; Hz. Muhammed, Allah'ın elçisidir. Hz. Muhammed'in elçilik iddiasında bulunmuş ve Kur'ân-ı Kerim'i getirmiştir. Zira Hz. Muhammed, edebiyatçı olan kimselere meydan okumasıyla edebiyatçılar Kur'ân'ın benzerini getirme de aciz kaldılar. Kur'ân-ı Kerim'e muhalif olan kimseler ona karşı güç yetirebilselerdi muhakak mallarını ve canlarını korumak amacıyla bunu gerçekleştireceklerdi.³⁴⁸

³⁴⁵Ebû'I-Muîn Meymûn b. Muhammed Neseî, *Tebsiretü'l-edille*, 1: 483.

³⁴⁶ Temel Yeşilyurt, "Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı" (Gaziantep Üniversitesi Havra Kültür Merkezi, 2014): 246.

³⁴⁷ Neseî, *Tebsiretü'l-edille*, 1: 485.

³⁴⁸ Semerkandî, *İslâm'ın İnanç İlkeleri*, 78.

Semerkindî, Hz. Muhammed'in ayı ikiye ayırması, az yemekle çok insanın doyması gibi mûcizeler tevatür yoluyla sabit olmuştur.³⁴⁹ Semerkindî 'ye göre Hz. Muhammed'in elçiliğini ispat eden diğer bir şeyde O'nun geçmişte olan olayları haber vermesi ve geleceğe yönelik bilgiler vermesidir. Verdiği bu bilgiler arasında Hz. Muhammed'in ve içinde bulunduğu halkın bilme olasılığı olmayan ve vakalar bulunduğu gibi veyahut o insanlarda noksan ve yanlış bilgiler de mevcuttur. Nitekim bilinmeyen noksan ya da yanlış olan bilgiler hakkında detaylı bilgiler verilmiş yanlış olanlar düzeltilmiş sahih olanlar ise teyit edilip onaylanmıştır.³⁵⁰

Seyyid Şerif Cürcânî de diğer Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel kanaatine uyarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden şeyin mûcize olduğunu ifade etmiştir.

Cürcânî'ye göre; Hz. Muhammed, peygamberlik iddiasında bulunmuştur ve bu iddiasında bulunurken elinde mûcize zuhur etmiştir. Bu yazdıklarımızdan ilk olanı yani elçilik iddiasında bulunması mütevatirdir. Bundan dolayı bunu inkâr etmek imkân dâhilinde değildir. İkinci olan ise Kur'ân-ı Kerim ve diğer olan mûcizelerdir. Hz. Muhammed, Kur'ân-ı Kerim ile meydan okumuş fakat Hz. Muhammed'e muâraza eden kimse olmamıştır. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim mûcizedir.³⁵¹ Allah Resûlu'nün Kur'ân ile meydan okuduğu şu âyeti kerimelerde geçmektedir. "Onun benzeri bir söz getirin." (et-Tûr 52/34) "Onun benzeri on uydurma sure getirsinler (Hûd 11/13)

Cürcânî, Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden diğer mûcizelere de değinerek şunları kaydetmiştir. Kur'ân-ı Kerim haricindeki mûcizeler farklı türlere ayrılmaktadır. "Vakit yaklaştı ve Ay yarıldı" (Kamer 54/1) âyet mealinin işaret ettiği üzere ayın yarılmasıdır. Bu mûcize mütevatirdir. Ayrıca İbn Mesud ve başkaları gibi kalabalık olan ashab grubu rivâyet etmişlerdir ve demişler ki: "Ay iki parçaya yarıldı ve bu iki parçanın biri dağın bir yanına diğeri öbür yanına gelecek şekilde birbirinden ayrıldı. Bu, meydan okuma bağlamındaydı. Bundan dolayı da mûcizedir. Canlı olmayan varlıkların dile gelmesidir. Dilsiz olan hayvanların konuşması, canlı olmayan varlıkların Hz. Muhammed'e doğru hareket etmeleri vb. Kur'ân-ı Kerim haricindeki bu çeşit mûcizelerin hepsi tevatür olmasa dahi, aralarındaki müşterek nokta yani mu'zinein sübutu hiç şüphe yok ki mütevatirdir. Bu ise Hz. Muhammed'in elçiliği için bize

³⁴⁹ Semerkindî, *es-Sahâifü'l-İlahiyye*, 422; *Mu'tekadât*, 50b, el-Me'ârif 118a; *el-Envârü'l-ilâhiyye*, 157a.

³⁵⁰ Semerkindî, *el-Me'ârif*, (Lâleli:t.y.), 118a.

³⁵¹ Cürcânî, *Şerhu'l Mnevâkıf şerhi*, 3: 446.

kâfidir. Yine önceki peygamberlerin Tevrat ve İncil’de Hz. Muhammed’in peygamberliğini haber vermesi bu da onun peygamberliğini ispatlar.³⁵²

Gazzâlî’ye göre; Hz. Muhammed’in peygamberliğini ispat etmek için şu üç fırkanın durumunu incelemek gerekmektedir.³⁵³

1. İseviyye: Bu fırka mensuplarına göre; Hz. Muhammed yalnızca Arapların peygamberidir. Bu düşünceleri batıldır. Zira onlar Allah tarafından peygamber gönderildiğini kabul etmektedirler. Elçinin ise yalan söylemeyeceği aşikârdır. Bundan başka Hz. Muhammed kendisinin tüm âleme gönderildiğini söylemektedir. Hatta bundan dolayı elçilerini Kisrâ’ya, Kayser’e ve tüm yabancı devletlere göndermiştir. Bu gerçekte tevatüren sabittir. İseviyye fırkasının düşünceleri kabul edilemez. Zira Hz. Muhammed (s.a.s) bütün âleme bütün insanlara ve cinlere gönderilmiştir.

2. Yahudi fırkası; bu fırka sahipleri, Hz. Muhammed’in peygamberliğini kabul etmeyip, inkâr etmişlerdir. Bu fırka sahiplerinin inkârı, elçiyle veya mûcizeleri ile alakalı bir araştırma olmayıp daha ziyade Hz. Mûsâ’dan sonra bir elçinin gelmeyeceğini zannetmelerinden gelmektedir. Bundan dolayı Hz. İsa peygamberin peygamberliğini de kabul etmemektedirler. Bu itibar ile bu fırka sahiplerine ilk önce Hz. İsa peygamberin peygamberliğini ispatlamak gerekir. Zira bu kişiler, ihtimaldir ki Kur’ân’ın mûcize oluşunu anlamakta zorlanacaklar. Ama ölüleri diriltme, anadan kör doğanları yeniden görmelerini sağlama gibi mûcizeleri idrak etmekte zorlanmayacaklardır

3. Fırka: Hristiyanlar, neshin caiz olduğunu ifade ederler. Ancak Hz. Muhammed’in, peygamberliğini, mûcizesini inkâr etmektedirler. Hz. Muhammed’in elçiliğini mûcize ile ispat etmenin iki yolu vardır:

A. Kur’ân-ı Kerim’in icazıdır, yani lafzan ve manen muciz oluşudur. Çünkü biz deriz ki peygamberin sahihliğini ispat için topluluğun önünde gösterip o topluluğa meydan okumadıkça ve o topluluk buna karşı aciz kalmadığı müddetçe mûcizenin bir ehemmiyeti kalmaz. Hz. Muhammed, söz sanatında ve fesahat konusunda çok iyi olmalarına rağmen ileriye gitmiş olan Araplara meydan okuduğu ve arapların bu

³⁵² Cürcânî, *Şerhu’l mevâkıf şerhi*, 472-482.

³⁵³ Ebû Hâmid Gazzâlî, *İtikad’da Orta Yol (el-İktisad Fi’l- İ’tikâd)*, trc. Kemal Işık (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 150.

meydan okuma karşısında aciz kaldıkları tevatüren sabittir. Eğer karşılık vermiş olsaydı bilinirdi Ama veremediler.³⁵⁴

B. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin birtakım doğaüstü eylemlerle sabit olmasıdır. Nitekim Hz. Muhammed'in ayın iki parçaya ayrılması, parmakların arasından suyun fişkırması gibi mûcizeler Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispatlayan delillerdir.³⁵⁵Bu mu'cizeler, inkar edilemez. ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlayan delillerdir.

C. Fahreddin Razi'ye göre; Hz. Muhammed, Allah'ın peygamberidir. Yahudi ve Hristiyanlar tabiatçılardan bir topluluk buna muhalefet etmektedirler. Bunlara karşı üç delilimiz vardır. Hz. Muhammed, elçilik iddiasında bulunmuş ve elinde mûcize gerçekleşmiştir. Böyle olan her insan elçi olabilir fakat Hz. Muhammed'in peygamberliği tevatüren sabittir ve elinde mûcizenin gerçekleşmesini ifade etmemiz üç yöndendir:³⁵⁶

Kur'ân-ı Kerim'i getirmiştir. Kur'ân-ı Kerim ise mûcizedir. Onu başkasının değil, kendisinin getirmiş olması tevatüren sabittir. Kur'ân-ı Kerim'in mûcize oluşu ise, düşmanları karşılık vermeye davet etti. Ama karşılık veremeyip aciz kaldılar. Bu ise Kur'ân'ın mûcize olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'den birçok mûcize nakledilmiştir: Ayın iki parçaya ayrılması, parmakların arasından suyun fişkırması gibi mûcizelerin her biri tevatür seviyesine ulaşamamış olsa da bu konudaki tevatür, bunlardan bir tanesinin sahilliğini göstermektedir. Gaybtan haber vermesi gaypdan bilgi vermek de mûcizedir.

1. Hz. Muhammed'in elçiliğini, ahlakını, işlerini delil getirmek suretiyle yapılan ispattır. Bunlar ayrı ayrı elçiliğine delalet etmese de bunların tümü yalnızca peygamberler de bulunur.

³⁵⁴ Gazzâlî, *İtikad'da Orta Yol (el-İktisad fi'l- i'tikâd)*, 150-151.

³⁵⁵ Bu gibi fiiller üç kısma ayrılır: Bunlardan birincisi hissi, ikincisi hayali ve üçüncüsü de aklidir. Bak. Ebû Hâmid Gazzâlî, *al-Madnûn al-Kebîr*, (Mısır: 1309), 18.

³⁵⁶ Râzî, *el-Muhassal*, 207.

2. Hz. Muhammed'den önce gelmiş olan elçilerin Hz. Muhammed'in elçiliğini semavi kitaplarda haber vermeleridir. Bu Hz. Muhammed'in nübüvvetinin özetidir.³⁵⁷

Ehl-i Beyt rivâyetine göre; Hz. Muhammed, kırk yaşlarında iken vahiy geldi. Bu vahiy, alak suresinin ilk âyetleriydi. Hz. Muhammed, eve döndüğü sırada Hz. Ali ile karşılaştı ve ona anlattı o da iman etti. Sonra eşi iman etti. Hz. Muhammed'e yakın akrabalarını uyar emri geldi. Fakat Hz. Ali'den başka kimse ona iman etmedi. İslâm'ı yaymak için çaba sarf etti, yılmadı. Hz. Muhammed, hicretten on yıl sonra Yahudi dinine mensup bir kadın tarafından yemeğine zehir katılıp yedirilmesi sonucunda hastalığa yakalandı ve birkaç gün sonra vefat etti.

Şîa, Hz. Muhammed'in elçiliğinin ispatı üç yolla olmuştur:

1. Göstermiş olduğu mûcizeler ile
2. Hz. Muhammed'in davasının sahilliğini onaylayan alâmetleri toplamak ile
3. Kendisinden önce gelmiş olan elçilerin tasdiki ile

Şîa'ya göre, Hz. Muhammed'in en büyük mûcizesi Kur'ân'dır. Hz. Muhammed Kur'ân ile elçiliğini ilan ederek kullara meydan okumuş ve benzerini getirmeye güçleri yeterse getirmelerini söylemiştir. Fakat hiç kimse buna güç yetirememiştir. Yıllar geçmesine karşın Kur'ân-ı Kerim meydan okumaktadır.³⁵⁸ “Andolsun eğer insan(lar) ve cin(ler) şu Kur'ân'ın bir benzerini getiremezler. Birbirlerine arka ol(up yardım et)seler de bunu yapamazlar (İsra 17/88). Kur'ân burada inanmayan insanlara meydan okuyarak şöyle diyor: Ey peygamber de ki eğer getirebilirlerse Kur'ân gibi bir kitap getirsinler. Başka bir yerde ise bundan daha az bir şekilde “De ki, eğer getirebilirlerse Kur'ân sureleri gibi on sure, hatta tek bir sure getirsinler?” buyrulmaktadır.

Kur'ân indiği gün, Arap edebiyatının ileri gelenlerinin ilk dikkatini çeken onun kelimelerinin güzel oluşu, terkiplerinin üstün manalara sahip olmasıydı. Bu niteliği o günün ve zamanımızın arabı iyi bir şekilde görmekteydi; bu sebeple Hz. Peygamber sürekli bir şekilde Kur'ân-ı okuyarak insanlara meydan okuyarak edebiyatın belâğat ve fesahatında ileri gelenleri Kur'ân-ı Kerim önünde boyun eğdirme mecburiyetinde bırakıyordu. Ayrıca Kur'ân'ın insanüstü olduğunu itiraf ettiriyordu. Hz. Peygamberin

³⁵⁷ Râzî, *el-Muhassal*, 207-208.

³⁵⁸ Tabersî, *Mecmaul-beyân fi tefsîri'l- Kur'ân*, 5:387.

böylesi büyük bir mûcizeye (Kur'ân-ı Kerim) sahip olmasının sebebi Hz. Muhammed'in dinin en son din oluşu ve sonsuza kadar sürecek olmasıdır.³⁵⁹ Yani Şia Ehl-i Sünnet gibi Kur'an'ın mucizeliğinden hareket etmiştir.

İkinci öncülde geçen alâmetleri toplamak ile ifadesine gelince, elçilerin iddialarını doğruluğunu kanıtlayabilecek şeylerdir. Hz. Muhammed'in peygamberliğini hakikat kılan belirtilerden bazıları şunlardır:

- A. Hz. Muhammed'in geçmiş hayatı yani onun daha peygamber olmadan önce Muhammed-i Emin olması yani güvenilir olması, bu özelliğine örnek verirken müşriklerin kâbe hakemliği görevini ona vermesi.³⁶⁰
- B. Dönemin çirkin oluşuna karşın temiz oluşu yani kızları diri diri gömdükleri vermesi, murdar ve kan yeme, kumarın, haksızlığın baş gösterdiği bir dönemde yetişmesi buna karşın Hz. Muhammed akîde ve ahlaki çirkin işlere bulaşmadı.
- C. Davetinin içeriği yani Hz. Muhammed'in davetinin içeriğine bakarsak o dönemlerde olan meşhur olan şeylerin tersine davet ediyordu. Yani putperestliğin aksine Allah'a inanmaya, İslâm'a ve tevhide davet ediyordu. Kızların değer görmediği Arap toplumunun aksine kadınları birey olarak görüp İslâm'a davet ediyordu. Oysaki Araplar kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekle biliniyordu.

Bunun gibi alâmetler Hz. Muhammed'in buyruğunun sahihliğini, gayesinin hakkaniyetini göstermektedir. Muhakkak ki bu niteliklere sahip olan bir kimsenin elçi ve gayb âlemi ile bağlantı halinde olduğu iddiası sahihtir.³⁶¹

Üçüncü öncülde geçen geçmiş elçilerin tasdiki meselesine gelince; elçilik iddiasını ispat etmenin bir diğer yoluda kendisinden önce gelmiş olan elçilerin tasdikidir. Zira daha önce gelmiş olan elçilerin elçiliğinin kesin delillerle ispatını kabul ettiğimiz zaman onun buyruğu kendisinden sonra gelecek olan elçinin de peygamberliğini ispat eden alâmet olarak sayılabilir. Kur'ân-ı Kerim âyetlerin bazılarında kitap ehli olan kişilerin Hz. Muhammed'i kendi çocukları gibi bilmesi. Yani Hz. Muhammed'in elçiliğinin alâmetleri kendi kitaplarında geçmektedir. Hz.

³⁵⁹ Subhani, *Akâid-i imamiyye*, 143.

³⁶⁰ İbn Hişâm en-Nahvî, *Sire-i İbn-i Hişam*, (t.y.),1:209.

³⁶¹ Subhani, *Akâid-i imamiyye*, 148-149.151.

Muhammed peygamberlik iddiasında bulunduğu zaman kimse inkârda bulunmadı.³⁶² Kur'ân-ı Kerim bu konuda şöyle buyurdu: “Kendilerine kitap verdiklerimiz (Yahudiler ve Hristiyanlar), onu, kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır, ama yine de onlardan bir grup, bile bile gerçeği gizlerler.” (Bakara 2/146). Ayrıca Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'i haber vermesi de bu öncül altında ele alınmaktadır.

Şerîf el-Murtazâ 'ya göre; Hz. Muhammed'in mûcizelerinden olan en büyük mûcize Kur'ân-ı Kerim'dir. Murtazâ, Kur'ân-ı Kerim'in mûcizeliği hususunda Mu'tezile âlimlerinden Nazzam'ın sarfe teorisini benimsemiştir. Murtazâ'ya göre peygamberin diğer mucizlerinde nazarda bulunmak, Hz. Muhammed'in elçiliğinin sahihliğine ilişkin malumat oluştursa da peygamberin en açık delili Kur'ân'dır. Çünkü Hz. Muhammed Mekke şehrinde ortaya çıkmış, Allah'ın elçisi olduğunu ve Allah'ın vahyini iletme üzere gönderildiğini iddia etmektedir. Yine Hz. Muhammed Kur'ân-ı Kerim ile Arap olanlara karşı meydan okuyup, Allah'ın Kur'ân-ı kendisine nüzul ettiğini iddia etmiştir. Araplar ne yaparlarsa yapsınlar onun benzerini getirememişlerdir. Fakat Murtazâ'ya göre; Kur'ân-ı Kerim'in peygamberliğe delaleti Allah'ın Arap olan insanları Kur'ân-ı Kerim'e muarızadan engellemesi, nazmı ve fesahatı bakımından Kur'ân'ın bir benzerine getirebilecek bilgiyi Araplardan almış olmasıdır. Lakin bu engelleme (sarfe) olmasaydı, Araplar Kur'ân'ın benzerini getirebileceklerdir.³⁶³

Bunun yanında Murtazâ, hissi mûcizeleri de konu edinir. Ona göre; bu çeşit mûcizelerin sahihliğini tevatür yolu ile biliriz. Çünkü bunları rivâyet edenler, bu mûcizeleri birbiri ardınca nakletmişlerdir ve bu tür mûcizelerin çoğu toplum önünde gerçekleşmiştir. Ardından nakli tevatür olmuştur. Bu tür mûcizelere örnek verirse Hz. Muhammed'in sözü ile ağacın eğilmesi, az yemekle büyük bir cemaate yemek vermesi gibi.³⁶⁴

İmamiye'ye göre; Hz. Muhammed'in en büyük mûcizesinin Kur'ân-ı Kerim olduğunu ve hiç kimsenin Kur'ân'a karşı meydan okuyamadıkları ve ayrıca Kur'ân-ı Kerim mûcizenin yanında daha birçok mûcize gerçekleşmişti: Ayın ikiye bölünmesi ve az yemek ile birçok insanın doyurması gibi mûcizeler.³⁶⁵

³⁶² Subhani, *Akâid-i İmamiyye*, 151.

³⁶³ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-keîâm*, 378-379.

³⁶⁴ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-keîâm*, 404-408.

³⁶⁵ Yüksel, "*İmamiyye Şîa'sında İnanç Esasları*", 29.

Gulati Şîa'nın kollarından Galiyye; Hz. Muhammed'in nübüvvetini kabul etmez. Onlara göre; asıl peygamber Hz. Ali'dir. Sebeb olarak ise şöyle bir düşüncüyü savunurlar: Hz. Muhammed ve Hz. Ali birbirlerine çok benzemektedirler. Ondan dolayı Cebrâil, Hz. Ali'nin değil de Hz. Muhammed'in peygamberliğini tebliğ etti. Guraiye'nin bu sahih olmayan bu görüşü nübüvvet konusunda ele aldığımız diğer görüşleri gibi hiçbir şekilde kabul görülmeyip ret edilmiştir.³⁶⁶

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatında her iki mezhep nübüvvetin ispatında olduğu gibi yine mu'cizeden hareket etmiştir. Gulati Şîa'nın bazıları ise Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyerek asıl peygamberin Hz. Ali olduğunu iddia etmektedirler.

2.2.2. Bütün İnsanlara ve Cnlere Gönderilmesi

Cinler, dumansız ateşten yaratılmış, Hz. Âdem'e secde emrine muhatab olmuş, birtakım üstün özellikleri de bulunan varlıklardır. Onlar da kullukla mükelleftirler. İnsanlar gibi doğar, büyür, evlenir, yer ve içerler.

De ki: Bana gerçekten şu vahyolundu: Cinlerden bir grup dinleyip de şöyle demişler: Doğrusu biz (büyük)hayranlık uyandıran bir Kur'an dinledik. O (Kur'an) gerçeğe ve doğruya yöneltip, iletiyor. Bu yüzden ona iman ettik. Bundan böyle Rabbimize hiç kimseyi ortak koşmayacağız.” (Cin 28/1-2)

“Gerçekten biz hidayet rehberini (Kur'an'ı) işitince ona inandık. Kim Rabbine inanırsa, artık ne hakkının eksik verilmesinden, ne de haksızlığa uğramaktan korkar.” “Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır.”(Cin 28/ 13-14)

Allah bu hususta şöyle diyor: “Ya Muhammed! De ki: Ey insanlar! Doğrusu ben, göklerin ve yerin hükümrânı, O'ndan başka tanrı bulunmayan, dirilten ve öldüren Allah'ın, hepiniz için gönderdiği peygamberiyim. Allah'a ve okuyup yazması olmayan, haber getiren peygamberine – ki o da Allah'a ve sözlerine inanmıştır. – inanın; ona ki doğru yolu bulasınız” (A'raf 7/158) Mâturîdî de bu âyete dayanarak, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin, kendisinden önce gelmiş olan peygamberlerin aksine genel bir mâna ifade ettiğini söylemektedir. Ehl-i Sünnet mezhebinin bu husustaki düşünceleri budur.

³⁶⁶ Cürçânî, *Şerhu'l mevâkıf şerhi*, 3.

Buna göre, Hz. Muhammed'in peygamberliği tüm bütün insanlara, hattâ cinlere şamildir³⁶⁷.

İmam Mâturîdî'ye göre Hz. Muhammed, bu özelliğiyle, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. Esâsen Allah "Ey Muhammed! Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.(Enbiya 21/ 107) sözünün, insan veya cin, varlıklar dünyasında yaşamını sürdüren her canlıyı kapsadığı, çünkü Hz. Muhammed'in onların hepsine gönderildiği zikredilmiştir³⁶⁸.

Eş'arî'ye mensup Abdülkahir el- Bağdâdî'ye göre; Hz. Peygamberin peygamberlerin bütün zaman ve mekanları kuşattığını aynı şekilde cinleri de kapsadığını belirterek nübüvvetinin evrenselliğine dikkat çekmektedir.³⁶⁹

Şîa'ya göre; Hz. Muhammed'in dini ve daveti evrenseldir. Belirli bir toplum veya kavme mahsus değildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: "Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. (Sebe 34/28) Yine buyuruyor: " (Ey Muhammed) biz seni ancak âlemlere rahmet için gönderdik. "(Enbiya 21/107) İşte bu sebeple peygamberin davetlerinde "insanlar" kelimesini kullanarak "Ey insanlar, Elçi size Rabbinizden gerçeği getirdi. Kendi yararınıza olarak (ona) inanın. (Nisâ 4/ 170) buyurmaktadır³⁷⁰

2.2.3. Şeriatının Kıyamete Kadar Devam Edeceği

Hz. Peygamber'in son elçi olması, dininin kemaler ermesi ve evrensel olması birbirleriyle iç içe hususlardır. Bunlardan her biri, diğerinin hem nedeni hem de neticesidir. Buna göre din kemale erdiğine göre yeni bir elçiye ihtiyaç kalmaz. Yeni bir elçiye ihtiyaç olmadığına göre, son peygamber yani Hz. Muhammed'in mesasajı evrenseldir. Hz. Peygamber henüz hayattayken kendisine yüz binlerce insan iman etmiş ve Allah'ın dininin hem birey hem de toplum olarak nasıl yaşanılması gerektiği, bizzat tecrübe edilerek insanlığa sunulmuştur. Ayrıca hem Kur'an hem peygamberin uygulamaları büyük bir titizlikle kayıt altına alınmış özellikle Kur'an ile peygamberin tatbikî sünneti, tatbikat ile sonraki nesillere aktarılmıştır. Bundan dolayı Hazreti Peygambere gelen formuyla İslam'ın nesilden nesile aktarılan nesilden nesile intikalinde herhangi bir sorun yoktur. İçerik olarak da

³⁶⁷Kemal Işık, *Mâturîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, (Ankara: Fütüvvet Yayınları,1980), 126.

³⁶⁸Işık, *Mâturîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı*, 127.

³⁶⁹ Bağdâdî, *Kitâbü Usûli-din*, 162-164.

³⁷⁰ Subhani, *Akaid-i imamiyye*, 154-155.

insanların dini ihtiyaçlarının tamamını karşılayacak donanımdadır. Bu sebeple Hz. Peygamber, son peygamberdir ve peygamberliği evrenseldir. Kıyamete kadar geçerliliğini korumaya devam edecektir.³⁷¹ Burdan da anlaşılcağı üzere Hz. Muhammed'in peygamberliği ile peygamberlik son bulmuş ve şeriatı kıyamete kadar devam edecektir.

Kur'an'ın tahrifliği meselesine değinecek olursak Kur'an; "Kara'e" filinden tureyen Kur'an; okumak anlamına gelmektedir.³⁷² Kur'an-ı Kerim'in birçok tarifi yapılırsa da biz burada en çok tarif edilen tanımı yapacağız.

Kur'an-ı Kerim: Allah tarafından Cebrail aracılığıyla mahiyeti bilinmeyen bir tarzda Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevatür ile nakledilen, okunması ile ibadet edilen, Fatiha ile başlayıp Nas ile son bulan, başka kimselerin benzerini getirmeye gc yetiremediği muciz bir kelamdır.³⁷³

Bu konuda Ehl-i Sünnet ekollerinin tavrı nettir ve hiçbir şekilde ayrılığa düşmeyip Kur'an'ın hiçbir şekilde tahrife uğramadığı, değiştirilmediği, Hz. Muhammed'e indirildiği şekliyle korunduğu konusunda ittifak halindedirler. şia ekolu ise bu konuda kendi içinde ihtilafa düşmüşlerdir. Daha detaylı bir şekilde anlatacağımız üzere; bir grup alim Ehl-i Sünnet alimleri gibi düşünerek Kur'an'ın tahrif olmadığını söylemişlerdir. Diğer bir grup ise Kur'an'ın tahrife uğradığını, değiştirildiğini iddia etmektedir.

Ehl-i Sünnet'e göre Kur'an-ı Kerim Allah'ın sözdür, tamdır, noksan değildir. Kur'an'da tebdil, noksanlaştırma ve değiştirme meydana gelmemiştir.³⁷⁴ Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de açık olarak, "Doğrusu Kitab'ı biz indirdik ve onun koruyucusu da elbette biziz."(el-Hicr 15/9) buyurarak Kur'an-ı Kerim'in kıyamet gününe kadar her çeşit tebdil ve tahriften korunduğunu açıklamıştır. Yine "Kur'an'a ne önünden ne de arkasından batıl yaklaşmaz."(el-Fussilet 41/42) âyetinde de belirtildiği üzere elimizde mevcut olan Kur'an-ı Kerim'de noksanlık ve fazlalıkların olduğunu söylemek, sarih Kur'an-ı Kerim âyetlerine aykırı bir durumdur. Nitekim Ehl-i Sünnet alimlerinin muteber eserlerinde, Kur'an-ı Kerim'de noksanlık veya ziyadelik olduğuna delil olan

³⁷¹ Mahmut ınar, *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2018), 174-175.

³⁷² Abdulhamit Birışık, "Kur'an", *Türkiye Diyanet İşlâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 383-388.

³⁷³ şevkanî, *İrşâdü'l-fuhûl*, (Beyrût:1412). 62.

³⁷⁴ Abdullah b. Muhammed, *es-Sâlih Kendi Kaynaklarında Cafer'i, şii ve Râfizilerin İnanç Esasları*, trc. Teymullah Yücel (Yediİklim Kitabevi, 1427), 74.

tek bir rivâyet yoktur. Çünkü Sünnî âlimler, böyle bir iddiayı kabullenen kimsenin dinden çıkacağını sarîh bir şekilde dile getirmişlerdir.³⁷⁵

İmam Mâtürîdî, Batınilerin, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in kalbine ilhamî bir şekilde vahyedildiğini, daha sonra Hz. Muhammed'in Kur'ân-ı Arap diline çevirdiği iddiasına "Bu Kur'ân ise apaçık bir Arapça'dır."(Nahl16/103) âyeti ile cevap vermiştir. Bir de Hz. Muhammed'in gelen vahyi unutma endişesinden ötürü ezberlemeye çalıştığı esnada "(Ey meleği Muhammed!) Onu(vahyi) çabucak almak için dilini kıpırdatma!"(Kıyame 75/16) âyetini delil olarak göstermektedir.³⁷⁶

İmam Mâtürîdî, Kâramita'nın Kur'ân-ı Kerim hakkındaki düşüncelerine değinerek onların bu konu hakkında dile getirmiş oldukları düşünceleri eleştirmiştir. Kâramita, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Peygamber tarafından telif edildiğini iddia etmektedir. Mâtürîdî ise, "Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın."(Bakara 2/231) âyetine bütünüyle aykırı olduğunu, bu âyette "nimet" ile anlaşılanın Hz. Muhammed, kitaptan anlaşılanın ise Kur'ân olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷

Ayrıca Mâtürîdî, İsmâîlîliğin Kur'ân-ı Kerim hususundaki düşüncelerini de eleştirirken, İsmâîliye'nin "Bu Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Muhammed kendi lisanı ile te'lif etti, Allah Arapça bir kitap indirmedir." tarzındaki ifadelerine değinir. İsmâîliye'nin bu düşüncelerinin iftira olduğunu ve "Andolsun ki, biz onların, 'Bu Kur'ân-ı ona bir insan öğretiyor.' dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kişinin dili yabancıdır. Bu Kur'ân ise apaçık bir Arapçadır."(Nahl 16/103) âyetini delil getirir.³⁷⁸ İmam Mâtürîdî Kur'n-ı Kerim'in lisanının Arapça olmasının ilahî bir tercih olduğunu ve bunun Bâtınîlerin düşüncelerini nakzettiğini ifade eder.³⁷⁹

Ehl-i Sünnet âlimleri, Hz. Muhammed vefat ettiğinde Medine'deki Kur'ân-ı Kerim'de ne bir kelime fazlalığı ne de bir kelime noksanlığı olmadığı düşüncesindedirler.

³⁷⁵ Daha geniş bilgi için bk. Abdulazîm Muhammed ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-kurân, Matbaatü*, 3.Baskı (Matbaatu İsâ el- Babi'l el-Halebî, t.y.), 68-139.

³⁷⁶ Bkz. Taha, 20/14.Mâtürîdî, *Te'vilatü'l Kur'ân*, 1: 74.

³⁷⁷ Mâtürîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 1: 184-185.

³⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 3: 121.

³⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilatu Ehli's-Sünne*, 3: 541.

Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edildiği konusunda Şî'î âlimlerden Şeyh Müfid; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Kur'ân cem edilirken çoğu yerde Kur'ân-ı Kerim'in indiği şekliyle korunamadığını ifade etmektedir.

Şî'îlerin en muteber kabul ettikleri Küleynî'nin el-Kafi eserinde; Cebrâil'in Allah Resûlü'ne indirdiği Kur'ân'ın gerçekte on yedi bin âyetten oluştuğu, Hz. Fatıma'da bir mushaf'ının var olduğu, elimizde olan Mushaf'larda Hz. Fatıma'nın mushafından bir kelimenin bile mevcut olmadığı, elimizde bulunan Mushaf'ın gerçek olmadığı, kaim olan imam ortaya çıktığında yanında var olan Mushaf'ı göstereceği ve "Allah'ın Hz. Peygamber'e nüzul ettiği kitap budur." diyeceği, Kur'ân-ı Kerim'in bütünü gerçeğine uygun olarak cem edildiğini iddia eden kişinin yalan söylemiş olacağı, onu Allah'ın indirdiği gibi bir araya getiren kimsenin Hz. Ali olduğu gibi rivâyetler yer almaktadır.

İmamiye âlimlerinden Yakub el-Küleynî, bugün elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerim'i kabul ediyor görünse de ona göre; Hz. Muhammed'in Ali'ye yazdırmış olduğu el-Cami denilen ve peygamberin arşını ile yazılmış yetmiş arşın uzunluğunda bir sahifenin varlığından bahseder. Ayrıca Hz. Fatıma'nın yanında bulunan bir Mushaf vardır ve bu Mushaf, elimizde bulunan mushafın üç katı büyüklüğündedir. Günümüzdeki Mushaf'ın içinde bulunan kelimelerden bir tanesinin dahi bulunmadığını iddia eder. Yine ona göre; Kur'ân'da peygambere on yedi bin âyet indirildiği halde şimdi elimizde sadece 6263 âyet vardır ve diğerleri Hz. Ali'nin cem ettiği haliyle Ehl-i Beyt mensuplarının yanında mevcuttur.³⁸⁰

Şeyh Saduk da Kur'ân'ın on yedi bin âyet ile nazil olduğunu söyler. Ona göre; günümüzdeki mushafta mevcut olmayan o kadar vahiy var ki eğer o bulunmayan vahiyler şimdi ki Kur'ân'da mevcut olsaydı Kur'ân on yedi bin âyet olurdu. Şeyh Saduk'a göre "Cebrâil Hz. Muhammed'e 'Allah sana yarattıklarına benim davrandığım gibi davran, demektedir.'" gibi sözlerinin hepsinin vahiy olup Kur'ân değildir. Eğer Kur'ân olsalardı, dışında olmazdı diyerek Kur'ân dışında gelen vahiyleri âyet olarak saymamaktadır.³⁸¹

Ebû Ca'fer'e göre Kur'ân-ı Kerim, Ramazan ayının Kadir gecesinde Beytu'l Ma'mur'a tek seferde inmiştir. Daha sonra Beytu'l-Ma'mur'dan yirmi yıllık süre

³⁸⁰ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikadî'l-imamiyye*, 100-101.

³⁸¹ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-İ'tikadî'l-imâmiyye*, 100-101.

zarfında indi. Allah, peygamberine onun ilmını toplu bir şekilde verdi. Sonra şöyle buyurdu: “Ey Muhammed! Sana vahyedilmesi bitmezden önce Kur’ân’ı tekrarda acele edip durma; Rabbim ilmimi arttır de”.(Tâ-hâ 20/114) “Onu acele tekrarlamak için dilini kıpırdatıp durma. Onu senin kalbinde toplamak ve sana okutmak bize düşer. Sana Kur’ân-ı okuduğumuz zaman, okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak bize düşer.”(Kıyâme 75/16-17).

Ebû Ca’fer’e göre Kur’ân, Allah’ın kelâmı, vahyi ve kitabıdır. “Kur’ân’a ne önünden ne de ardından hiçbir şekilde batıl giremez. Hikmet sahibi Kur’ân’a ne önünden ne de ardından hiçbir şekilde bâtil girmez. Kur’ân, Hikmet Sâhibi, Çok Övgüye layıktan geldi.” (Fussilet 41/42), "İşte gerçek kıssa budur." (Âl-i İmran 3/62), "Elbette o (Kur’ân), ayırdedici bir sözdür; şaka değildir." (Tarık 86/ 13-14), “Ve Kutlu ve Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’i var eden koruyandır.” (Hicr 15/9)³⁸²

Ebû Ca’fer’e göre Duha suresi ile İnşirah suresi tek bir suredir. Fil suresi ile Kureyş Suresi de tek bir suredir. Bu iki sureyi bir sayarak aslında Kur’ân’daki sure sayısının yüz on dört değil de yüz onu iki olduğunu söylemektedir.³⁸³

Küleynî Usûl’l-Kafi kitabındaki rivâyetlerin bazılarında Kur’ân-ı Kerim’i yalnızca Hz. Ali’nin cem etmiş olduğu, Kur’an-ı Kerim’de aslında on yedi bin âyetin mevcut olduğunu, elimizde mevcut olan Kur’ân-ı Kerim’in üç katı büyüklüğünde bir “Fatıma Mushafi” ndan bahsedilmektedir. Bir de bir rivâyette Beyyine suresinden yetmiş Kureyşli kimsenin çıkarıldığı, Ahzâb, Hacc gibi surelerin bazılarında da Ehl-i Beyt’in faziletini anlatan âyetlerin çıkarılmış olduğu anlatılmaktadır.³⁸⁴

Küleynî’ye göre Kur’ân-ı Kerim’de eksik sureler mevcuttur. Suretu’l-Velaye bunlardan biridir. Yine Kuleyni, “Osman kitaptan üç şeyi çıkardı; Ali’nin hikayelerini, Kureyş’in ve Ali dışındaki halifelerin kötülüklerini. Örneğin, ‘Keşke Ebû Bekir’i arkadaş edinmeseydim’ âyeti kitaptan çıkarılmıştır.” demektedir.³⁸⁵

Şimdi Şîa’ya mensup bazı kişilerce zayıf rivâyetlere dayanılarak iddia edilen görüşleri gruplar ve delilleri ile birlikte zikretmeye çalışacağız.³⁸⁶

³⁸² Şeyh Sadûk, *Risâletu’l-İ’tikadî’l-imâmiyye*, 98.

³⁸³ Şeyh Sadûk, *Risâletu’l-İ’tikadî’l-imâmiyye*, 99.

³⁸⁴ Küleynî, *Usûl mine’l kâfi*, 1-11. 128, 239, 414, 634- 2: 631.

³⁸⁵ Muhammed Bâkır Meclisî, *Tezkiretü’l-eimme*, (Lahor: t.y.), 9.

³⁸⁶ Ahmet el-Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik İslâm Birliği*, trc. Muharrem Tan (Mana Yayınları, 2013), 55,56,57.

1. Grup: Ad olarak ‘tahrif’e götüren rivâyet: bu gruptakilere cevaben şöyle denmiştir. Bu rivâyetlerden bazıları kıraat imamı olan kişilerce çeşitli şekilde okunmasından dolayı tahrifata uğramıştır.
2. Grup: İmam olan kişilerin adlarının zikredildiği âyetlerden bazılarında delalet eden rivâyet: Bu rivâyetler çok fazla. Bu gruptakilere cevaben şöyle denmiştir: Güzel okumanın öyle çeşidi mevcuttur ki tefsir mukabiline olup, Kur’ân değildir.
3. Grup: Eksik veya fazla olduğu şeklindeki rivâyet: Bu gruba göre; ümmet Hz. Peygamber’in vefatından sonra kelimelerden bazılarının değiştirilip, başka cümleler koymuşlardır. Bunlara cevaben şöyle denir: Fazla olamadığına dair âlimler arasında icma mevcuttur. Bu iddiaları bu icmaya aykırıdır.
4. Grup: Kur’ân’ı Kerim’de yalnızca eksiklik olduğu rivâyetleridir. Cevaben şöyle denilir: Hz. Ali’ye ait olan Mushaflardan birinin eksiklik olabilme ihtimali vardır.

Şîa, “Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette yine onu biz koruyacağız” âyetini delil göstererek, Kur’ân’ı kesinlikle tahrife uğramadığını söylemektedirler. Şîa’nın büyük çoğunluğu bunu kabul etmektedirler.³⁸⁷

Şîa ekolü arasında tahrif meselesine götüren sebep, Hz. Ali’nin İmâmet meselesi ilgili âyetlerin kaldırıldığıdır. Bunun yanı sıra, Şîi bilginlerden ileri gelenlerin bazılarının, tahrife uğrayan âyetlerin varlığından bahsedilmesine ihtiyaç olmasının nedenini, aslında Kur’ân-ı Kerim’de İmâmet ile alakalı âyetlerin bulunmadığı düşüncesi taşımalarıdır.

İmamiye koluna bağlı aşırı bir grup, Kur’ân’ın tahrife uğradığını, ayrıca Ehl-i Beyt’i açık bir şekilde zikreden âyetlerin ortadan kaldırıldığını ifade etmiştir. Ancak bu iddiaları için elle tutulur bir delil bulamamışlar ve genelde sağlam olmayan rivâyetleri dayanak göstermişlerdir.³⁸⁸

Şîa ekolünde, Kur’ân’ın değiştirilmediği görüşü de vardır. Muhammed Cevâd el-Belağî en-Necefî bu konuyla alakalı şöyle söylemektedir: “Elimizde var olan bu kitap Allah’ın Hz. Peygamber’e indirdiği Kur’ân’ın aynısıdır ve fazlalığı yoktur. Ayrıca kim

³⁸⁷ Musa Musâvî, *Şîa ve Şîilik Mücâdelesî*, trc. Kemal Hoca (İstanbul: Sebil Yayınları, 1995), 148.

³⁸⁸ Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik İslâm Birliği*, 51.

fazlalık olduğunu söylerse yalancıdır.” Dolayısıyla bu düşünceye göre Şîa’ya mensup bir grup âlim Kur’ân’ın değiştirilmediği inancındadır.

Şîa’ya göre Kur’ân, Hz. Muhammed’in kıyamet gününe kadar varlığını devam ettirecek mûcizesidir. Kur’ân-ı Kerim söz açısından benzeri bulunmayan kitaptır. Âyetlerinin hiçbirinde bir kelime dahi değiştirilemez ve bir kelime kaldırılıp başka bir kelime yazılamaz. Her kelime, her uyarı hatta her edat tamdır ve yerli yerindedir. İnsan sözlerinde bu sağlamlık, bu hikmet yoktur. Nitekim “Bu bir kitaptır ki onda şüphe yok. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.” (Bakara 2/2); “İnsanlar ve cinler, bu Kur’ân’ın mislini getirmek için bir araya gelseler, bazısı bazısına arka olsa, yardım etse bile benzerini meydana getiremezler.” (İsra 17/81). Müşrük insanlar, inkâr edenler, âyette geçen tehdide karşı koyamamış, aciz kalmışlardır. İnat edip, benzerini getirmeye çalışanlar ise benzerini getiremeyip gülünç duruma düşmüşlerdir.

Kur’ân’ın toplanması meselesi de bilindiği üzere Hz. Osman döneminde Zeyd b. Sabit başkanlığında kurulan bir heyet tarafından gerçekleştirilmiştir. Ehl-i Sünnet, bu görüşü benimsemektedir. Ancak, İmamiye bu konuda Ehl-i Sünnet’ten farklı bir görüş dile getirerek Kur’ân’ın, Hz. Ali tarafından toplandığı ve Hz. Ali’nin Mushaf’ının esas alınarak yapıldığını iddia etmektedirler. Ayrıca Kur’ân’ın cem edilme konusunda da İmâmiyye ekolü, Ehl-i Sünnet mezhebinden farklı düşünmektedir. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre Kur’ân-ı Kerim, Hz Ebû Bekir’in halifeliği zamanında Zeyd b. Sabit’in başkanlığında meydana getirilen bir heyetin Hz. Muhammed döneminde yazılmış metinleri bir araya getirmesiyle cem edilmiş ve Hz. Osmanın halifeliği zamanında da çoğaltılmıştır. İmamiyye ekolüne göre ise, Kur’ân Hz. Ali tarafından cem edilmiş ve onun metni esas kabul edilmiştir.³⁸⁹

Şeyh Sadûk’un düşüncesine göre Kur’ân-ı Kerim, Ramazan ayının Kadir gecesinde el-Beytu’l-Ma’mur’a tek seferde inmiş ve sonra oradan 23 senelik zamanda nazil olmuştur.³⁹⁰

³⁸⁹ Muhammed Sâdır-ı et-Tebrizî, *Câferî Mezhebine Göre Dinin Esasları*, trc. Hüseyin Perviz Hâtemi (İstanbul: 1965), 16-18.

³⁹⁰ Sadûk Şeyh, *Risâletü’l-i’tikadâtü’l-imâmiyye*, 96.

Şeyh Mufid bu görüşün, âhâd rivâyetlere dayandığını iddia ederek ve Kur'ân'ın ihtiyaca göre parça parça nüzul edildiğini ifade eder. Ehl-i Sünnet'e göre ise Kur'ân-ı Kerim 23 senede ve parça parça nâzil olmuştur.³⁹¹

Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edildiği iddiası, Şîa mezheplerinin ileri gelen mensuplarınca kabul edilmemiştir. Zira Hz. Ali, halifeliği döneminde müminlerin elinde mevcut olan Kur'ân'ı kabul etmiştir. Şâyet tahrife uğrayan sure veyahut âyetler olsaydı, İmam Ali bu hususa dikkat çeker ve ispatlardı.³⁹²

Şîa'ya mensup bazı kişilerin Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edilidiğine dair düşünce dile getirmelerinin nedeni, İslâm'ın ve imanın temel şartlarından gördükleri İmâmet ve velâyet konusunu Kur'ân-ı Kerim'e dayandırma arzusudur. Yani bu kişilere göre, şu an elimizde bulunan Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edilmiş olması icap eder. Şîa ekolünün, sahabenin fazilet meselesini kabul etmemeleri, hatta İmam Ali ve evlatlarının hakkını almaları gerekçesi ile ashabın ekseriyetini mürted sayması da onları Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edilmiş olması düşüncesine sevk etmiştir. Zira mevcut olan Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin birçoğunda ashab hakkında övgüler ile dolu ifadeler mevcuttur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in halifelerden ilk üçünün çabalarıyla cem edilmiş olması, çoğatılması ve korunması da onlara karşı açık bir şekilde düşmanlıklarını izhar eden Şîa'ya mensup bazı kimseleri tahrif düşüncesine sevk etmiştir.³⁹³

Kur'ân-ı Kerim'in tahrif edilmiş olma düşüncesi, Şîa ekolünce tehlikeli bir sınıra varmış genel bir iddia değildir. Zira Şîa'ya mensup insanların çoğunluğu, Şîi âlimlerin ekseriyetinin bu konudaki tutumları sayesinde pek fazla değer görmemiştir. Fakat Şîi âlimlerden bazılarının tahrif konusunda kaleme aldıkları kitaplar kaleme alınıp okuyuculara servis edilince bu düşünce yayılmıştır.³⁹⁴

Görüldüğü üzere Şîa, kendi arasında bu konu hakkında ihtilafa düşmüştür. Bir grup Şîa Kur'ân'ın şimdi mevcut halini kabul edip, doğruluğunu tasdik eder. Yukarıda görüşlerini saydığımız diğer bir grup Şîi ise tam tersini söyleyerek günümüzdeki Kur'ân'a ekleme, çıkarma yapılarak tahrif edildiğini iddia etmektedirler.

³⁹¹ Şeyh Müfid Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî, *Şerhu akâidi's- Sadûk (ev) Tashîhu'l-itikâd (Evaâlu'l-makalât fil'l- mezâhibü'l-muhtarât ile beraber)*, (Tebriz: 1364), 211.

³⁹² Musâvî, *Şîa ve Şîilik Mücâdelesi*, 149.

³⁹³ İhsan İlâhi Zahîr, *Şîa'nın Kur'ân İmamet ve Takiyye Anlayışı*, trc. Sabri Hizmetli - Hasan Onat (Ankara:1984), 88- 109.

³⁹⁴ Musa Musâvî, *Şîa ve Şîilik Mücâdelesi*, 149.

Aşırı gruplarını dışarıda bırakırsak, genel olarak Şîa mezhebi, bu konuda Ehl-i Sünnet ile aynı fikirdedirler. Yani Kur'ân'da herhangi bir tahrifat yapılmadığına, herhangi bir eksiklik bulunmadığına, herhangi bir değişiklik yapılmadığına, Hz. Peygamber'e indirildiği gibi aynen korunduğuna inanırlar. Bu konuda iki mezhep arasındaki fark Kur'ân'ın kendinde değil de tefsirinde ve yorumunda olduğudur. Ayrıca Ehl-i Sünnet ve Şîa mezhepleri peygamberin şeriatinin kıyamete kadar devam edeceği görüşündedirler.

2.2.4. Hatmü'n- Nübüvvet Meselesindeki Görüşleri

İslâm inanç temel esaslarından biri de hatmu'n-nübüvve inancıdır. İlk elçi Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar sayılarını kesin bir şekilde peygamberlere inanmak açısından aralarında ayırım yapmadığımız peygamberler gönderilmiştir. Ancak, insanlığın gelişim göstermesine paralel bir şekilde elçiliğin kendisi ile kemale ermesi ve tebliğinin evrensel oluşu ile Hz. Muhammed diğer peygamberlerden ayrı bir yere sahiptir. Son elçidir.³⁹⁵

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberliğin Hz. Muhammed ile son bulduğu açık bir şekilde zikredilmektedir. Artık Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber gelmeyeceği, herhangi bir kimsenin elçilik iddiasında bulunmasının mümkün olmadığı ve böyle bir düşüncenin ret edileceği, “Muhammed sizin erkeklerinizden hiç birinin babası değildir. Allah'ın resûlü ve nebîlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir.”(Ahzâb 33/40) âyet ile vurgulanmıştır.³⁹⁶

Sözlükte “bir şeyi tamamlayıp sona erdirmek; mühürlemek” anlamlarına gelen hatm ile “Allah'tan haber verme” mânasındaki nübüvvet kelimelerinden oluşan hatm-i nübüvvet (hatmü'n-nübüvve) tamlaması Allah ile kulları arasındaki elçilik görevini sona erdiğini belirtir.

Peygamberlik görevi, Hz. Muhammed ile tamamlanmıştır ve bu çerçevede Allah, yarattığı kullarına olan nimetini tamama erdirmiştir. Peygamberlik görevinin Hz. Muhammed ile sona erdiği, artık bundan sonra bir kimsenin peygamberlik iddiasında bulunmasının imkân dâhilinde olmadığı açıkça belirtilmiştir. Hz. Muhammed'e inen

³⁹⁵ Mehmet İlhan, “Hatmu'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış”, *Ekev Akademi Dergisi* 42 (2010): 70.

³⁹⁶Abdulgaffar Aslan, “Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu”, 104-105.

“Kur’ân-ı Kerim’in nesh edilmesinin imkânsız olduğu” Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” (Azhab 33/40) işaret edilmiştir. Âyetinde geçen fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Mealindeki ifadeye göre Allah peygamberliği, Hz. Muhammed ile tamamlamıştır. Hz. Muhammed Allah’ın son elçisidir. Ondan sonra bir daha yeni peygamber gelmeyecektir. Bunun ardından “hâtemü’n-nebîyyîn” nitelemesiyle Hz. Pygamber’den sonra artık vahiy gelmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. O, “ilâhî bir mühür”dür. Yani artık yeni bir peygamber gelmeyecektir.³⁹⁷

Semerkindî ’ye göre Hz. Muhammed son peygamberdir. Peygamberlik onunla kemal bulmuş ve tamamlanmıştır. Ona göre, Hz. Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” (Ahzhab 33/40) âyetinde geçen nübüvvet kurumunun Hz. Peygamber ile son bulduğunun, Hz. Muhammed’in son elçi olduğunun açık bir ifadesidir.³⁹⁸ Ahzab suresinde geçen hâteme-nnebîyyîn”ifadesi Hz. Muhammed’in hem peygamber hem de peygamberlerin sonuncusu olduğunun kanıtıdır.³⁹⁹

Ebû’l Berekat en-Nesefî, peygamberlerden ilki Hz. Âdem, peygamberlerin sonuncusu ise Hz. Muhammed’dir. O, peygamberler arasından en faziletli peygamberdir. Zira Allah “Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.” (Al-i İmran 3/110) ümmeti diğer peygamberlerin ümmetinden daha hayırlı olduğu için, Hz. Muhammed’in peygamberliği de diğer peygamberlerden daha hayırlı olacaktır.⁴⁰⁰ Yani Hz. Muhammed son peygamberdir ve O’ndan sonra yeni bir peygamber gelmeyecektir. Ona göre gelen peygamberlerden en hayırlı olanın Hz. Muhammed olduğu kanaatini taşımaktadır.

Gazzâlî, Hz. Muhammed’den sonra vahiy gelmeyecektir ve vahiy kapısı artık kapanmıştır.⁴⁰¹ Vahyin kesilmesi ile de risâlet kapısı kapanmıştır. Böylece hakikat

³⁹⁷ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitabü’t-Tevhîd*, 249, 262; Teftâzânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, 300.

³⁹⁸ Semerkandî, *İslâm’ın İnanç İlkeleri*, 78.

³⁹⁹ İsmail Yürük, “Şemsüddin es-Semerkindî ve Belirgin Kelâmî Görüşleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2001): 93-105.

⁴⁰⁰ Nesefî, *İslâm İnançının Ana Umdeleri* (“el-Umde” Tercümesi), 52.

⁴⁰¹ Gazzâlî Ebû Hâmid, *er-Risâletü’l-ledüniyye*, (*Tevhîd ve Ledün Risaleleri*), trc. Serkan Özburun - Yusuf Özkan (İstanbul: Furkan Yayınları, 2002), 67.

ortaya konduktan ve din tamamlandıktan sonra resûl gönderilmesine ihtiyaç kalmamıştır.⁴⁰² Ona göre, Hz. Muhammed'in peygamberliği tüm peygamberleri içine alan bir peygamberliktir. O, peygamberlerin mührüdür. Ayrıca peygamberlerin en üstünüdür.⁴⁰³

Bağdâdî'ye göre "Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik eden kişi, dolayısıyla Hz. Muhammed'in nebîlerin ve resûllerin sonuncusu olduğunu da tasdik eder; Hz. Muhammed'in nebî ve resûllerin sonuncusu olduğunu tasdik eden kişi, Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm dinin ebedi olduğunu da tasdik eder"⁴⁰⁴ demektedir. Yine Bağdâdî'ye göre Ahzab Suresi 40. Âyet mealindeki ifade Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonuncusu olduğuna zahiri bir alâmet olduğunu bu aynı zamanda Hz. Muhammed'in teblğinin evrensel yönü de içine aldığını belirtmektedir.⁴⁰⁵ "Hâtemünnebîyyin" tabirinin Hz. Peygamber'in "nebî" ve resûl"lerin sonuncusu olduğunu⁴⁰⁶ gösterir. Bir de "hâtemennebîyyîn" kavramının "hâtemülmürselin" demektir. Zira nebî'nin son bulması, resûl'ün de son bulmasını gerektirmektedir.⁴⁰⁷

Ayrıca Ehl-i Sünnet âlimleri, şu hadisi esas alarak nübüvvetin peygamber ile birlikte son bulduğunu açıklamıştır. "Benimle peygamber misali, bir kerpiç hariç diğerlerini tamamlayan adamın misali gibidir. İnsanlar o eve giriyorlar ve taaccüp ederek keşke şu tuğlada da olsaydı" diyorlar. Ben o kerpiç konumundayım. Geldim ve peygamberliği sonra erdirdim.⁴⁰⁸

Şîa'da, hatm-i nübüvvet konusunda değişik görüşler mevcuttur. Mutedil Şîa, hatm-i nübüvveti kabul etmektedirler ve Şîa'ya mensup bazı kollar Ehl-i Sünnet gibi düşünerek Hz. Muhammed'in peygamberliği nübüvvetin son bulduğu görüşünü paylaşırken bazı kolları ise ki özellikle İmamiye ve Ğulat-ı Şîa mensuplarında "sürekli nübüvvet" anlayışı hâkimdir ve bundan dolayı Hz. Muhammed'den sonra peygamberliğin imamlar aracılığıyla devam ettiği görüşündedirler.

⁴⁰² Gazzâlî Ebû Hâmid, *Meâricü 'l-kuds fi medarici marifeti 'n-nefs*, (*Hakikat Bilgisine Yükseliş*), 96.

⁴⁰³ Gazzâlî Ebû Hâmid, *Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine*, trc. Cihan Ahmet Kamil (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 67.

⁴⁰⁴ Bağdâdî, *Usûlu 'd-dîn*, 162.

⁴⁰⁵ Bağdâdî, *Usûlu 'd-dîn*, 162.

⁴⁰⁶ Muhammed Fevzi ed-Deyyânî, *Cemâl ala 'l-celal*, (İstanbul: 1257), 355.

⁴⁰⁷ Abdüsselâm b. İbrahim el-Lakkânî, *Şerhu cevhereti 't-tevhid*, (Mısır: 1955), 191.

⁴⁰⁸ Kurtûbi, *el-Câmi li Ahkâmi 'l-kur'ân*, 14: 197.

Şîa ekolü, Hz. Muhammed'in Allah'ın son elçisi olduğu inancındadır. Yine onlara göre, Hz. Muhammed'den sonra kıyamete kadar hiçbir elçi gelmeyecektir. İslâm elçisinin peygamberlerin sonuncusu olduğu hakikatı İslâm'ın zaruriyatındandır. Bir insanın bu ilkeyi kabul etmemesi de İslâm'da kalması imkân dahilinde değildir. Kim bu inancı kabul etmezse, İslâm'dan çıkar. Ayrıca Allah, bir âyette şöyle buyuruyor: “Bu Kur'ân bana, sizi ve ulaştığı kimseleri uyarmam için vahyedildi (En'am 6/19) Bu âyet, Kur'ân'ın ulaştığı bütün insanlara bir ilahi hüccet olduğunu açıklamak amacıyla, Hz. Muhammed'in dininin evrensel olduğunu belirittiği gibi, İslâm'ın kıyamet gününe kadar varlığını devam edeceğini, dolayısıyla da İslâm'dan sonra artık din gelmeyeceğini ortaya koymaktadır.⁴⁰⁹

Şîa, Hz. Muhammed, peygamberlerin sonuncusu, en yücesi ve masum olduğunu kabul eder. Hz. Muhammed'den sonra peygamber gelmeyecektir. Şîî'lerin Hz. Muhammed'den sonraki tutumları İmâmet nazariyesi ile değişikliğe uğramıştır. Şîî'lere göre, nebî hüccet olup, yerine bir vasi, imam bırakır. Bu durumdan itibaren nübüvvet ile İmâmet eşdeğer gören bir makam durumuna getirilir, İmâmet nübüvvetin devamı şeklini alır, dinin usulünden sayılır. Allah, insanlara nasip olmayan bilgisiyle nasıl elçileri insanların arasından seçmişse nasıl peygambere uymayı farz kılmışsa elçisine de Hz. Ali'nin imamlığını ümmetine bildirmesini, kendisinden sonra onun imam olduğunu açıklamısını emretmiştir.

İmamiye'ye göre nübüvvet kurumu, işlevsel olarak Hz. Muhammed'in peygamberliği ile son buldu. Fakat İmâmet mertebesinde olan imamlar hem seçilme özelliği hem de yanılmazlık özellikleri ile peygamberin vekili gibi davranışta bulunurlar.⁴¹⁰ Nübüvvetin sona ermesi ile birlikte gelişen olaylar karşısında takip edilmesi gereken yolun tayini hususunda lazım olan bilgilerin “velâyet'i fakih” kurumu yolu ile üretileceğini ve bundan dolayı bu kurumun nübüvveti devam ettirdiği görüşündedirler.⁴¹¹ İmamları, peygamberin vefatından sonra onun yaptığı görevleri devam edeceği görüşündedirler.

⁴⁰⁹ Turan *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 323.

⁴¹⁰ Kummi Hasan b. Mûsâ en-Nevbahtî –Sa'd b. Abdullah, *Şîî Firkalar*, trc. Sabri Hizmetli v. dğr. (Ankara: Ankara Okulu, 2004), 88–91, 242.

⁴¹¹ Ahmet Sabiri Hemadânî, *İslâm'da İmam Ca'fer Sâdık Mezhebi ve İmam Ca'fer Buyrukları*, trc. Kenan Yakup (İstanbul: 1974). 61-62; Yurdagür, “*İslâm Düşüncesinde Hatm-i Nübüvvet Meselesi*”, 309.

Gulât-ı Şîa, muhtemelen Yahudi inanç esasına dayanan “nübüvvetin devamlı bir şekilde olan kaynak, kesintisiz bir zincir ve bu zincirde bulunan her bir halkanın kendisinden öncekine oranla daha kıymetli ve daha kâmil olduğu” şeklindeki “devamlı nübüvvet” düşüncesi yayılmıştır.⁴¹²

Şîa'nın kollarından biri olan Hatabiyyenin kurucusu Ebû'l- Hattâb el-Esed ve ona uyanlara göre; imamlar da bir peygamberdir. Her zaman iki peygamber vardır. Birisi, konuşan yani imam, diğeri ise susan ya da elçinin vasisidir. Ebu'l- Hattâb'a göre nübüvvet İmâmet için bir nurdur ve imam olan kişi hepsini kendinde birleştiren kimsedir. Bu dünyada ifade ettiğimiz nurlardan mahrum kalmayacaktır.⁴¹³

Hattâbiyye fırkasının nübüvvetle ilgili aşırı görüşlerinden bir de Hz. Muhammed nâtık, Ali ise samit rasüldür.⁴¹⁴ Hz. Ali evladı olan Hasan zamanında Hüseyin sâmit, Hasan vefat ettikten sonra ise nâtık bir imamdır. İmamların ilahlık olduğunu da ifade eden bu grup imamların gaybı ve kıyamet gününe kadar olmuş ve olacak her şeyi bildiklerini söylerler. Bu ifadelerinden anlaşılıyor ki imamların aynı zamanda resûller olduklarını iddia etmişlerdir.⁴¹⁵ Hulul inancı anlayışına istinaden onlar imamları hem peygamber hem de ilah olarak görmektedirler.⁴¹⁶ Bu iddialarını doğrulamak için ise, sonra “birbiri peşinden resûllerimizi gönderdik.” (Mü'minûn 23/44) âyetini yorumlamışlardır.⁴¹⁷ İmamların konuşan peygamberlerin ve Allah'ın elçileri olduklarını ifade ederek Ebû'l Hattâb'ın nebî olduğunu ve peygamberlerin ona uymayı farz kıldığını söylemektedirler.⁴¹⁸ Hattâbiyye fırkalarından sayılan Bezîğiyye,⁴¹⁹

⁴¹² Abdulhamid İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*, trc. Yeprem Saim (İstanbul: 1994), 55-56.

⁴¹³ Muhammed b. Abdülkerîm b. Ebî Bekr eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, (Beyrût: 1998), 1: 210.

⁴¹⁴ Kummî Sa'd b. Abdullah Ebû Halef el-Eşari, *Makâlât ve'l-Fırak*, (Tahrân: 1963), 51; Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1: 76-77;

⁴¹⁵ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, Kummî, *Makâlât*, 1: 77; Bağdâdî, *el-Fark*, 248; İsferyînî, *et-Tabırv*, 126-127

⁴¹⁶ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1: 77; Samarrâî, *el-Gulüvv*, 127.

⁴¹⁷ Kummî, *Makâlât ve'l-fırak*, 51.

⁴¹⁸ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1: 76-77.

⁴¹⁹ Ebû Muhammed el-Hasan b.Musa Nevbahtî, *Fıraku'ş-şîa*, (Necf: 1936), 43. Kummî, *Makâlât ve'l-fırak*, 52; İbn Hazm, *el-Fasl*, 4: 186; Bağdâdî, *el-Fark*, 249.

Umeyriyye,⁴²⁰ Mufaddaliyye⁴²¹ gibi fırkalarda da imamlara fırka ilahlık ve peygamberlik gibi iddiaların yer aldığı görülmektedir.⁴²²

Cenahiye fırka mensupları, Allah'ın ruhunun tenasüh ederek ilk peygamber Hz. Adem'den diğer peygamberlere geçtiğini son peygamber Hz. Muhammed'den Ali'ye, ondan da üç oğluna, sonra da Abdullah b. Muâviye' ye geldiğini iddia etmişlerdir.⁴²³ Muâviye'nin rab ve nebî olduğunu ileri sürerler.⁴²⁴ Bu ifadeler, Muâviye'nin iddialarından ziyade, daha önce ortaya konan aynı iddiaların taraftarları olan kişilerce Abdullah b. Muâviye'ye uyarlanmış biçimi olarak anlaşılmaktadır. Tenasüh inancına dayanarak bu görüşleri dile getirmeleri muhtemeldir ki Yahudi inançlarından etkilendikleri göstermektedir.⁴²⁵

Mansuriye fırkasının kurucusu Ebû Mânsûr el-İclî, İmâmet iddiası ve aynı zamanda kendisi hakkında nübüvvet iddiasını ileri sürmektedir. Kendisinin göğe yükseltildiğini, Allah'ın başını okşayarak şahsına “ey nebî, git ve benden tebliğ et.” ifade ettiğini söyleyerek nebîlik iddiasında bulunduğu nakledilir.⁴²⁶ Peygamberlik görevinin kesintiye uğramaksızın devamlı olduğu görüşünde olduğu ifadesi de ona nispet edilir.⁴²⁷ Bu görüşüyle İclî, Hz. Muhammed'in son peygamber olmasını inkâr ettiği anlaşılmaktadır.⁴²⁸ Aslında Şîa ve kolları Hz. Muhammed'in son peygamber olduğunu kabul etmekle birlikte sürekli nübüvvet tezinden hareketle nübüvvetin bitmediği görüşündeler. Ancak İclî'nin bu yorumuna göre, Hz. Muhammed son peygamber değil. O'ndan sonra peygamber gelmeye devam edecektir. İclî, Ali, Hasan, Hüseyin, Ali b. Hüseyin ve Muhammed b. Ali ve Muhammed el- Bakır, birer peygamber olduğu gibi kendi şahsı da bu kişilerden sonra peygamberdir. Cebrâil meleği, şahsına vahiy getirmektedir. Allah, Muhammed'i tenzîl için, Ebû Mansur'u da

⁴²⁰ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b.Said Hazm el-Endülsi, *el- Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, (Beyrût, t.y.): 4:186; Bağdâdî, *el-Fark*, 249.

⁴²¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1: 79; Bağdâdî, *el-Fark*, 250.

⁴²² Hulusi Arslan, “Erken Dönem Şîi Gulat Hareketlerde İmamet-Nübüvvet İlişkisi”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Güz 2011): 81-83.

⁴²³ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 243.

⁴²⁴ Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1: 67.

⁴²⁵ Yusuf Benli, *Hicrî 2. Asır Kûfe Merkezli Şîi Nitelikli Gulat Hareketler (Yayınlanmamış Doktora Tezi)* (Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 1999., 200.

⁴²⁶ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*. 1: 75. Bağdâdî, *el-Fark*, 244; Nevbahtî, *Firaku's-şîa*,38; Kummî, *Makâlât ve'l-firak*, 46; Şehristânî, *el-Milel*, 1: 210; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b.Said Hazm el-Endülsi, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehva ve'n-nihal*, (Beyrut: tsz). 4: 185; İsferyânî, *et-Tabsır*, 125.

⁴²⁷ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*, 1:75; Şehristânî, *el-Milel*, 1: 210.

⁴²⁸William Tucker, “Ebû Mansur el-İclî ve Mansûriyye”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. E. R Fıglalı 5 (1982): 223; Abdullah Selum Samarraî, *el-Ğülüv ve'l-firaku'l-ğaliye*, (yy., ty.), 98.

te'vîl etmek amacıyla göndermiştir. Onun Hz. Peygamber'in yanındaki durumu Yuşa b. Nun'un Hz. Mûsâ'nın yanındaki konumu gibidir.⁴²⁹

Tucker, Ebû Mansur'u nübüvvetin devamlılığı hakkındaki bu nazariyesinin aşırı Şiflerden önceki gnostik ve maniheist hatta İslâm düşüncesindeki mevcudiyetine dikkat çekerek onlardan etkilendiğini ima eder.⁴³⁰

Beyâniyye fırkasının çoğu, Beyan b. Sem'ân'ı bir peygamber olarak görürler.⁴³¹ Rivâyete göre Beyan, Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Bâkır'a yazı yazarak; “*Teslim ol ki kurtuşa eresin. Çünkü sen, Allah'ın peygamberliği kime vereceği hususunu bilmezsin.*” ifadesini söyleyerek⁴³² nübüvvetini açıklar. Beyâniyye fırkasında görülen hulul görüşü peygamberlik iddiasının esasını oluşturmaktadır. Beyâniyye'ye mensup kişiler, ilahi ruhun nebî ve imamlara geçtiğini sonra da Beyân b. Semân'a intikal ettiğini söylerler ve onun hakkında ilahlık ve nebîlik iddiasında bulunmuşlardır. Sem'ân'm, Hz. Muhammed'in şeriatından bazısını nesh ettiğini iddia etmişlerdir.⁴³³ Nübüvvet iddiasını desteklemek amacıyla “Bu (Kur'ân) insanlar için beyandır.” (Âli-İmrân 3/ 138) âyet mealindeki beyanın kendisi olduğunu ileri sürmüştür. Beyân, hulul düşüncesini peygamberliğin açıklamasında kullanmıştır. Hermenetik irfan peygamberliğin ulûhiyetle karışmasına sebep oluyordu. Böylece imam, hulul sayesinde, peygamber olarak görülüyor, ilahi parçanın şahsına geçtiğini ve onun sayesinde gelecekte olanları bildiği insanüstü bir kişilik duruma gelmektedir.⁴³⁴

Bezîgiyye fırkası, Ca'fer es-Sâdık Ebû'l- Hattâb'ı hem de Bezîg'i peygamber olarak görevlendirdiğini ifade etmiştir.⁴³⁵ Bu kişilerin akıllarında olan her şeyin vahiy olduğu düşüncesi hâkimdir.⁴³⁶ Aynı şekilde Muammer b. Heysem'in dostları da kendisi adına nübüvvet iddiasında bulunmuşlardır.⁴³⁷ Umeyr b. Beyân el-İclî'nin taraftarları, kendi şahıslarının öleceğini, fakat imamlarının ve peygamberlerinin sonsuz bir hayat

⁴²⁹ Ebû Muhammed el-Hasan b.Musa en-Nevbahtî, *Fıraku 'ş-şîa*, 38-39; Kummî, *Makâlât ve'l-firak*, 47.

⁴³⁰ William,Tucker, “Ebû Mansur el-İclî ve Mansûriyye”, 224.

⁴³¹ Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn*. 1: 67; Malatî, *en Tenbih ve'r-redd*, 23; Ebû Muzaffer İsferyîni, , *et-Tabsır fi'd-dîn*, thk. Kemal Yusuf el-Hût, (Beyrut: 19839. 124.

⁴³² Nevbahtî, *Fıraku 'ş-Şîa*. Kummî, *Makâlât ve'l-firak*, 37; Şehristânî, *el-Milel*, 1: 177; Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, 562.

⁴³³ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn* 237; İsferyîni, *et-Tabsır*, 124.

⁴³⁴ Muhammed Âbid Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: 1997), 260-261.

⁴³⁵ Ebû Muhammed Hasan b. Mûsâ,en-Nevbahti, *Fıraku 'ş-şîa*, (İstanbul: 1931), 38.

⁴³⁶ el-Kummi, Sa'd b. Abdllah Ebû Halef el-Eş'âri, *Kitabü'l-makâlât ve'l-firâk*, (Tahran: 1963), 54.

⁴³⁷ İbn Hazm Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed. b. Sâid el-Endelüsi, *el- Fasıl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, (Beyrût :1975). 4: 187.

yaşayacaklarını iddia etmişlerdir. Aynı zamanda Umeyriyye grubu, kulların öldüğünü, ancak peygamber ve imam olan çocuk bırktıklarını, Ca'fer es-Sâdık'ın peygamber olduğunu ifade etmişlerdir.⁴³⁸ es-Serri de Cafer'in müslümanlara gönderilen bir elçi olduğunu ifade etmiştir. Yani, bu gruplar, Hz. Muhammed ile peygamberin son bulmadığını ondan sonra peygamberliğin devam ettiği düşüncesi hâkimdir.⁴³⁹

Muğîriye'ye göre; grubun lideri olan Muğîre'nin, önce imamlık iddiasında ve daha sonra da peygamberlik iddiasında bulunduğu rivâyet edilir.⁴⁴⁰ Muğîre'nin bir çeşit sihribaz veyahut gizli ilimlere vakıf olduğu belirtilir.⁴⁴¹ O, peygamberliğini ispatlarken bazı mûcizevi olaylarını da başarabildiğini iddia etmektedir. Muğîre, "İsm-i A'zâm"ı bildiğini ileri sürerek bunumla ölü olanları diriltmek, askerleri yenilgiye uğratmak⁴⁴² ve göremeyen insanı görür duruma getirmek gibi mûcizevi olayları başaracak kuvvetin kendisinde bulunduğunu⁴⁴³ ifade etmiştir. Onun şahsını olağanüstü kuvvetlere sahipmiş gibi göstermesi, Muğîre'nin nübüvvet düşünceleri hakkındaki rivâyetlere haklılık sağlamaya sebep olmaktadır.⁴⁴⁴ Peygamberlik iddialarının şahsından ziyade bu gruba mensup kişilerce ileri sürüldüğü de ifade edilir.⁴⁴⁵

Gulat-ı Şîa'nın "Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir. Fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonucudur. Allah her şeyi bilmktedir." (Âhzab 33/40) âyet mealinde geçen Hz. Muhammed'in peygamberlerin sonucusudur. İlkesi gereğince Yahudi düşüncelerden gerek bu konuda yapılan aşırı görüşlerin tesiriyle uygun olmayan yorumlar yapmışlardır. Hatta bazıları daha ileri giderek saptırmaya kadar varacak düşünceler sarf etmişlerdir.

2.2.5. Nübüvvet ile Bağlantılı Konular (İmâmet)

Fırkaların oluştuğu ilk zamanlarda İmâmet kurumu, dinin temel şartlarından biri olarak görülmüyordu. Zira Kur'ân bu konu hakkında ayrıntılı olarak bahsetmiyordu. Fakat H.2.'de İmamiye ekolünün ortaya çıkarak, Hz. Muhammed'in Ali'in hilafatını

⁴³⁸ Abdülkâhir b. Tahir. b. Muhammed el-Bağdâdi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, trc. Ethem Ruhi Fıglalı, 2. Baskı(Ankara: TDV Yayınları, 2004), 192.

⁴³⁹ Nevbahti, *Fıraku 'ş-şia*, 39.

⁴⁴⁰ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. 1: 69; Bağdâdi, *el-Fark*, 239; Şehristani, *el-Milel*, 1: 207.

⁴⁴¹ William Tucker, "Asiler ve Gnostikler: el-Muğîre İbn Said ve Muğîriyye", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* trc. E. R Fıglalı, 5 (1982): 204.

⁴⁴² Bağdâdi Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed, *Usûlü'd-din*,239.

⁴⁴³ Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. 1: 72.

⁴⁴⁴ Tucker, "Asiler ve Gnostikler: el-Muğîre İbn Said ve Muğîriyye", 209.

⁴⁴⁵ Hasan Onat, *Emevîler Devri Şîi Hareketleri*, (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 124. vd.

yazılı bir şekilde vasiyet ettiğini ve bu iddiasını da Kur'ân'dan bazı âyetlere dayandırması, insanlar arasında bilinen zayıf ve meşhur rivâyetleri kullanarak kanıtlayıcı gayretleri üzerine mesele kısa süre zarfında ehemmiyet kazandı. Tüm bunlar, İmâmeti inanç esasları arasında sayılmaya yetmiş ve nübüvvetin bir devamı ve ondan ayrılmaz bir parçası olarak zikredilmeye başlamıştır.⁴⁴⁶

Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında farklılık arz eden meselelerden biri de şüphesiz İmâmet meselesidir. Ayrılığın temel nedeni iki mezheplerin bu konudaki farklı düşünceleridir. Şîa'ya göre İmâmet konusu, onları diğerlerinden ayırt eden bir esastır. İmamiye, her konuyu nübüvvet ve İmâmet üzerine kurarlar. Bunlara göre imam; aynen peygamber gibi yasa koyucudur. Peygamberler gibi vahiye muhatap olurlar, meseleleri vahiy ile çözüme kavuşturabilirler. İmam olan kişi kulların yönetici, siyasi ve eğitici işlerinden mesuldürler. Hükümleri açıklayıp, fetva verirler. Bu nedenle insanların mutlaka imama tabi olmaları gerekmektedir. Duruma göre, imam olan kimse insanları takiyye yapmaya da yükümlü kılabilir.⁴⁴⁷

Ehl-i Sünnet ekolü, halife tayin konusunu şer'an vacip görmeye beraber, bunu dinin furuûna ait ameli bir görev olarak görmüşlerdir. İmamiye Şîa'sına göre ise; İmâmet tayin etme aklen Allah'a vacip olduğunu ifade ederler. Buna bağlı olarak imamiye; İmâmet meselesini dinin aslına ilişkin itikadi bir konu olarak kabul ederler.⁴⁴⁸ Çünkü onlara göre peygamberlik gibi ilahi bir kurumdur.⁴⁴⁹

Eş'ari'ye göre İmâmetin zorunluluğu meselesi icmaya dayanır. Çünkü seni mükellefe terk edeninin azaba uğrayacağına dair bir sorumluluk getirmemektedir.⁴⁵⁰

Eş'ariye göre imam olan kişi hükümleri uygulama cezaları yerine getirme malın korunma meselesini, zulme uğrayan kimsenin hakkını zâlim olan kişiden alma yönlerinden peygamberin halifesidir. İsmet sıfatı imamın değil peygamberliğin şartlarındandır.⁴⁵¹

⁴⁴⁶ Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik İslâm Birliği*, 19.

⁴⁴⁷ Kâtip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şiilik İslâm Birliği*, 20-21.

⁴⁴⁸ Dwight M Donaldson, *Akîdetü's-Şîa* (Beyrût: 1990), 304; Alber Nasri Nader, *Medbal il'el-fırakı's-siyâsiyye ve'l-kelebiyye*, (Beyrut, 1986), 18; Abdurezzâk Muhammed Esved, *Mevsûatü'l-Edyân ve'l-Mezâbib*, (Beyrut: 1420/2000), 2:327; Hasan Onat, *Şîi İmamet Nazariyesi*, (Ankara:AÜİFD, 1992), 90-91.

⁴⁴⁹ Muhammed Kamil Süleyman, *el-İdolocyâ eş-şîiyye*, (Beyrût: 1981), 32.

⁴⁵⁰ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, 181.

⁴⁵¹ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, 181.

Eş'ari'ye göre İmâmetin sıfatları şunlardır: İlim sahibidir, anlayış ve zekâsı açık İslâm'da bütün fazilet kabul edilen konular bakımından özellikleri meşhur ve bir kısmı da açık olması icab eder. Zabt, hüsnü siyaset ve taşıdığı sorumluluk bakımından bağımsız bir şekilde karar verebilme özelliklerini buna ekler zamanın en üstü bilgi sahibi, şecaat ve adil olma açısından durumu en belirgin kişi olmalıdır. Bu nitelikler açısından İmâmetin akdolunduğu daha üstün bir kimse mevcutken mefdûlün İmâmetinin akdolunmayacağı görüşündedir.⁴⁵²

Eş'ari, Şîa ekolünün vasiyet görüşünü kabul etmeyip, Şîa'yı bu düşüncelerinden ötürü eleştirirken, aynı yerde âyetlerin ve icmanın Hz. Ebû Bekir'i hilafet makamına tayin ettiğini ileri sürmesini⁴⁵³ çelişki olarak görmeleri gerekmektedir.⁴⁵⁴

Eş'ari imamiyenin ifade ettiği gibi Hz. Ali'nin imamlığı konusunda nas bulunmadığını söyler. Hz. Ali konusunda, "sen benim katımda Mûsâ'nın yanında Harun gibisin gibi, meşhur rivâyetler Hz. Ali'nin imamlığını ifade etmez. Eş'ari bu çeşit rivâyetlerin düz mânalarından daha kuvvetli olmadığı görüşündedir.⁴⁵⁵

Ehl-i Sünnet'e göre İmâmet; imana ait akîdeler ile alakalı değildir. Şîa ekolünün tersine İmâmeti akâidin esaslarından biri olarak görmezler. İmâmet konusunun âmmenin seçimi ile alakalı görüp genelin faydasına ait bir konu olarak istifade ederler. İmam ümmetin oyuyla tayin edilir. İbn Haldun, Ehl-i Sünnet ve Şîa ekolünün etkisiyle bu konuya eserlerinde yer verir ve İmâmeti içtimai bir mesele kabul edip akîde ile alakası olmadığını ifade eder.⁴⁵⁶

Ehli Sünnet âlimleri, imamın tayini meselesinde nakli deliler yanında akli delillerde getirmişlerdir.

İnsanlar, hâkim, adaletli, saygıdeğer ve kötülüğü engelleyip ortadan kaldıran bir lidere ihtiyaç duymaktadır. Aklen böyle bir ihtiyacın mevcudiyeti ortadadır. Bu lider, İmamlık makamını dolduran kimsedir. O zaman imam her daim mevcut olan bir zarurettir.⁴⁵⁷

⁴⁵² İbnFûrek, *Mücerredü Makâlâti 'ş-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'ari*, 182.

⁴⁵³ Ebû'l-Hasan el-Eş'ari, *el-Luma fi'r-Reddi alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida* (Beyrût: 1953), 84.

⁴⁵⁴ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara:t.y.), 96.

⁴⁵⁵ İbn Fûrek, *Mücerredü makâlâti 'ş-şeyh ebi'l-Hasan el-Eş'ari*, 182.

⁴⁵⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, trc. Süleyman Uludağ (İstanbul: 1983), 166. vd.

⁴⁵⁷ Neşet Çağatay - İ. Agâh Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (Ankara: 1976), 177.

Fahreddin Razi'ye göre; imamı tayin etme meselesi Müslümanlara vaciptir dünyada her zaman adil saygı değer bir hâkimin varlığı mevcuttur. Kötü işler yapan kimseler hâkimden çekinerek bu işleri yapmazlar böylelikle işler nizama girer bundan ötürü imamın tayini zararı ortadan kaldırmak içindir ve zararı ortadan kaldırmak ise vacipti imam seçilen kişiyi tanımak da böyledir.⁴⁵⁸

Taftazaniye göre; Halifenin, Kureyş'ten olması gerekir. Kureyş halkından olduktan sonra Hz. Ali'nin soyundan veya haşimoğullarından olması fark etmez. Halife olacak kişinin kureyş'ten olması konusunda "İmamlar Kureyştendir."⁴⁵⁹ mealinde bir hadis vardır. Hadis vahid haber olsa dahi⁴⁶⁰ Hz. Ebû Bekir bunu halifelik tartışmalarında ensara karşı ileri sürmüştü, orda bulunan kişiler hiçbir itirazda bulunmamıştır ve bu icma ile sabit olmuştur. Kureyşten olduktan sonra Hz. Ali veya Haşimoğulları soyundan olması icab etmez. Nitekim Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman Kureyş'tendi fakat Haşimoğlu değillerdi. İmamın günahlardan korunmuş olması şart değildir. Nitekim Hz. Ebû Bekir böyle bir iddiada bulunmamıştır. Zamanın en üstün olması gibi bir şey şart değildir. Çünkü fazilet bakımından diğer kimselere eşit olan hatta ilim yönünden diğer kimselere göre daha düşük olan kişinin imamlık kurumu bakımından hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğu başka kimselerden daha iyi bilmesi ve İmâmet makamının gereklerini yerine getirme hususunda diğer insanlardan daha güçlü olması imkân dâhilindedir. Müslüman, özgür, müzekker, akıllı, buluğ çağına ermiş olması gerekmektedir. Çünkü Allah, kâfir olan insanlara müminler üzerine herhangi bir salahiyet vermemiştir. Köle olan insan efendisine karşı hizmet etmek ile meşgul olmak mecburiyetindedir ve kulların yanında pek saygın değildir. Çocuk ve delilerin işlerin tedbiri ve insanların faydasına olacak şeyleri gözetme hususunda yeterlidir.⁴⁶¹

Sadeddin Taftazaniye göre; imamın nasbının vacib olduğu hususunda ümmetin fikir birliği olduğu ve bunun nakli delille insan topluluğuna ait bir vacip olduğunu ifade eder. Taftazani'ye göre; Hz. Muhammed'in vefatının ardından müslümanlar bunun en

⁴⁵⁸ Râzî, *el-Masâilu'l-hamsûn* (Kahire: 1328), 383-384.

⁴⁵⁹ Hanbel, *Müsned*, 3:129/183.

⁴⁶⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdris el-Ketta, *Nazmü'l-mütenasir fi'l-hadisi'l-mütevâtir*, (t.y.), hadis no, 175, 169.

⁴⁶¹ Sa'düddîn et-Taftâzânî, *Şerhu'l akâid*, 288-289.

önemli bir husus kabul etmiş ve ayrıca Hz. Muhammed, devrin imamını tanımdan ölen kişi cahiliye ölüsü gibi ölü. Ehl-i Sünnet ekolüne göre imam seçim ile tayin edilir.⁴⁶²

Cürcânî'ye göre; İmâmet meselesi, dinimizin esaslarından değildir. Tam aksine sorumluların eylemleriyle ilgili bir konudur. Zira imamı seçmek insanlar üzerine vaciptir. İmâmet: Müslümanların hepsinin uyması zorunlu olacak tarzda İslâm ın ikâmesi ve Müslümanların korunması konusunda Hz. Peygamber'e hilafet etmektir. Zorunluluğu konusunda zeydiye ekolü naklen zorunlu demiştir. İmamiyye ve İsamailiyye ekolüne göre ise, Allah'a zorunludur. Ancak İmamiyye ekolüne göre, zorunluluğun sebebi, şeriatın kaidelerinin ekleme ve eksiklikle meydana gelecek değiştirmeden korunmaktır. İsmailiyye ekolüne göre ise, zorunluluğun sebebi Allahı ve sıfatlarının açıklamsıdır. Bize göre ise Allah'a zorunlu değildir, naklen zorunludur.⁴⁶³ İmam tayininin vacipliği hakkında şunları söylenebilir:

1. Hz. Muhammed vefatından sonra ilk zamnlarda müminler bir halifeden yoksun oluşunun imkân dâhilinde olmadığı hususunda icma etmişlerdir. Hz. Ebû Bekir'in vefatı esnasında bilin ki Peygamber vefat etti ve İslâm'ın ikamesini sağlayacak birisi gereklidir. Bu sözler üzerine mü'ninler kabul etmiş ve herhangi bir itirazda bulunamışlardır. Ortadan kaldırılması söz konusudur. Bu zararın ortadan kaldırılması ise, kuvvetleri yettiği takdirde ümmete icma ile zorunludur.
2. İmâmet seçiminde zannî bir zararın ortadan kaldırılması vardır. Bu zararın ortadan kaldırılması ise kudretleri yettiği ölçüde insanlara icma ile zorunludur. Cihad, evlilik, bayram ve cumalarda İslâmi sembollerin izharı ile alakalı hükümleri koymaktaki amacı, kulların dünyadaki ve ahiretteki meseleleridir. Bu amaç ise, yalnızca Şâri tarafından belirlenen ve kulların güçlük yaşadığı konularda kendisine başvurdukları bir imam ile gerçekleşebilir. Çünkü kullar bu derece değişik isteklere sahip iken ve aralarında kıskançlık mevcutken birbirlerine az bir şekilde boyun eğler. Bu da insanlar arasında çekişme veyahut saldırmaya neden olur. Bundan dolayı imam seçmek zararların ortadan kaldırılması için gereklidir. Hatta İmam

⁴⁶² Taftâzânî, *Şerhu'l akâid*, 181. Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 135.

⁴⁶³ Cürcânî, *Şerhu'l mevâkif şerhi*, 666.

seçmek Müslüman olan insanların en temel maslahatlarından ve dinin en büyük amaçlarındandır. Bu nedenle İmâmetin hükmü, nakli zorunluluktur.⁴⁶⁴

Beyzâvî'ye göre; İmâmet, nakil olarak insanlara vacip olup Allah'a vacip olmadığı hususunda birtakım gereklilikler vardır.

1. İmâmetin nasbı, imamsız ortadan kaldırılmayacak zararları ortadan kaldırır. Çünkü bir şehirde iyiliği emreden, kötülükten alıkoyan zâlim olan insanların zayıf olan insanlara karşı gösterdiği zulümden men eden bir imam olmaz ise, o şehirde iblis kendisine yer bulur. Kötülük baş gösterir. İsyancılar artar. İmkânlar dahilinde nefisten zararı defetmek, elçilerin icması akıl sahibi kimselerin fikir birliği ile vaciptir. Bir de imamın olması beraberinde yanlışlıkları da beraberinde getirme ihtimali vardır. Zira zaman zaman kullar imama uymayabilir ve fesad daha da artar. İmam da baskı yolu ile insanlara kötü davranır. Beyzâvî der ki, bu kötü olasılık fazla tercih edilmeyen ihtimallerdir. Az kötülük için çok hayrı terk etmek daha çok kötülük olur.

2. Beyzâvî, İmâmetin Allah'a vacip olmadığını söyler. Fakat İmamiye, bunu lütuf olduğunu iddia etti. Onlara cevap olarak Beyzâvî şöyle demiştir: İmamiye'nin sözünü ettiği lütuf yalnızca ödülü beklenen cezasından korkulan bir imamın var olduğu zamanda meydana gelir. İmamiye ise, bunu vacip olarak görmüyor. Hz. Muhammed zamanından günümüze olan zamanda onların vassettikleri şekilde bir imam gelmemiştir.⁴⁶⁵

Ayrıca Beyzâvî'ye göre; İmamın sıfatları hakkında şunları söylemiştir: İmam, delil getirebilmelidir ki ortada var olan şüpheleri gidermelidir. İmam, diyarvatlı olmalıdır. Savaş ve barış gibi önemli meseleleri yönetebilmeildir. Cesur kişilikli olmalıdır. Savaş kararını korkmadan almaldır. Erkek olmalıdır. Zira kadınlar din ve akıl hususunda eksiktirler. Kureys'ten olmalıdırlar.⁴⁶⁶

Gazzâlî'ye göre; Bu dünyada birçok faydaları sağlayıp, birçok zararları da uzaklaştırdığından dolayı, imamın tâyini vaciptir. Bu hususta ümmetin fikir birliği vardır. Dini meselelerin tanzim edilmesi ancak kendisine tabi olunan bir imamın varlığı ile mümkün olur. Ayrıca dini meselelerin dışında dünyevi meselelerin düzenlenmesi,

⁴⁶⁴ Cürçânî, *Şerhu'l mevâkıf şerhi*, 666-670.

⁴⁶⁵ Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 252.

⁴⁶⁶ Beyzâvî, *Tavâli'u'l-envâr*, 254.

kullar, mallar için güven ve huzurun ikame edilmesini sağlamak yine imamın varlığı ile mümkün olur. İmam olan kişi, halkını idare etme ve halka sözlerini dinletebilme gücüne sahip olmalıdır. Bu da imam olacak kişinin her açıdan yeterli olacak ilim ve takvaya sahip olmak ile gerçekleşebilir. Kureyş'e mensup olma şartı vardır. Bu şartı bizlere, Hz. Muhammed'in "İmamlar Kureyşten olur" sözü bildirir. İmam tayini seçimle olmaktadır.⁴⁶⁷

Bağdâdî, İmâmetin gerekliliği konusunda şunları ifade etmektedir: Müminlerin hükümlerini tatbik eden, yetim olan kimseleri evlendiren, mazlum olan kişilerin haklarını savunan, insanları huzur ve güvenlerini sağlayan bir imam gereklidir.⁴⁶⁸ Bu sebeple Bağdâdî'ye göre, sahabenin hepsi, İmâmetin gerekli bir kurum olduğu konusunda fikir birliği edip,⁴⁶⁹ Hz. Muhammed'in vefatından sonra ilk iş olarak yaptıkları halifeyi seçmek olmuştur.⁴⁷⁰ Bağdâdî, imamın şeri kaidelerden olduğunu, akıl ile imam olan kişiye uymanın mümkün olup, naklen ise zorunludur, demiştir.⁴⁷¹

Bağdâdî'ye göre imam da bulunması gereken dört özellik vardır: 1-Helal, haram gibi hususlarda, en az müçtehid derecesinde bilgiye sahip olmalı. 2- Adil olmalı 3-Savaş yönetemlerini bilmesi ile birlikte, siyasi yeterliliğe sahip olmalı. 4-Kureyş'e mensup olmalı ⁴⁷² İsmet özelliğini ise, Bağdâdî imamların ismet sıfatına sahip olunmayacağını söyleyerek ismetin yalnızca peygamberlere ait bir sıfat olduğunu kabul etmektedir. İmam olacak kişiyi seçmek, içtihad ehli insanların içtihadı ile ümmet tarafından seçilmektedir.

Ehl-i Sünnet inancına göre; devlet başkanı olan kişiye uymak gerekir. Fakat bu mecburi değildir. Çünkü İmâmetin böyle bir şartı bulunmuyor. Bu mânada İmâmetin var olması amacıyla müminlerin ekseriyetinin hilafet hususundaki biâtları yeterli olmaktadır.⁴⁷³

Ayrıca Ehl-i Sünnet âlimlerinin hilafet makamına seçilen kişiler arasında fazilet açısından sıralama yapması dikkat çekicidir. Bu âlimlerin, hilafete geçiş sırasını, aynı

⁴⁶⁷ Gazzâlî, *İtkad'da Orta Yol (el-İktisad Fi'l- İ'tikâd)*, 175-178.

⁴⁶⁸ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 271.

⁴⁶⁹ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 272; en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille*, 2: 431.

⁴⁷⁰ Pezdevî, *Usûlü'd-dîn*, 191.

⁴⁷¹ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*. 272.

⁴⁷² Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 277; *el-Fark beyne'l-firak*, 349.

⁴⁷³ İsmail Şık, *Mâturîdî İnanç Sistemi* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 190-191.

zamanda fazilet sırası olarak açıklamaları olayın kutsanmasıdır.⁴⁷⁴ Kendisinden sonra insanlardan kimseyi imam olarak tayin etmedi ve bu sebeple ashaptan herhangi bir kimsenin bu vazifenin şahsına verildiği düşüncesinde olmadığı inancındadırlar. Ehl-i Sünnet âlimleri, vasiyet ve veraset ile değil, ehl'l-hal ve'l-akd denilen belli özellik ve meziyetlere sahip kimselerin seçimi ile olacağını söylemişlerdir.

Şîa ekolünün esasını, İmâmet hususu oluşturmaktadır.⁴⁷⁵ Şîa'ya göre, Şîf ekolün ilk nüvesi Hz. Peygamberin sağlığı zamanında atılmıştır. Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerimin emri ile Hz. Ali'yi İmâmete tayin etmiştir. Müminlere dini bakımından ve dünya bakımından riyaset edecek kişi Allah tarafından Hz. Peygamber aracılığıyla tayini gerçekleşir. Şîa ekolü kaynakları, bu hususun başlangıcı olarak gadiru hum olayını kabul ederler. Hz. Peygamber'in burada Allah'tan aldığı emir ile Hz. Ali'yi imam tayin etmiş ve böylelikle dinin tamamlandığını ifade etmektedirler.⁴⁷⁶

Şîa ekolüne göre; İmâmet gereklidir ve vaciptir.⁴⁷⁷ İmâmet, peygamberiğin devamı niteliğindedir. Kullara doğru yolu gösterme, iyi ve güzel olan şeye davet etme görevinde imam elçilerin yerine geçmektedir. İmam her zaman bulunması icab eder. Adaleti sağlayan kişidir. Allah, nasıl ki ümmeti elçisiz bırakmamışsa, elçiden sonra da imam tayin ederek ümmeti bir rehbersiz bırakmamıştır. Fakat elçiler, vahiy alırken imamlar vahiy almazlar. Müminler nasıl ki elçisiz bırakılmamışsa, peygamberlerden sonra da imamsız bırakılmamıştır. İmam gereklidir ve vaciptir.⁴⁷⁸

Şîa'ya göre; İmâmet peygamberliğin ikinci cephesidir. Elçiler Allah'tan vahiy ve kitap alır. Ancak vefat ettikten sonra gelen vahiy kesilir. Tebliğ görevi biter. Ancak İslâm ın hükümlerini halka tatbik ve icra insanları o hükümlere göre iktisadi ve içtimai bakımından idare görevi dünyada elçiyi temsil Allah'ın emrine elçinin sünnetine uygun bir tarzda o hükümleri uygulamak imama aittir. Elçi nasıl halkın oyuyla tayin edilemiyorsa peygamberin şeriatını tam bir şekilde ilahi kanunlardan kıl kadar ayrılmamak üzere tatbik ve halkı idare görevini üstlenecek olan imam da halk oyuyla tayin edilemez. Zira, imam peygamberliğin idari cephesidir. Son peygamberin vefatı ile nübüvvet son buldu. Fakat İslâm dini ve O'nun tebliğ ettikleri Kur'ân-ı Mecîd'in

⁴⁷⁴ Hakim es-Semerkândî, *es-Sevâdü'l-âzam fi'l-keâm* (İstanbul: İbrahim Efendi Mat., t.y.), 17.

⁴⁷⁵ Şeyh Sadûk, *Risâletu'l-i'tikadâti'l-imamiyye*, 129.

⁴⁷⁶ Ahmed b. Ebi Ya'kub b Ca'fer b. Vehb el-Ya'kûbi, *Târihu'l-Ya'kûbi*, (Beyrût: 1960), 90.

⁴⁷⁷ Çağatay- Çubukçu, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 59.

⁴⁷⁸ Gölcük- Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 388.

hükümleri İslâm şeriatı, kıyamete dek bakidir. İşte İslâm'ın emirlerini uygulacak kişi peygamberden sonra imamlardır.⁴⁷⁹

Şerîf el-Murtazâ İmâmet meselesinde Mu'tezile ekolüne muhalif olduğu halde; özellikle İmâmetin gerekliliği konusunda Murtazazâ'da Mu'tezile mezhebinin izleri görebilmek imkân dâhilindedir. Çünkü görüşlerini ispatlamak amacıyla Mu'tezile mezhebinin kullandığı yöntemleri kullanarak meseleyi peygamberliğe kıyas etmiştir. Lütuf teorisi ile imam göndermenin Allah'a vacip olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁰

Şeyh Müfid ve Şeyh Murtazâ, imamın aklen gerekli olduğunu iddia ederler. Bu iki bilgin, Mu'tezile mezhebinden edindikleri akılcı görüşleri İmâmetin ispatı için kullanmışlardır. Esas olarak Mu'tezile mezhebine ait olan "peygamberliğin maslahat ve lütuf olması sebebiyle vacip olduğu" düşüncesini İmâmete uygulamışlardır. Mesala Müfid, ilahî hikmetin, imam tayin etmeyi icap ettirdiğini, lütuf olduğu için, imamı seçmenin Allah'a vacip olduğunu ifade eder.⁴⁸¹

Şerif el-Murtazâ ilahî lütuf kuralını daha ileri götürerek İmâmetin akıl açısından zorunlu bir kurum olduğunu ispatlamak adına büyük bir gayret sarfetmiştir. Murtazâ, İmâmet kurumunun insanlar için vazgeçilemeyecek kadar bir zorunluluk olarak ifade etmekte ve buradan hareket ile imam tayininin Allah'a gerekli olduğu sonucuna ulaşmaktadır.⁴⁸² Ona göre, insanlar arasında bir yönetimin bulunması akıl açısından vaciptir. Sorumlular masum olmadıkları müddetçe; hata, kusur ve zâlimlik yapmaları imkân dâhilinde olduğu sürece yönetimin varlığının teklif edilmeleri güzel sayılmaz. O, başka bir yerde de yönetimin akıl açısından vacip oluşunu iki şarta bağlar. 1. aklî teklifin mevcudiyeti; 2. kusurdan korunmanın yani ismetin var olmaması.⁴⁸³ Murtazâ'nın yöntemi içerisinde birinci şart şöyle izah edilebilir: Ona göre; şer'i teklifler, aklî olan teklifleri kolaylaştıran lütuflardır. Aynen bunu gibi imamlık da aklî olan teklifler için lütuftur. Lütuf vacip olduğundan dolayı, aklî olan teklifler devam ettiği müddetçe, imamlık ta vaciptir. İkinci şartın izahına gelince; kullar, ismet sıfatına

⁴⁷⁹ Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, 284-285.

⁴⁸⁰ Niyazi Kahveci, *Mu'tezile İle Şîa Arasındaki Siyasal Tartışma*, (Ankara: 2006), 34, 142.

⁴⁸¹ Şeyh Müfid, *en-Nüketü'l-itikâdiyye*, 39.

⁴⁸² I.K.A Howard, "Şi'î Kelâm Edebiyatı", *Kur'ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, trc. M. Ali Büyükkara 2/22,23,24 (Aralık, Ocak, Şubat): 225.

⁴⁸³ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-keâm*, 409.

sahip olmadıkları için şeriatı koruyamazlar. Bu sebeple aralarında mutlaka ismet sıfatına sahip birinin bulunması icap etmektedir.⁴⁸⁴

Murtazâ, yönetim işlerini yürütebilen, verdiği emirlerin geçerli olduğu, güçlü bir önder bulunduğu takdirde zulüm ve isyan gibi kötü olan durumlar meydana gelemez. Eğer bu özelliklere sahip olan bir önderin bulunmaması durumunda, saydığımız kötü durumlar meydana gelir. Murtazâ'ya göre, bu önderlik, vacibin yerine getirilmesi ve kötülüklerden uzak durulması için lütuftur. O zaman Allah'ın sorumluları bu lütüftan mahrum etmemesi icap etmektedir.⁴⁸⁵

Murtazâ, İmâmetin varlığının vacip oluşunu gösteren diğer bir delil de, şeriatın ortadan kalkması, tebdil ve tağyirden korunması gerekliliğidir. Çünkü Hz. Muhammed'in şeriatı, kıyamet gününe kadar varlığını sürdürecektir ve nesh edilmeyecektir. O zaman şeriatı koruyacak bir liderin bulunması icap eder. Eğer şeriatın bir muhafaza edicisi bulunmaması caiz olursa, şeriatı uygulayacak kişinin de olmaması caiz olur. Bundan dolayı şeriatın uygulanmasını gerektiren şeyin, korunmasını da gerektirmektedir.⁴⁸⁶

Genel Şîa ekolü İmâmetin nass ile tayin olacağı düşüncesindedirler. Fakat, Cafer Sadık, Şîa ekolünden farklı düşünerek, Ehl-i Sünnet gibi İmâmetin nas ile olmayacağını, seçim ile olacağını ifade etmektedir.

Ca'fer es-Sâdık'a göre; İmâmetin insanlardan belirli kişilere vasiyet edilmeyip, seçim ile olacağını söylemektedir. Bu düşüncesini şöyle açıklamaktadır: Abdullah b. el-Mahz'a sen ihtiyarsın dilersen sana uyalım, fakat oğlun Muhammed b. Abdillan en-Nefsü'z-Zekiyye'ye beyatta bulunmam, seni de ona bey'at ettirmem.⁴⁸⁷ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Cafer İmâmetin belirli kimselere ait olduğu düşüncesini reddetmektedir. Ayrıca İmâmetin Hüseyinoğullarına ait olduğu şartını da kabul etmiyor, Hasanoğullarından da imam seçilebileceği düşüncesini Abdullah b. Hasan'a sana

⁴⁸⁴Hulusi Arslan, *İslâm Düşünce Geleneğinde Şîa- Mu'tezile Etkileşimi (Şerif el-Murtazâ Örneği)*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 206.

⁴⁸⁵ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-kelâm*, 410; Şerif el-Murtazâ, *Şerhu cümel*, 192.

⁴⁸⁶ Murtazâ, *ez-Zabira fi İlmi'l-kelâm*, 424.

⁴⁸⁷ Ali b. Hüeyin b. Muhammed Ebül-Ferec el-İsfehâni, *Mekâtilu't-talibiyyin*, (Beyrût: 1966), 254.

uyarım sözüyle de ifade temiştir.⁴⁸⁸ Ayrıca Cafer sadıka göre İmâmet makamında olan kimse peygamberler gibi ismet sıfatına sahip değildir.

Şîa İmamın nitelikleri olarak şunları kabul ederler: İmam, ismet özelliğine sahiptir. Peygamberler nasıl bu özelliğe sahip ise aynı şekilde onlar da bu özelliğe sahiptir. İmam, cömert şecaat sahibi, akıllı ve adil olma özelliklerine sahiptir. İmam olan kişiye itaat etmek icab eder. İmama itaat etmek Allah ve Resûlü'ne itaat anlamına gelir. Şer'i hükümleri imam açıklar. Zira merci makamıdır. Takiyye Şîa'da önemlidir. Tehlike görüldüğü zaman takiyye yapılır. Şîa, Gulat gibi, İmâmet makamında olan kişinin uluhuyetine, ilahlığına ve hulûlün bulunduğu asla kabul etmez. Ancak imamları keramet, ilim ve takva gibi üstün ahlaklı kişiler olarak kabul etmektedirler.⁴⁸⁹

İmamiye'ye göre; İmâmetin özellikleri şunlardır: Ona göre imam; her dönemde bir imamın bulunması, masum olması, kendisine uyulması zorunlu olması, en faziletli olması, bilgi bakımından en iyi derecede olması, Kur'ân-ı Kerim'in mânalarından hem zahiri hem batini olan mânalarını bilmesi, taharet yani, imamın yaratılış ve soy bakımından her türlü ayıptan uzak olması, infirâd yani, imam dönemin biricik kişisi olmalı, âyet ve mûcize sahibi olmaları yani, İmâmetlerine alâmet olan ayetelerin olması, akrabiyet yani, Allah'a en yakın olan kimselerden olması, mutlak tasarruf sahibi, efdaliyet yani, imam cesaret, cömertil gibi özellikler yönünden en efdal kişisi olmalı.⁴⁹⁰ Ayrıca İmam olan kimse, şahsı ya da kendisine tabii olanların zarara uğraması konusunda takkiye yapabilir. Bu durumda bile imama uymak farzdır. Ayrıca İmamiye'ye göre; on ikinci imam olan Mehdî Muntazar halen yaşamaktadır ve kıyamet günü gelmeden önce zulüm ile dolmuş bu âlemi adaleti ile doldurmak üzere ortaya çıkacaktır. Bundan dolayı Mehdî'nin ortaya çıkacağına iman etmek gerekir. Mehdî'nin gaybeti döneminde işler, fakihlerce yürütülür. Elçiler ve İmâmet için hak olan velâyet fakihler için de haktır.⁴⁹¹

Buradan anlaşılacağı üzere; İmamiye, imama inanmayı imanın esaslarından birini saymakla yetinmeyerek, aynı zamanda gaybet zamanında İslâm hükümlerini bilen

⁴⁸⁸Hasan ve Hüseyinoğullarının imametle ilgili tartışmalar için bkz. el-İsfehâni, *Mekâtîlu't-talibiyyin*, 254-255.

⁴⁸⁹ Gölcük-Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 389-390.

⁴⁹⁰ Hasan Onat, "Şîi İmâmet Nazariyesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992): 89-110.

⁴⁹¹ Yüksel, "İmamiye Şîa'sında İnanç Esasları", 95-112.

liyakat sahibi kişi de peygamberin halkı yönetiminde haiz bulunduğu velayate haiz olur ve toplumun o kimseye uyması icap eder.” Söyleyerek o kimseleri de inanma ve tabi olma açısından aynı derecede mütâlea etmişlerdir.

İmamiye’ye göre; Hz. Ali’nin, peygamberden sonra kendisinin ve oğullarının İmâmet haklarının olduğu konusunda şu delillere dayanmaktadır:

1. Hz. Muhammed, Mekke’de “En yakın akrabalarımı uyar.” (Şuara 26/214) âyet meali nüzul olduktan sonraki vakit yemek ayarlayıp ve yakın akrabalarını davet etmiş, orda bulunanlar tamamen doyunca kadar yediler. Hz. Ali, Hz. Muhammed’in o toplantıda şöyle söylediğini aktarıyor: “Cenâb- Hakk, bana en yakın akrabalarım olan sizi bu dine davet etmemi emretti. Benim kardeşim olmak üzere bu işe bana yardımcı kim olacak diye söylediğinde o toplantıdaki kişiler ses çıkarmadılar. Ben ise hazırlıklı olan kişilerden en küçük olanıydım. Hz. Peygamberin davetini kabullenip ayağa kalktım elimi tuttu ve “İşte bu delikanlı benim kardeşim, vaasim ve halifemdir, Ali’nin sözlerini dinleyip, ona uyun.
2. Allah, Hz. Muhammed’e kendisinden sonra mü’minlerin halifesi olarak Ali’yi açıklamasını emretmiş. Nitekim Kur’anda “Ey peygamber sana Tanrı tarafından gönderileni herkese bildir, eriştir. Böyle yapmazsan peygamberlik vazifeni yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. (Maide 5/67) Bu âyeti kerime Şîa ile Ehl-i Sünnet ekolleri arasında ihtilafa yol açmıştır. Şîa’ya göre, bu âyet Gadir Hum denilen yerde nazil oldu. Hz. Muhammed, Ali’nin elinden tutarak havaya kaldırdı “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasısıdır.” demiştir. Bu şekilde Hz. Ali, Hz. Muhammed tarafından müminlerin imamı olarak tayin edilmiştir. Ehl-i Sünnet âlimleri ise, bu âyetin bu amaçla değil, daha önce nazil olduğunu ve kâfirlerden bahsettiğini ifade etmişlerdir.
3. Hz. Ali Kur’ân’ı Kerim’i en iyi bilen kişidir. Hz. Muhammed’in son arkadaşıydı. Vefat ettiğinde Hz. Peygamberi yıkayıp kefenleyendir.⁴⁹²

Şîa’ya göre İmâmet ile nebî arasındaki farklar şunlardır: Peygamberler aracılığıyla gelen semavi şeriatler ve hükümler ile ilgili olan delliler sadece vahyin aslını yani semavi hüküm alınmasını kanıtlar, bunun devamlılığını ve her vakit olacağını

⁴⁹² Yüksel, "İmâmiyye Şîa’sında İnanç Esasları", 31-32.

kanıtlamaz. Ancak İslâm'ı muhafaza etmek, devamlı bir şekilde olmalıdır. Bu açıdan baktığımızda her asırda insanların içinde nebîlerin olması gerekmez. Fakat İslâm'ı muhafaza etmesi gereken İmamın insanların içinde olması gereklidir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah şöyle buyuruyor: "Eğer onlar (küfredenler) bunları tanımayıp küfre sapıyorlarsa, andolsun, biz buna (karşı) küfre sapmayan bir kavmi vekil kıldığımızdır." (En'am /89) İşaret edildiği üzere peygamberlik ve imamlık bir kişide bulunabilir. Bir kişi nebîlik ve İmâmet makamlarına aynı zamanda sahip olabileceği gibi başka kişilerde de, bu bu makamın olması imkân dahilindedir. Peygamberlerin sayıları sınırlı sayıdadır. Buna göre, elçi olmayan zamanlarda, İmamın olması icap eder.⁴⁹³ Ayrıca diğer bir farkta şudur: Peygamber vahiy alır, İmam ise vahiy almaz. İmam hükümleri, tavsip ve irşâd yolu ile peygamberden almaktadır. Bu durumda peygamber, Allah'tan, İmam olan kişi de elçiden tebliğ etmiş olmaktadır.⁴⁹⁴

İmâmet konusunda Şîa ile Ehl-i Sünnet şu yönlerden farklıdır:

1. İmamı kullar seçmez. Allah tarafından seçilir. Ehl-i Sünnet ekolüne göre; İmamlık tayini meslesine nassa yer yoktur. Sadece müminlerin seçimi ile olmaktadır. İmam seçim ve görüş birliğe İmâmet makamına oturur.⁴⁹⁵ Ehl-i Sünnet'e göre, eğer imam nas ile belirlenseydi, bu konu sahabelere gizli kalmazdı. Beni saide'de Hz. Ebû Bekir'e imamlığında görüş birliği etmez. Hz. Ebû Bekir'in tavsiyetinden sonra Hz. Ömer'e ve şûranın akabinden de Hz. Osman'a biat etmezlerdi.⁴⁹⁶
2. İmâmet makamında oturan imamın bilgisi, ilmi ilahi ilimden kaynaklanır ve hata içermemelidir.
3. İmam ismet sıfatına sahip olup günahlardan korunmuştur.⁴⁹⁷

Şîa, ismet sıfatını yalnızca peygamber ve imamlara ait bir özellik olarak görmez. Mesela; Hz. Fatıma ve Hz. Meryem gibi mübarek kişilere de bu sıfatı uygun görmektedirler.⁴⁹⁸ Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile mezhepleri ismet vasfını peygamberlere vermektedir. Hatta Hişam b. Hakem daha da ileri giderek imamların mutlaka ismet

⁴⁹³ Tabâtabâî, *İslâm'da Şîa*, 236.

⁴⁹⁴ Yüksel, "İmâmiyye Şîa'sında İnanç Esasları", 30.

⁴⁹⁵ Çağatay - Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 177.

⁴⁹⁶ Gölcük - Toprak, *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*, 393-394.

⁴⁹⁷ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 357.

⁴⁹⁸ Turan, *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*, 357.

sıfatına sahip olacağını buna karşılık peygamberlerin ismte sıfatına sahip olmayabileceğini ifade etmiştir. Zira peygamberler, âsi oldukları vakit vahiy ile uyarılabilir. Oysa İmâmet görevi ile görevli olan imam, vahiye muhatap olmadığından dolayı böyle bir şansı mevcut değildir. Bundan dolayı imamın masum olma şartı vardır.⁴⁹⁹

Şîa, elçilerde gerekli olan tüm şartların İmâmette de şart olduğuna ve elçilerin mevcudiyetini zorunlu hale getiren bütün lazimelerin imamın mevcudiyetini zorunlu kılmaktadır. İmâmet ile elçilerin fark yalnızca nübüvvet makamıdır. Yani elçiler nübüvvetle sahip olup, vahiy alırlar. Aynı zaman da dinin kurucularıdır. İmâmet ise; dini koruyan, uygulayan ve müfessirleridir.

⁴⁹⁹ Eş'ârî, *Makâlâ.tu'l-İslâmiyyîn ve'İhtilâfu'l-musallîn*, 121.

SONUÇ

Ehl-i Sünnet ve Şîa ekollerinin nübüvvet konusundaki görüşlerini incelemeye çalıştık ve gördük ki bu iki ekolün âlimleri kendi mezhebinin görüşlerine uyarak düşüncelerini açıklamıştır. Ehl-i Sünnet ve Şîa alimleri, nübüvvet konusunda ortak düşünceler yanında, ihtilaf ettikleri konularda birbirlerine karşı deliller ileri sürerek, tez-antitez şeklinde görüş beyan etmişlerdir. Ayrıca nübüvvet konusunda Ehl-i Sünnet ve Şîa ekolüne bağlı bilginler, ayrılık yaşadıkları konularda naklî ve aklî kanıtlar getirerek görüşlerini ispat etmeye çalışmışlardır. Şîa ve Mu'tezile münasebeti, bu ekolün akâid meselelerinde Mu'tezile mezhebinin etkisi altına girmesine sebep olmuştur. Bu itibarla, Şîa, aşırı gruplar dışarıda tutulursa, İmamiyye ve Zeydiyye kolları ile beraber akâid alanında genel olarak Mu'tezile'ye uymuşlardır. Bundan ötürü, Mu'tezile mezhebinin nübüvvet hakkındaki ileri sürmüş oldukları görüşler, İmamiyye ve Zeydiyye tarafından kabul görmüştür. Fakat Zeydiyye ve İmamiyye'nin Mu'tezile mezhebinden ayrılan noktası, peygamberliği, İmâmet ile irtibatlandırmasıdır. Şîa ekolünde nübüvvet, imâmet konusu etrafında gelişim göstermiş, adeta imâmetin ayrılmaz bir parçası olan bir merteye olarak kabul görmüştür.

Ehl-i Sünnet ekollerinden Mâtürîdî'ler ve Eş'arî'ler nübüvvet konusunda Şîa ekolünde olduğu gibi kendi aralarında ayrılığa düşmüşlerdir. Ayrılığa düştükleri konular şunlardır: Mâtürîdî'lere göre; Allah, peygamber göndermese dahi insanlar akli ile bazı şeyleri bilebilir ve bunun sonucunda mükâfat veya ceza alabilir. Ancak ibadetlerin nasıl yapılacağını kavrayabilmek için Allah'ın buyruklarına tabi olmak ve nehiyelerinden imtina etmek için Allah'ın lütfunun bir gereği olarak Allah tarafından peygamber gönderilmesi gereklidir. Eğer kişi Allah'a inanıyorsa Onun gönderdiği peygambere de inanmalıdır. Mâtürîdî ekolüne mensup âlimler, Allah'ın peygamber göndermesine aklî ve naklî açıdan delliller getirdikten sonra nâslara dayanarak peygamberlerin kadınlardan olamayacağını ve sadece erkeklerin peygamber olabileceğini söylemişlerdir. Peygamberlerin diğer insanlar ve meleklerden üstün olduklarını ifade ederler. Eş'arî'lere göre Allah, peygamberleri kulların yararlı ve sahih olan şeyleri anlayabilmeleri için peygamberler yollamıştır. Allah tarafından elçi gönderilmeseydi insanların iyi ya da kötü fiillerinden dolayı mükellef kılınmaları söz konusu olamazdı. Eş'arî'lere göre Allah'ın peygamber göndermesi zorunlu olmadığı gibi bir gereklilik olarak da görülmez. Peygamber göndermek bir lütuftur. Allah dilerse peygamber

gönderir, dilerse göndermez. Eş'arî'ler, Allah tarafından kadınların resûl olarak gönderilmeyeceğini, fakat nebî olarak gönderileceğini ifade etmektedirler. Nebî ve Resûllerin vefat ettikten sonra tebliğ görevinin devam etmeyeceğini söylemektedirler. Eş'arî âlimleri, peygamberlerin, diğer insanlardan ve meleklerden üstünlüğü konusunda iki görüş ortaya atmışlardır. Bazı âlimler peygamberliğin üstün olduğunu söylerken, bazı âlimler ise meleklerin üstünlüğünü savunmuşlardır.

Ehl-i Sünnet ekolü, nübüvvetin vehbi bir makam olduğunu, ismet sıfatının yalnızca peygamberlere ait olduğunu ayrıca bu özelliğin peygamberlik görevinden sonra kazanıldığı görüşündedirler. Ehl-i Sünnet âlimlerine göre, nübüvvet Hz. Muhammed (s.a.v) ile son bulmuştur. Artık ondan sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. Kur'ân-ı Kerim konusunda ise Kur'ân'ın tahrif olmadığı görüşündedirler. Yine nübüvvetin ispatı ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliği konusunda Şîa gibi mûcize üzerinden hareket ederler. Ulu'l-âzm peygamberler konusunda ise peygamberlerin hepsi Allah tarafından görevlendirilmiştir. Onların arasından beş peygamberin bazı sebeplerden ulu'l-âzm peygamberler olarak nitelendiğini söylerler. Son olarak Ehl-i Sünnet, nübüvvet konusu ile bağlantılı olan İmâmet meselesinde İmâmetin gerekli olduğu, fakat vacip olmadığını ifade ederek Şîa'dan farklı düşünmüşlerdir.

Şîa ekolü, genel olarak nübüvvet konusunda Mu'tezile mezhebine paralellik arzeden bir şekilde görüş ortaya koymaktadır. Peygamberliği, Allah'ın bir eylemi olduğunu ve kulların bunda birçok faydası olduğuna binaen peygamberliği güzel eylemlerden kabul etmektedirler. Bundan dolayı da peygamber göndermenin, Allah'a vacip olduğu görüşündedirler. Kadınların peygamberliği konusunda Mâtürîdî âlimler gibi düşünerek kadınlardan nebî ve resûl gelmediğini söylemişlerdir. Şîa ekolü, efdaliyat konusunda bazı peygamberlerin en üstün varlık olduğunu ve imamların da Hz. Muhammed'i hariç tutarak, onları peygamberler gibi üstün varlık olarak görmüşlerdir. Genel olarak nübüvvetin vehbi bir makam olduğunu, İsmailiyye kolu ise nübüvvetin kesbi olduğu düşüncesindedirler. Nübüvvetin ispatı ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberliği hususunda Ehl-i Sünnet âlimler gibi düşünerek mûcize üzerinde durmuşlardır. İsmetin yani korunmuşluğun yalnızca, peygamberlere ait olmadığını aynı zamanda imamların da bu özelliğe sahip olduğunu savunmuşlardır. Ayrıca bu özelliğin nübüvvet ve İmâmet vazifesinden önce başladığı görüşündedirler. Şîanın Hatm-i Nübüvve konusundaki görüşü, Hz. Muhammed'in risâleti ile peygamberliğin son

bulduğu, artık ondan sonra peygamber gelmeyeceği şeklindedir. Ancak Gulat-ı Şîa, “nübüvvetin sürekliliği” ilkesinden hareket ederek, Hz. Muhammed’den (s.a.v) sonra bu görevin imamlar ile devam edeceğini iddia etmektedirler. Şia, Kur’ân-ı Kerim konusunda kendi içinde farklı gruplara ayrılmışlardır. Bazı âlimler, Ehl-i Sünnet âlimleri gibi düşünerek, elimizde mevcut olan Kur’ân-ı Kerim’in değiştirilmediğini. Yani tahrif olmadığını, diğer bazı âlimler ise, Kur’ân-ı Kerim’den Ehl-i Beyt’in faziletleri gibi bazı âyetlerin çıkarılarak Kur’ân’ın tahrif olduğunu iddia etmektedirler. Peygamberlerin sayısı Ulu’l- âzm peygamberler ve Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda Ehl-i Sünnet ile aynı düşünceleri paylaşırlar. Son olarak İmâmet, gerekli ve vaciptir. “Bu Allah’a düşen bir vaciptir.” Seçiminde ise, onlara göre İmâmet seçimi ise nass ve tayin ile dir.

KAYNAKÇA

- Abdulbâkî, Muhammed Fuad. *Mu'cemü'l-mufehres li elfazi'l-Kur'âni'l Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Abdulhamid, İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler ve Akâid Esasları*. Trc. Yeprem Saim. İstanbul: 1994.
- Ahmet, Emin. *Duha'l- İslâm 3*. Beyrût: Daru'l Kitabı'l-Arabî, t.y.
- Akbulut, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. t.y.
- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: t.y.
- Akçay, Mustafa. *Çağdaş Dünyada İnsan ve Dinî Sorumluluğu (Fetret Ehli Örneği)*. İzmir: Işık Yayınları, 2000.
- Akkad, Abbas Mahmud. *Hız. Muhammed (a.s.)'in Eşsiz Dehâ ve Şahsiyeti*. Trc. M.Said Şimşek. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Neşriyat, 1979.
- Allâme, el-Hilli Cemâlüddîn el-Hasen(el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar *el-Bâbu'l-Hâdî aşara*. t.y.
- Allâme. el-Hilli Cemâlüddîn el-Hasen(el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar. *Keşfü'l-Murâd fî şerhi Tecridi'l-itikad*. Kum: 1366.
- Allâme, el-Hillî Cemaleddin Ebû Mansur Hasan b. Cemâlüddîn el-Hasen(el-Hüseyn) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar *el-Feleyn fî imâmet-i Emri'l- Mü'minin*. Necef: 1969.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî*. t.y.
- Âmidi, Seyfeddin. *Ebkârü'l-efkâr*. t.y.
- Âmidî, Seyfeddin. *Gâyetü'l-merâm fî ilmi'l- kelâm*. Beyrût: Dârü'l-Kütübil-İlmiyye, 2004.
- Arslan, Hulusi - Bozkurt, Mustafa. *Sistematiik kelâm*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- Arslan, Hulusi. "Erken Dönem Şîf Gulat Hareketlerde İmâmet-Nübüvvet İlişkisi". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (Güz 2011): 81-83.

- Arslan, Hulusi. *İslâm Düşünce Geleneğinde Şîa- Mu'tezile Etkileşimi (Şerif el-Murtazâ Örneği)*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Aruçi, Muhammed. "Ülü'l-Azm". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: 2012.
- Aslan, Abdulgaffar. "Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Son Peygamber Oluşu ve Yalancı Peygamberlik Olgusu". Isparta: 2001.
- Aşkar, Ömer. *er-Resûl ve'r-Riisalât*. Beyrût: 1985.
- Atalan, Mehmet. *Şîiliğin Farklılaşma Sürecinde Ca'fer es- Sâdık'ın Yeri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2005.
- Atay, Hüseyin. *Ehl-i Sünnet ve Şîa*. Ankara: 1983.
- Aydın, Abdullah. *İlahî Nurlar; İslâm Düşüncesi, Ahlakı ve Peygamberimizin Mucizeleri; İmam-ı Gazzâlî'nin Eserlerinden Seçmeler*. İstanbul: 1967.
- Bağdâdi, Abdülkâhir b. Tahir. b. Muhammed. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. Trc. Fığlalı Ethem Ruhi. 2. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Bağdâdi, Abdülkâhir b. Tahir. b. Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akâidi Kitâbu Usûli'd-Dîn*. Trc. Ömer Aydın. İstanbul: İşaret Yayınları, 2016.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdulkâhir b. Tâhir b. Muhammed. *el-Fark beyne'l-fırak*. Beyrût: 1411.
- Bahçe, Kemal. *İmam-ı Gazzâlî ve Nübüvvet Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Bakıllâni, Kadı Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib. *et-Temhîd fi'r-red 'ale'l-Mülhideti'l-mu'attıla ve'r-Râfıza ve'l-Havâric ve'l-Mu'tezile*. Thk/Nşr. İmaddin Ahmed Haydar. Beyrût: 1995.
- Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Benli, Yusuf. *Hicrî 2. Asır Kûfe Merkezli Şîi Nitelikli Gulat Hareketler (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 1999.
- Bilmen, Ömer Nasuh. *Muvazzah İlm-i Kelâm*. İstanbul: 1972.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'ân". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 26: 383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Boynukalın, Mehmet. “Tebliğ”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 40:218-219. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Bozan, Metin. “İmamiyye Şîa’sının Peygamberlik ve İmâmet Anlayışlarının Mukayesesi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 9/26 (Aralık 2006).
- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*.30:352-356. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Bulut, Mehmet. *Delilleriyle İslâm Akâidi İslâm İnanç Esasları*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2010.
- Bulut, Zübeyir. “Peygamberleri Tasdik Aracı olarak Mûcizeler”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Bahar 2015).
- Bustan, Hüseyin. *İslâm ve Cinsiyet Farklılıkları*. Trc. Derbendi Cafer. İstanbul: el-Mustafa Yayınları, 2014.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *İslâm’da Siyasal Akıl*. Trc. Akyüz Vecdi. İstanbul: 1997.
- Cahız Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Osmâniyye*. Thk/Nşr. Muhammed Abdüsselâm Harun. Mısır, 1955.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: 1985.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu’l mevâkif şerhi*. Trc. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Tarîfat*. Thk/Nşr. Muhammed Abdrrahman. Beyrût: Dâru’l-kitâbî’l-Arabî, 2003.
- Cüveynî, Ebî Meâlî Abdülmelik. *Kitabü’l-irşâd kavâti’l-edilleti’ fi usuli’l-i’tikad*. Thk/Nşr. Esad Temim. 1413.
- Cüveynî, İmamü’l-Harameyn Ebû’l-Me’ali ’Abdülmelik b. Muhammed. *el-İrşâd ilâ kavâti’l-edille fi usûli’l-i-itikâd*. Beyrût: 1985.
- Cüveynî, İmamü’l-Harameyn Ebû’l-Me’ali ’Abdülmelik b. Muhammed. *İnanç Esasları Kılavuzu Kitâbü’l-İrşad*. Trc. Adnan Bülent Baloğlu - Sabri Yılmaz - Mehmet İlhan - Faruk Sancar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Çağatay, Neşet - Çubukçu, İ. Agâh. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara,:1976.

- Çınar, Mahmut. *İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2018
- Çoşkun, İbrahim. “İmâmiyye Şîa’sında Ehl-i Beyt Sevgisinin Ezoterik(Bâtınî) İnançlara Dönüşümü”. *Marife*. 3 (2004).
- Deyyânî, Muhammed Fevzi. *Cemâl ala’l-Celal*. İstanbul:1257.
- Donaldson, Dwigth. M. *Akîdetü’ş-Şîa*. Beyrût: 1990.
- Düzgün, Şaban Ali, ed. *Kelâm El Kitabı*. 5. Baskı. içinde Ş.A Düzgün Mâtürîdî’nin Kur’ân Yorum Yöntemi Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Ebûl-Ferec, el-İsfehâni Ali b. Hüseyin b. Muhammed. *Mekâtilu’t-talibiyyin*. Thk/Nşr. Seyydi Ahmed es- Sakr. Beyrût:1966.
- es- Suyûti, Abdurrahman Ebû Bekir Celâleddin. *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’an*,
- Eş’ari, Ebû’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *el-Lüma fi’r-red alâ ehli’z-zeyğ ve’l-bida*. Beyrût: 1953.
- Eş’ari, Ebû’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim. *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn ve’htilâfü’l-mûsallin*. Beyrût: 1995.
- Etan, Kohlberg. “*İmam and Community in the Pre-Ghayba Period*” *Authority and Political Culture in Shi’ism*. Ed. Said Amir Arjomand. New York: 1988.
- Fidanboy, Ömer. *Nübüvvet Tartışmaları- Ebû’l- Hasan el-Eş’ari ve Ebû Ali el-Cübbai Örneği*. Yüksek Lisans, Dicle Üniversitesi, 2018.
- İbn Fûrek, Ebûbekir Muhammed b. Hasen. *Mücerredü Makâlâti’ş-Şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş’arî*. Beyrût: 1987.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *al-Madnûnu’l-kebîr*. Mısır: 1309.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Düşünme, Konuşma ve Söz Üzerine*. Trc. Cihan Ahmet Kamil. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Munkız mine’d-dalâl*. Thk/Nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrût: 1988.

- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *er-Risâletü'l-ledüniyye'*, (*Tevhid ve Ledün Risaleleri*) Trc. Özburun Serkan - Özburun Yusuf Özkan. İstanbul: Furkan Yayınları, 2002.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *İtikad'da Orta Yol (el-İktisad fi'l- İ'tikâd)*. Trc. Işık Kemal. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Meâricü'l-kuds fi medarici ma'rifeti'n-Nefs (Hakikat Bilgisine Yükseliş)*. Trc. Özburun Serkan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Geylani, Ali b. Fedlillâh. *Tevfiku't-tatbîk*. Thk/Nşr. Muhammed Mustafa Himi Kahire, 1902.
- Gilgil, Kenan. *İmam Mâtürîdî ve Nübüvvet Anlayışı*. Yüksek Lisans, Fırat Üniversitesi, 2008.
- Golpâyegânî, Ali Rabbânî. *İmâmet der Bineş-i İslâmî Müessesesi-yi Bustan-i Kitab*. 2. Baskı. Kum: 1387.
- Gölcük, Şerafettin - Toprak Süleyman. *Kelâm Tarih Ekoller Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2016.
- Hadî, İlelhak Yahyâ b. Hüseyin. "Cevabu Mes'eleti'n-nübüvve ve'l-imame". *mecmau resâif-i imam Hadi ile'l-Hakk Yahya b. el-Hüseyin b. el-Kasım b. İbrahim Resailü'l-Usuliyye*. Ammân: Müessesetü'l-İmam Zeyd b. Ali es-Sekafiyye, 2001.
- Hadî İlelak Yahyâ b. Hüseyin. *Kitabu baliği'l-müdrîk*. t.y.
- Hanefî, Ebü'l Hasen Sadrüddîn Alî b. Muhammed İbn Ebi'l İzz. *el- Akîdetü 't-Tahâviyye ve Şerhi*. Trc. M.Beşir Eryarsoy. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2011.
- Hemadânî, Ahmet Sabiri. *İslâm'da İmam Ca'fer Sâdık Mezhebi ve İmam Ca'fer Buyrukları*. Trc. Kenan Yakup. İstanbul, 1974.

- Howard, I.K.A. “Şî’i Kelâm Edebiyatı”. Trc. M. Ali Büyükkara. *Kur’ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/22,23,24 (Aralık Ocak Şubat):206-226.
- Hüseyin, b. Yahya. *Resâilu’l-Adl ve’t Tevhîd 1,-2*. Thk/Nşr. Muhammed Ammere. Dârü’l-hilâl, 1971.
- Hüseyini, Ebû’l-Feth. *Miftâhu’l-Bâb, Meşhed (el-Bâbu’l-Hadi Aşara ile birlikte)*. Meşhed: 1370.
- İbn Bâbeveyh, Ebû Ca’fer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Risâletü’l-i’tikadâti’l-imamiyye*. Trc. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: 1978.
- İbnu’l-Cevzi, *Zadu’l-Muyessere*,(t.y.).
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. Hassen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: 1983.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b.Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî.. *el-Fasl fi’l-milel ve’l-ehvâ ve’n-nihal*. Beyrût: t.y.
- İbn Kesîr, *Ebû’l-Fida.Tefsîru’l-Kur’âni’l-azîm*, Daru Tibe, 1418.
- İbn Teymiyye, Ebû’l-Abbass Takiyyu’d-Din Ahmed. *Kitâbu’n-nübüvvat*, Beyrut: 1985.
- Îcî, Adududdin Abdurrahman b. Ahmed. *el-Mevâkıf fi ilmi’l-keîâm*. Beyrut, 2000.
- İlhan, Mehmet. “Hatmu’n-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış”. *Ekev Akademi Dergisi*. 42 (2010).
- İsfelhâni, Rağîb. *el-Müfredât fi garibi’l Kur’ân*. Beyrût: t.y.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlm-i Kelâm*, İstanbul: 1339.
- Kâdî Beyzâvî. *Tavâli’u’l-Envar Kelâm Metafiziği*. Trc. Çelebi İlyas. İstanbul: Karist Baskı Çözümleri, 2014.
- Kâdî, Abdulcebbâr b. Ahmed. *Şerhu’l-usûli’l-hamse: Mu’tezile’nin Beş İlkesi*. Trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, t.y.
- Kahraman, Mustafa. *Müslüman Kelâmında Peygamberin Görevi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Kahveci, Niyazi. *Mu’tezile İle Şîa Arasındaki Siyasal Tartışma*. Ankara: 2006.

- Kamelikî, Ahad Ferâmerz - Mâhînî Sekîne Selmân. *Şerh-i cami'-i tecrîdi'l-i'tikâd: Nübüvvet*. Thk/Nşr. Dânişgâh-iEşkân, Tahran: Vahid-i Haherân, 1388.
- Karayılan, Şehrazat Zengin. *Şîa Kelâmında İlahi Sıfatlar*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2010.
- Kâtip, Ahmet. *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık Sünnilik Şîilik İslâm Birliği*. Trc. Muharrem Tan. Mana Yayınları, 2013.
- Kazancı, Ahmet Lütfü. "Bi'set". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 6:217-218. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Kazvînî, Ebû Abdillâh bin Muhammed bin Yezid İbni Mâce. *Sünen-i İbni Mâce*. Thk/Nş. Muhammed b. Râcihî. Riyad: Beytü'l-Efkaru'd-Devliyye, t.y.
- Kefevî, Ebû'l-Bekâ. *Külliyât*. Bulak:1281.
- Keskin, Halife. *Kendi Kaynakları Işığında Şîa İnanç Esasları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Ketta, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ca'fer b. İdris. *Nazmü'l-mütenasir fi'l-hadisi'l-Mütevâtir*. t.y.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: 1980.
- Kummi, Sa'd b. Abdullâh Ebû Halef el-Eş'âri. *Kitabü'l-Makâlât ve'l-Fırâk*. Tahran: 1963.
- Kurtûbi, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân*. Dâru'l-Katibi'l-Arabi'l-Arabî, 1967.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'küb b. İshak. *Usûlü'l-kâfi*. Beyrût: Menşurâtü'l-Fecr, 1428.
- Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'küb b. İshak. *Usûl mine'l kafi*. Tahran: 1392.
- Lakkânî, Abdüsselâm b. İbrahim. *Şerhu cevhereti't-tevhid*. Mısır: 1955.
- Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem. *Lisanu'l-Arab*. Thk/Nşr. Abdullâh Ali Kebir- Muhammed Ahmed Hasbulah Kahire: Dâru'l-Meârif, 1994.
- Mâtûrîdî, Ebû Mansur Muhammed. *Kitabü't-Tevhîd* Ankara: Diyanet Vakfı, 2003.
- Mâtûrîdî, Ebû Mansur Muhammed. *Te'vîlatu Ehli 's-Sünne*. Beyrût: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed.. *Te'vîlâtü'l Kur'ân Tercümesi*. Ed. Yusuf Şevki Yavuz. Trc. İbrahim Tüfekçi. Ensar Neşriyat, t.y.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *Alâmü'n-nübüvve*. Beyrût: Daru'l Sadr, 1994.
- Mavil, Kılıç Aslan. "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Bahar 2017):76-88.
- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Tezkiretü'l-Eimme* Lahor: t.y.
- Meclisî, Muhammed Bkır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali. *Biharü'l-envari-câmia li-düreri ahbari'l-eimmetü'l-ethar:el-kitâb ve'l müellif*. Beyrût: 1983.
- Mikdâd, es- Siyûrî. *en-Nâfi'u yevme'l-haşri*. t.y.
- Murtazâ, Şerif. eş-Şâfi fi'l-İmâme, Thk. Abduzzehrâ el-Huseynî el-Hatîb. Tahran: 1987.
- Murtazâ, Şerif. *ez-Zabira fi İlmi'l-keîâm*.Thk. Seyyid Ahmed el-Huseynî. Kum: 1411.
- Murtazâ, Şerif. *Şerhu Cümeli'l-İlm ve'l-amel*. Yakûb el-Câferî el-Merâğî. 1414.
- Musâvî, Mûsâ. *Şîa ve Şîilik Mücâdelesi*. Trc. Kemal Hoca. İstanbul: Sebil Yayınları, 1995.
- Muzaffer, M.R. *Şîa İnançları*. Trc. A. Baki Gölpınarlı. İstanbul: Zaman Yayınları, 1978.
- Müslüm, Ebû'l-Hüseyn. *Sahihu Müslim (el-Cami'us-Sahih)*. 2. Baskı. Thk/Nşr. Muhammed Esed Abdalbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nahvî İbn Hişâm. *Sire-i İbn-i Hişam*, (t.y.),
- Nesefî, Ebû'l Berekât Ahmet b. Mahmûd. *İslâm İnançının Ana Umdeleri ("el-Umde" Tercümesi)*. Trc. Yeşilyurt Temel. Malatya: Kubbealtı Yayınları, 2000.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. "Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-te'vîl". *Mecmû'a mine't-tefâsîr*. Beyrût: Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabhi, t.y.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid. *Tebisretü'l-Edille*. Dimeşk: 1993.

- Neseffî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid . *Bahru'l-keîâm fi akaidi ehli'l-İslâm*. Konya: DİB Yayınları, 1911.
- Neseffî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *el-İ'timâd fi'l-itikâd*. Fatih: t.y.
- Neseffî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid *Tebsiratü'l-Edille fi Usûlü'd-Din*. Thk/Nşr. Hüseyin Atay- Şaban Ali Düzgün. Ankara: DİB Yayınları, 2003.
- Neseffî, Ömer. *Metnü'l-Akaid*, İstanbul: Fazilet Yayayınları, t.y.
- Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasan b.Mûsâ, *Fıraku'ş-Şîa*. Thk/Nşr.Muhammed Sadık. Necef: 1936.
- Onat, Hasan - Kutlu Sönmez, ed. *İslâm Mezhepleri Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Onat, Hasan. “Şîî İmâmet Nazariyesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992): 89-110.
- Onat, Hasan. *Emevîler Devri Şîî Hareketleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Önal, Recep. “İslâm Kelâmında Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013):151-178.
- Önal, Recep. “Kur'ân'daki nebî – resûl kavramlarına teolojik yaklaşım”.*Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (2013):329-350.
- Özarslan, Selim. “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2016):107-118.
- Özarslan, Selim. *Mâtürîdî Kelamcısı İbn Hümâm'ın Kelamî Görüşleri*, Ankara: 2003.
- Pezdevî, Ebû Yüsr Muhammed b. Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Trc. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayhan Yayınları, 1988.
- Razi, Ebû Hâtim Muhammed b. İdrîs b. Münzir. *Alâmü'n-nübüvve*. Tahran: 1977.
- Razî, Fahreddin Muhammed b. Ömer el-Hatib. et-Tefsîrû'l-kebîr.Trç. Suat Yıldırım - Cebeci Lütfullah - vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *el-Metâlibü'l-'âliye mine'l-ilmî'l-ilahi*. Beyrût: 1987.

- Râzî, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *Kelâm'a Giriş(el-Muhassal)*. trc. Hüseyin Atay. Ankara Üniversitesi Yayınları, t.y.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *el-Masâilu'l-hamsûn*. Kahire: 1328.
- Razi, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *en-Nübüvvât vema yetealluku biha*. Thk/Nşr. Ahmed Hicâzi es- Seakkâ. Beyrût: 1986.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b.Ömer. *Mealimu usuli'd-din İslâm İnancının Ana Konuları*. Trc. Nadim Macit. Erzurum: İhtar Yayınları, 1996.
- Sabri, Mustafa. *Mevkıfu'l-'akl ve'l-ilm ve'l-âim min Rabbi'l-Âlemin ve 'ibadihi'l-mürselin*. Kahire: 1950.
- Sâbuni, Ebû Muhammed Nureddin Ahmed b. Mahmûd. *Mâtürîdiyye Akâidi: el-Bidâye fi usuli'd-din*. Trc. Topaloğlu Bekir. Ankara: DİB Yayınları, 1995.
- Sachedina, Abdülaziz. *Allah'ın Velisi ve Peygamberin Vasisi: On İki İmama Şiî inancında Ali b. Ebi Talib, Tarihten Teolojiye: İslâm İnancında Hz. Ali*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Sâlih, Abdullah b. Muhammed, *Kendi Kaynaklarında Cafer'i, Şiî ve Râfizîlerin İnanc Esasları*, Trc. Teymullah Yücel (Yediiklim Kitabevi, 1427).
- Semerkindî.Hâkim Ebü'l- Kâsım İshâk b. Muhammed b. İsmâîl el-Kâdî, *es-Sevâdü'l-Âzam fi'l-Kelâm*. İstanbul: İbrahim Efendi Mat., t.y.
- Semerkindî, Şemseddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *İslâm'ın İnanc İlkeleri*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2011.
- Semerkindî, Şemseddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *el-Me'ârif*. Lâleli: t.y.
- Semerkindî, Şemsüddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî. *es-Sahâifü'l-İlahiyye*. Beyrût: Mektebetü'l-Felah, Thk/Nşr. Ahmed Abdurrahman eş-Şerif. 1985.
- Semerkindî, Muhammed b. Muhammed Ebû Seleme. *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi*. Trc. Ahmet Saim Kılavuz. İstanbul: Emek Matbaacılık, 1989.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm, Ebü'l-Leys. *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*. Haydarâbât, 1321.
- Sicistânî, Ebû İshak Ya'kub. *Kitabu İsbatü'n-Nübüvvat*. Beyrût: 1986.

- Sönmez, Vecihi. *Nübüvvet Tartışmaları*. İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2005.
- Subhani, Cafer. *Akâid-i İmamiyye*. Trc. Cafer Bendiderya. Kültürel Yardımcılık, Tercüme Bürosu, 2006.
- Suphî, Ahmed Hilmi. *fi İlmi'l-Kelâm*. Beyrût: 1985
- .Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî . *el-Hasâisü'l Kübrâ*. Trc. Ömer Temizel. Konya: Uysal Kitabevi, 1994.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'an*,
- Süleyman, Muhammed Kamil. *el-İdolocyâ eş-Şiyye*. Beyrût: 1981.
- Şehristânî, Abdulkerîm. *Nihâyetü'l-ikdâm fi İlmi'l-keâm*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Thk/Nşr. Alfred Guilaume. 2009.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdulkerîm b. Ebî Bekr. *el-Milel ve'n-Nihal*. Beyrût: 1998.
- Şemsüddin, Muhammed Cafer. *Dirâsât fi'l-akîdeti'l-İslâmiyye*. 4. Baskı. Beyrût: Dâru't-Teâruf, 1993.
- Şeriatî, Ali. *Ali Şîa'sı-Safevi Şîa'sı*. Trc. Artinli Feyzullah. İstanbul: 1990.
- Şevkanî, Muhammed Ali. *İrşâdü'l-fuhûl*. Beyrût: 1412.
- Şevkanî Muhammed Ali. Şevkanî, *Fethu'l-Kadir el-Cami'i beyne feney rivayeti ve'd-dirayeti fi ilmi't-Tefsir*. Mısır: Matbaatu Mustafa el- Babi el-Halebi, 1383.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî. *Şerhu akâidi's- Sadûk (ev) tashîhu'l-itikâd (Evaâlu'l-Makalât fil'l- mezâhibü'l-muhtarât ile beraber)*. Tebriz: 1364.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî."Evâilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi'l-muhtarât". *Silsiletü müellefâti's-Şeyh el-Müfid içinde*. Thk/Nşr. İbrahim el-Ensârî. Beyrût: 1993.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî. *el-İfsâh fi İmameti Emîri'l- Mü'minîn*, Kum: 1412
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî. *el-İrşad fi ma'rifeti Hucecillâhi ale'l-ibâd*. Thk/Nşr. Âl-i Beyt Mueseteru. Beyrût: 1993.
- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî. *en-Nüketü'l-itikâdiyye*. Beyrût: 1993.

- Şeyh Müfid, Muhammed b. Nu'mân el-Ukberî. *Risâletun fi tafdili Emîri'l-Mü'minîn*. t.y.
- Şeyh Sadûk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletu'l-ittikadâtî'l-imâmiyye (Şiî İmâmiyye'nin İnanç Esasları)*. Trc. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Şeyh Sadûk, Ebû Câfer Muhammed b. Ali İbn Bâbeveyh el-Kummî. *İlelu's-şerayi*. t.y.
- Şeyhzade, Abdürrahim b. Ali. *Nazmu'l-fevâid ve cem'u'l-fevaid*. İstanbul: 1871.
- Şık, İsmail. *Mâturîdî İnanç Sistemi*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Şık, İsmail - Yürük, İsmail. *Kelâm 4 Sistematik Kelâm 2 Nübüvvet-Mead*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Tabâtabâî, Allame Muhammed Hüseyin. *İslâm'da Şîa*. Trc. Akaras Kadir - Kazimi Abbas. İstanbul: Kevser Yayınları, 1993.
- Tabâtabâî, Allame Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrût: 1973.
- Tabersî, el-Fadl b. Hasan. *Mecmaul-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- Taftâzânî, Sa'düddîn. *Şerhu'l akaid*. Trc.Hakan Talha Alp. İstanbul: Rihle Kitap Yayınları, 2011.
- Taftâzani, Sa'düddîn. *Şerhu'l-makâsîd*. Thk/Nşr. Abdurrahman Umeyra. Beyrût: 1998.
- Tebrizî, Muhammed Sâdır-1. *Câferî Mezhebine Göre Dinin Esasları*. Trc. Hâtemi Hüseyin Perviz. İstanbul: 1965.
- Ebü'l-Abbass Takiyyu'd-Din Ahmed İbn *Kitâbu'n-nübüvvat*, (Beyrut: 1985),
- Tımîmî, Esbahânî İbni'l-Fazl. *Delâil en-nübüvvet*. Riyad: Dâru'l Esîme, 1992.
- Tucker, William. "Asiler ve Gnostikler: el-Muğîre İbn Said ve Muğîriyye". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. E. R Fığlalı. 1982.
- Tucker, William. "Ebû Mansur el-İclî ve Mansûriyye". Trc. E. R Fığlalı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1982.
- Turan, Abdullah. *Ehl-i Beyt Mektebinde Temel İnançlar*. Al-i Taha, t.y.

- Tûsî, Muhammed b. Hasan. *el-İktisat fi ma yetealleaku bi'l-itikât*. Beyrût: Dâru'l-Edvâ, 1986.
- Tûsi, Şeyhu't-Taife. *Kitâbu Temhidi'l-usûl*. Tahran:1362.
- Ûşi, Ferganlı Ali b. Osman. *el-Emâlî (Aiiyyü'l-Kâri'nin Şerhu'l- Emâil'si ile birlikte)*, İstanbul: t.y.
- Wensinck, A.J. *el-Mu'cem, "acz"*. t.y.
- Ya'kûbi, Ahmed b. Ebi Ya'kub b Ca'fer b. Vehb. *Târihu'l-Ya'kübi*. Beyrût: 1960.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Yavuz, Salih Sabri. "Kelâm'da Efdaliyyet Meselesi ve İbn Kemal'in 'Efdaliyyetu Muhammed' Risalesi". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (t.y.): 12.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Vahiy". *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 42:443-447. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Yazır, Muhammed Elmalılı. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Azim Dağıtım Yayınları, 2012.
- Yeşilyurt, Temel. "Hz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı". Gaziantep Üniversitesi Havra Kültür Merkezi, (17-19 Ekim 2014-2015): 22-248.
- Yüksel, Emrullah. "İmâmiyye Şîa'sında İnanç Esasları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (1993):
- Yürük, İsmail. "Şemsüddin es-Semerkindî ve Belirgin Kelâmi Görüşleri". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (t.y.): 93-105.
- Zahîr, İhsan İlâhi. *Şîa'nın Kur'an İmâmet ve Takiyye Anlayışı*. Trc. Sabri Hizmetli- - Hasan Onat. Ankara: 1984.
- Zemahşerî, Muhammed. b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'l-ekavîl fi vücûhi't-te'vîl*. Thk/Nşr. Abdürrezak el-Mehdi. Beyrût: Daru't-Türâsi'l-Arabî, 1417.
- Zürkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kurân*. Matbaatü, 3. Baskı. Matbaatu İsâ el- Babi'l el-Halebî, t.y.